І. СВЄНЦІЦКИЙ.

ШЕВЧЕНКО

В СВІТЛІ

КРИТИКИ І ДІЙСНОСТИ.

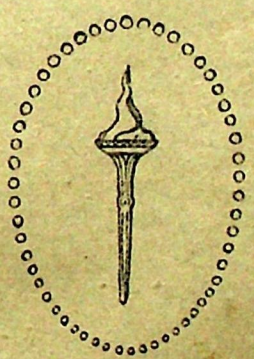

ЛЬВІВ, 1922.

TULA-online.org

TULA-online.org

І. СВЄНЦІЦКИЙ.

ШЕВЧЕНКО

В СВІТЛІ

КРИТИКИ І ДІЙСНОСТИ.

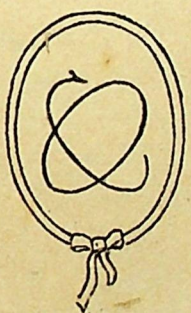

ЛЬВІВ 1922.

TULA-online.org

З ДРУКАРНІ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ „ДІЛО“ — ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10.

TULA-online.org

I.

Російська літературна критика 1840--1861 р.

TULA-online.org

TULA-online.org

А.

Кобзарь 1840.

Против українськоі мови і за неі.

№ 1.

Отечественныя Записки, издаваемыя Андреемъ Краевскимъ, СПтб. 1840, т. X. ст. 23. (Библіографическая хроника).

150. *Кобзарь Т. Шевченка.*

Имя Т. Ш—ка, если не ошибаемся, въ первый разъ еще появляется въ русской литературѣ, и намъ тѣмъ пріятнѣе было встрѣтить его на книжкѣ, въ полной мѣрѣ заслуживающей одобреніе критики.

Стихотворенія г-на Ш—ка ближе всего подходятъ къ т. н. народнымъ пѣснопѣніямъ: они такъ безъискусственны, что вы ихъ легко пріймете за народныя пѣсни и легенды малороссіянъ: это одно уже много говоритъ въ ихъ пользу. Авторъ не ласкаетъ своихъ чувствъ и поэтическихъ мыслей въ форму ямбовъ, хореевъ и прч.; онъ даже не старается, для оригинальности (по примѣру нѣкіихъ піитовъ), писать тѣми же ямбами, но только противъ принятаго всѣми порядка, стихами въ 9 и 10 стопъ, чтобы послѣ кричать: „*я, я, я!* выучилъ Русь писать уродливые стихи“. При всемъ томъ его стихи оригинальны: это лепетъ сильной, но поэтической души... Что же такое Кобзарь? А вотъ прочтите начало стихотворенія „Тарасова Ночь“ (ст. 107) и вы узнаете: „На распути кобзарь сыдыть... (24) а то лихо сміетця...“ здѣсь есть и поэтическія думы, и историческія легенды, и чары оставленной любви, и простодушная исторія любви Катерины,—словомъ, всѣ элементы народной поэзіи юга нашего отечества.

Но зачѣмъ же г. Ш—ко пишетъ на малороссійскомъ, а не на русскомъ языкѣ? если онъ имѣетъ поэтическую душу, почему не передаетъ ея ощущеній на русскомъ? скажутъ многіе. — На это можно отвѣчать вопросомъ же: а если г-нъ Ш—ко выросъ въ Малороссіи; а если его поставила судьба въ такое отношеніе къ языку, на которомъ мы пишемъ и изъясняемся, что онъ не можетъ выразить на немъ своихъ чувствъ? если съ младенчества его представленія одѣвались въ формы южнаго нарѣчія, то неужели для этого должно зарывать талантъ въ землю? Неужели должно заглушить въ душѣ

TULA-online.org

святые звуки, потому только, что нѣсколько человѣкъ въ модныхъ фракахъ не пойметъ, или не захочетъ понять родного отголоска славянскаго языка, отголоска летящаго съ юга, изъ колыбели славы и религіи Россіи, между тѣмъ, какъ эти же люди будутъ считать смертнымъ грѣхомъ не понимать самыхъ тонкихъ намековъ высокомудраго Бальзака съ братіею?...

Сверхъ того, книги писанныя по малороссійски въ родѣ „Лыстовъ до землякивъ“ Основьяненка, или „Приказокъ“ Гребинки, или „Катерыны“ Ш—ка (ст. 21), имѣя нравственную цѣль и будучи разсказаны языкомъ понятнымъ для всякаго малороссіянина, безъ сомнѣнія принесутъ величайшую пользу южнорусскимъ простолюдинамъ—читателямъ.

Изданіе „Кобзаря“ опрятно;—при книжкѣ приложена картинка, сдѣланная Штернбергомъ—великимъ мастеромъ изображать малороссійскія народныя сцены; на картинкѣ представленъ слѣпой Кобзарь (пѣвецъ) съ провожатымъ: Кобзарь сидитъ одинъ; руки его лежатъ на струнахъ бандуры; голова, осѣненная думою, поникла. Вы въ немъ видите кочующаго поэта; нѣтъ на землѣ мѣста

Тому, хто все знае, тому, хто все чуе
Про море говорыть, де сонце ночуе—
Iого на сим свити нихто не прыйма!... (ст. 19).

№ 2.

151. *Малороссійскія повѣсти и Разсказы. Хомы Купріенка.* М-ва 1840.

В критиці оповідань Куприєнка говорить автор і таке: (ст. 25)- „Мы такъ любимъ милый, нѣжный, прекрасный языкъ Малороссіи и наивный духъ ея обитателей, что никогда и ни въ какомъ случаѣ не подумаемъ укорять того, кто пишетъ малороссійскія повѣсти“.

№ 3.

Сынъ Отечества, изд. книгопродавца Ал-ра Смирдина подъ редакціей А. В. Никитенко, СПтб. 1840. т. II ст. 836. (Новыя русскія книги).

78. *Кобзарь Т. Шевченко.* СПтб. 1840.

Мы уже нѣсколько разъ говорили, что всю нынѣшнюю искусственную Малороссійскую поэзію считаемъ шалостью и прихотью, и признаемся, не понимаемъ: какъ можно людямъ съ дарованіемъ заниматься такими пустяками? Писать малороссійскіе стихи не все ли равно, что учиться играть на варганѣ, либо на балалайкѣ? Мы сами слыхали концерты на томъ и другомъ инструментѣ, но что изъ того слѣдуетъ? Къ (837 ст.) Царю Македонскому Филиппу привели человѣка, который бросалъ горошины и ловилъ ихъ на иголку; король посмотрѣлъ, похвалилъ и велѣлъ въ награду хитрецу выдать мѣрку гороха. Но пусть однакожь люди сомнительнаго дарованія пишутъ какъ имъ угодно: г-ну Гребенкѣ, на примѣръ, можно даже посовѣтовать писать по Малороссійски: и ему славнѣе и Русскимъ читателямъ легче. Но жаль

TULA-online.org

видѣть г-на Шевченка, когда онъ уродуетъ мысль и Русскій языкъ, поддѣлываясь подъ хохлацкій ладъ! У него есть душа, есть чувство, и его русскіе стихи, вѣроятно, моглибы прибавить долю хорошаго въ нашу настоящую Русскую поэзію.

№ 4.

Библіотека для чтенія т. XXXIX, отдѣленіе VI-ое: Литературная лѣтопись 14—16.

Кобзарь Т. Шевченка. Санктъ-Петербургъ въ типографіи Фишера, 1840, въ 12, ст. 115.

Лишь только Пушкинъ умеръ, все мудрые мужи приложили палецъ ко лбу и задали себѣ вопросъ: есть ли на Руси поэтъ? ...Долго думали они, много истратили времени, желчи и чернилъ и наконецъ рѣшили: А. не поэтъ,—пишетъ кудряво; Б. не поэтъ,—пишетъ гладко; В. не поэтъ,—не у насъ печатаетъ и т. д. А есть поэты: по временамъ доходятъ до нашего слуха прекрасныя пѣсни, отрадныя явленія, носящія на себѣ отпечатокъ несомнѣннаго дарованія. Къ такимъ явленіямъ принадлежитъ „Кобзарь“ г-на Шевченко. Жаль только, что эта книга не можетъ быть принята нашею литературою; что эти стихи — не русскіе; что они писаны на особенномъ провинціальномъ нарѣчіи, непонятномъ для большей части нашихъ читателей. При томъ, малороссійскіе поэты, какъ намъ кажется, не довольно обращаютъ вниманія на то, что они часто пишутъ такимъ нарѣчіемъ, котораго даже не существуетъ въ Россіи: они, безъ церемоніи, передѣлываютъ великороссійскія слова и фразы на малороссійскій манеръ, создаютъ себѣ языкъ небывалый, котораго ни одна изъ всѣхъ возможныхъ Россій, — ни великая, ни средняя, ни малая, ни бѣлая, ни черная, ни красная, — ни новая, ни старая, — не могутъ признать за свой, и на этой помѣси словъ хохлатыхъ и бородатыхъ, бритыхъ и небритыхъ, южныхъ и сѣверныхъ, на этомъ гибридскомъ діалектѣ, хотятъ достигнуть поэтической славы. Слава никогда еще не была удѣломъ изобрѣтателемъ новыхъ языковъ: со времени Столпотворенія, гдѣ первый опытъ употребленія смѣси разнородныхъ (15) языковъ оказался столь неудачнымъ; люди всегда поклонялись одному только умѣнью постигать духъ языка опредѣленнаго, существующаго, употребительнаго, и искусно пользоваться его природными средствами. Тутъ нѣтъ въ виду никакихъ личныхъ примѣненій къ „Кобзарю“: авторъ его, какъ человѣкъ съ дарованіемъ, самъ пойметъ справедливость этого замѣчанія и извлечетъ изъ него нужную для себя пользу. На какомъ бы языкѣ онъ ни писалъ, онъ — поэтъ. Онъ умѣетъ чувствовать и высказать чувство свое ловкимъ стихомъ; на каждомъ произведеніи его лежитъ печать поэзіи, которая идетъ прямо къ сердцу.

Думы мои, думы мои!.. (до слів)
(16) Хто іого не знае!..

Нѣтъ сомнѣнія, что это очень милые стихи, хотя великороссійской стихотворной фразеологіи здѣсь гораздо болѣе нежели народной малороссійской.

TULA-online.org

№ 5.

В. Г. Бѣлинскаго — Полное собраніе сочиненій, томъ VI. С.-Петербургъ 1903. Стр. 199—203. (Із мѣсячника „Отечественныя Записки“ 1841 р.).

536. *Ластовка.* Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. С.-Петербургъ 1841. Въ 16 д. л. 382 стр.

Сватанье. Малороссійская опера въ трехъ дѣйствіяхъ. Сочиненіе Основьяненка. Харьковъ, въ университетской типографіи. 1840. Въ 8-ю д. л. 156 стр.

(200). Не смотря на разность этихъ двухъ книжекъ, изъ которыхъ одна — альманахъ, а другая — водевиль, несправедливо названный оперою, — мы соединяемъ ихъ въ одну статью, находя между ими то общее, о которомъ особенно хочется намъ поговорить: обѣ онѣ писаны на малороссійскомъ нарѣчіи. Предстоитъ важный вопросъ: есть-ли на свѣтѣ малороссійскій языкъ, или это только областное нарѣчіе? Изъ рѣшенія этого вопроса вытекаетъ другой: можетъ ли существовать малороссійская литература и должны ли наши литераторы изъ Малороссіянъ писать по малороссійски?

Что до перваго вопроса, на него можна отвѣчать и да и нѣтъ. Малороссійскій языкъ дѣйствительно существовалъ во время самобытности Малороссіи, и существуетъ теперь — въ памятникахъ народной поэзіи тѣхъ славныхъ временъ. Но это еще не значитъ, чтобъ у Малороссіянъ была литература: народная поэзія еще не составляетъ литературы. Тѣмъ не менѣе памятники народной поэзіи драгоцѣнны, и сохраненіе ихъ похвально. Малороссія — страна поэтическая и оригинальная въ высшей степени. Малороссіяне одарены неподражаемымъ юморомъ; въ жизни ихъ простого народа такъ много человѣческаго, благороднаго. Тутъ имѣютъ мѣсто всѣ чувства, которыми высока натура человѣческая. Любовь составляетъ основную стихію жизни. Прибавьте къ этому азіатское рыцарство, извѣстное подъ именемъ удалаго казачества; вспомните тревожную жизнь Малороссіи, ея борьбу съ католическою Польшею и басурманскимъ Крымомъ и Турціею, — и вы согласитесь, что трудно найдти болѣе обильнаго источника поэзіи, какъ малороссійская жизнь. Но не должно забывать, что Малороссія начала выходить изъ своего непосредственнаго состоянія вмѣстѣ съ Великороссіею, со временъ Петра Великаго; что до тѣхъ поръ какой нибудь вельможный гетьманъ отличался отъ простого казака не идеями, не образованіемъ, но только старостью, опытностію, а иногда только богатымъ платьемъ, большими хоромами и обильною трапезою. Языкъ былъ общій, потому что идеи послѣдняго казака были въ уровень съ идеями пышнаго гетьмана. Но съ Петра-Великаго началось раздѣленіе сословій. Дворянство, по ходу исторической необходимости, приняло русскій языкъ и русско-европейскіе обычаи въ образѣ жизни. Языкъ самого народа началъ портиться, — и теперь чистый малороссійскій языкъ находится преимущественно въ однѣхъ книгахъ. Слѣдовательно, мы имѣемъ полное право сказать, что теперь уже нѣтъ малороссійскаго языка, а есть областное малороссійское нарѣчіе, какъ есть бѣлорусское, сибирское и другія, подобныя имъ областныя нарѣчія.

Теперь очень легко рѣшается и второй вопросъ: должно ли и можно ли писать по малороссійски? Обыкновенно пишутъ для пу-

TULA-online.org

блики, а подъ „публикою“ разумѣется классъ общества, для котораго чтеніе есть родъ постояннаго занятія, (201) есть нѣкотораго рода необходимость. По этому, въ составъ публики можетъ войдти и гостинодворскій сидѣлецъ, даже съ бородкою, и если хотите — деревенскій мужичокъ; но все-таки это будетъ исключеніемъ: собственно публика состоитъ изъ высшихъ, образованнѣйшихъ слоевъ общества. Поэзія есть идеализированіе дѣйствительной жизни: чью же жизнь будутъ идеализировать наши малороссійскіе поэты? Высшаго общества Малороссіи? Но жизнь того общества переросла малороссійскій языкъ, оставшійся въ устахъ одного простого народа, — и это общество выражаетъ свои чувства и понятія не на малорусскомъ, а на русскомъ и даже французскомъ языкахъ. И какая разница, въ этомъ случаѣ, между малороссійскимъ нарѣчіемъ и русскимъ языкомъ! Русскій романистъ можетъ вывести въ своемъ романѣ людей всѣхъ сословій и каждаго заставить говорить своимъ языкомъ: образованнаго человѣка языкомъ образованныхъ людей, купца по — купечески, солдата по — солдатски, мужика по — мужицки. А малороссіское нарѣчіе одно и тоже для всѣхъ сословій — крестьянское. Поэтому, наши малороссійскіе литераторы и поэты пишутъ повѣсти всегда изъ простого быта и знакомятъ насъ только съ Марусями, Одарками, Прокипами, Кандзюбами, Стецьками и тому подобными особами. Гдѣ жизнь, тамъ поэзія: слѣдовательно, и въ простомъ быту есть поэзія? Правда; но для этой поэзіи нужны слишкомъ огромные таланты. Мужицкая жизнь сама по себѣ мало интересна для образованнаго человѣка; слѣдовательно, нужно много таланта, чтобъ идеализировать ее до поэзіи. Это дѣло какого нибудь Гоголя, который въ малороссійскомъ бытѣ умѣлъ найдти общее и человѣческое, въ простомъ быту умѣлъ подстеречь и уловить играніе солнечнаго луча поэзіи; въ ограниченномъ кругу умѣлъ подсмотрѣть разнообразіе страстей, положеній, характеровъ. Но это потому, что для творческаго таланта Гоголя существуютъ не одни парубки и дивчата, не одни Афанасіи Ивановичи съ Пульхеріями Ивановнами, но и Тарасъ Бульба съ своими могучими сынами; не одни Малороссы, но и Русскіе, и не одни Русскіе, но человѣкъ и человѣчество. Геній есть полный властелинъ жизни и беретъ съ нея полную дань когда бы и гдѣ бы ни захотѣлъ. Какая глубокая мысль въ этомъ фактѣ, что Гоголь, страстно любя Малороссію, все таки сталъ писать по русски, а не по малороссійски!

Но Гоголь не всѣмъ можетъ быть примѣромъ. Тѣмъ не менѣе, жалко видѣть, когда и маленькое дарованіе попусту тратитъ свои силы, пиша по малороссійски — для малороссійскихъ крестьянъ. Въ самомъ дѣлѣ, содержаніе такихъ повѣстей всегда однообразно, всегда одно и тоже, а главный интересъ ихъ — мужицкая наивность и наивная прелесть мужицкаго разговора. Все это нѣсколько прискучило. У кого, напримѣръ, станетъ терпѣнія прочесть цѣлую книжку, составленную изъ прозаическихъ статей, писанныхъ такимъ языкомъ, съ такою манерою и такимъ тономъ.

„Нема на свити ничого луччого и Богу мылишого, якъ сердце матери до своихъ диточокъ! — Скильки (202) ...николы ни поскуча зъ нымы и усяка робота на диточекъ ій не важна!“ и пр.

Или вотъ еще:

„Уже я такъ думаю, що нема й на свити кращого мисця якъ Полтавська губернія, ...усего богацько!“ и пр.

TULA-online.org

Хороша литература, которая только и дышетъ, что простоватостію крестьянскаго языка и дубоватостью крестьянскаго ума.

Но вотъ, что интересно: въ „Ластовкѣ“ есть повѣсть, или что-то въ родѣ повѣсти, подъ которою стоитъ имя г. Основьяненка, и надъ которою есть посвященіе такого содержанія: „Любій моій жинци Анни Григоріевни Квитка“. Изъ этого видно, что г. Основьяненко и г. Квитка — одно и тоже лицо, ибо жинка, или жинца по малороссійски значитъ жена. Итакъ, всѣ эти повѣсти и романы, которые печатались подъ именемъ Основьяненка, принадлежатъ г-ну Квиткѣ, принявшему только въ видѣ псевдонима имя Основьяненка?..

Что касается до „Сватанья“ г. Основьяненка или г. Квитки, — это водевиль изъ крестьянскаго быта, водевиль, впрочемъ, довольно растянутый, но мѣстами не безъ занимательности.

Б.

Гайдамаки 1841.

№ 6.

В. Г. Бѣлинскаго — Полное собраніе сочиненій, СПтб. 1904, т. VII, ст. 214—216. (з „Отечественных Записок“ 1842).

606. *Гайдамаки.* Поэма *Т. Шевченка* (*О?*) С.-Птб. 1841.

Читателямъ „Отеч. Записокъ“ извѣстно мнѣніе наше на счетъ произведеній такъ называемой малороссійской литературы. Не станемъ повторять его здѣсь, (215) и только скажемъ, что новый опытъ спиваній г. Шевченка, привилегированнаго, кажется, малороссійскаго поэта, убѣждаетъ насъ еще болѣе, что подобнаго рода произведенія издаются только для услажденія и назиданія самихъ авторовъ: другой публики у нихъ, кажется, нѣтъ. Если же эти господа кобзари думаютъ своими поэмами принести пользу низшему классу своихъ соотчичей, то въ этомъ очень ошибаются: ихъ поэмы, несмотря на обиліе самыхъ вульгарныхъ и площадныхъ словъ и выраженій, лишены простоты вымысла и разсказа, наполнены вычурами и замашками, свойственными всѣмъ плохимъ піитамъ, — часто нисколько не народны, хотя и подкрѣпляются ссылками на исторію, пѣсни и преданія, — и слѣдовательно, по всѣмъ этимъ причинамъ — онѣ непонятны простому народу и не имѣютъ въ себѣ ничего съ нимъ симпатизирующаго. Для такой цѣли было бы лучше, отбросивъ всякое притязаніе на титло поэта, разсказывать народу простымъ понятнымъ ему языкомъ о разныхъ полезныхъ предметахъ гражданскаго и семейнаго быта, какъ это прекрасно началъ (и жаль, что не продолжалъ) г. Основьяненко въ брошюрѣ своей „Лысты до любезныхъ землякивъ“. А то, пожалуй, какой-нибудь волостной мудрецъ-писарь (только не Шельменко), прочтя ваши „сочиненія“, отвѣтитъ вамъ вашими же словами:

Теплый кожухъ, тилько шкода,
Не на мене шитый,
А розумне ваше слово
Брехнею подбыте. (Гайдамаки, стр. 11.)

TULA-online.org

Что касается до самой поэмы г-на Шевченко — „Гайдамаки“, здѣсь есть все, что подобаетъ каждой малороссійской поэмѣ: здѣсь Ляхи, Жиды, казаки; здѣсь хорошо ругаются, пьютъ, бьютъ, жгутъ, рѣжутъ; ну, разумѣется, въ антрактахъ кобзарь (ибо безъ кобзаря какая ужъ малороссійская поэма!) поетъ свои вдохновенныя пѣсни, безъ особеннаго смысла, а дивчина плачетъ, а буря гомонитъ... Вотъ образчики:

Одчиняй проклятый Жиде!... (до слів)
(216) Посыпалысь знову... и т. д.

Не правда ли, какая мѣткая кисть въ описательной природѣ? Этой картинѣ посвящена цѣлая глава: Конфедераты. — А вотъ нѣчто въ родѣ чувствительнонѣжномъ. Страстный любовникъ, Яремо, пришелъ на свиданіе къ своей возлюбленной; но ея еще нѣтъ. Яремо, по сему случаю, поетъ элегію на цѣлой страницѣ, и уже собирается умирать, какъ вдругъ — шелестъ:

Попидъ гаемъ мовъ ласочка
Крадыця Оксана.
Забувъ, побигъ, обнялыся,
„Серце“... тай зомлилы
Довго, довго, тилько „серце“
Тай знову нимилы.

Яремо говоритъ:

„Годи пташко“,

Оксана:

„Ще трошички,
Ще... ще... сызокрылый,
Выйми душу... ще разъ... ще разъ...
Охъ, якъ я втомилась“.

Опять картина, и какая живая! Вотъ ужъ подлинно, говоря поэтическимъ языкомъ самого господина-сочинителя: ушкварилъ!

Изданіе наполнено всевозможными ошибками противу знаковъ препинанія, какъ это отчасти видно изъ приведенныхъ примѣровъ, гдѣ, для соблюденія смысла, мы принуждены были поставить въ нѣкоторыхъ мѣстахъ свои знаки.

№ 7.

Маякъ, 1842. кн. VIII. (т. 4-ий). Критика ст. 82—106

Гайдамаки. Поэма Т. Шевченка. С.-Пбургъ 1841 стр. 131.

Після вступу до критики, основаного на мотиві — Рафаіл Санціо був царем мистців-малярів, але немає ще царя поетів; після чималої балачки про те, чим побіджає поет — чи незвичайним зображенням світа божого, автор пише:

(88) Восторгъ произведенный во всей Малороссіи твореніями г. Шевченки, особливо послѣднею поэмою „Гайдамаки“ — уже прямо сви-

TULA-online.org

дѣтельствуетъ, что это дарованіе не поддѣльное, не маленькое, не рядовое. Слѣдовалобы больше, гораздо больше сказать, но щедрость на возгласныя хваленія такъ нынче извѣрилась всѣмъ, что я ограничусь сказаннымъ и постараюсь лицемъ къ лицу поставить поэта передъ читателями; тогда сами они, собственною оцѣнкою добавятъ то, что мною съ намѣтреніемъ убавлено.

Поэма „Гайдамаки“ вылилась прямо изъ души поэта. Это не вязка мертвыхъ стиховъ, сочиненныхъ умомъ, и нанизанныхъ холоднымъ гусинымъ перомъ; это глубокая, внутренняя пѣснь души, воплотившаяся въ живые звуки, долетающіе до глубины вашего сердца.

Да, въ Гайдамакахъ вся народная малороссійская поэзія, — со всѣми ея совершенствами и недостатками; порой стихи безъ рифмъ, порой, гдѣ нужно, рифмованная проза... но вездѣ особенная пѣвучестъ Малороссійскаго стиха, который въ этомъ отношеніи къ Русскому, то же что Итальянскій къ Французскому. Многія страницы я рѣшительно не читалъ, а пѣлъ, читая въ слухъ, вовсе не будучи пѣвуномъ. И это — главное, неоцѣненное достоинство поэмы, и лучшая проба дарованія. Прочтя со вниманіемъ поэму, вы скажете: — „да, это именно спивалъ кобзарь!“ такъ и видѣнъ запорожскій духъ! не многія поэмы, при всей правильности, искусствѣ и звучности стиховъ, могутъ похвалиться тѣмъ, что они передали такъ вѣрно родные напѣвы — свою народность, какъ Шевченко: — увидите.

Не думайте, что я хочу хвалить безъ оцѣнки „Гайдамаковъ“, — потому только что они родные мои напѣвы. (ст. 89) или по другимъ причинамъ; нѣтъ, есть у насъ пословица: коли мати любить сына, то плаче, та бье ёго, якъ вінъ нашкодить. Для убѣжденія въ справедливости моихъ словъ, не угодно ли самимъ вамъ перебрать страницу за страницей!

Критик показує на прикладах, як тяжко перекладати з українського на руське, тимто він пересказує по руському прозою Заспів до Гайдамаків.

(ст. 90.) Эти дѣти — его Гайдамаки. Тутъ нашъ поэтъ сошелъ на свой любимый, столь сродный Малороссійскому языку размѣръ, прекрасный размѣръ, пѣвучій, музыкальный, который, какъ я сказалъ, не читаешь а поешь, и этотъ размѣръ преобладаетъ въ поэмѣ. Только въ мѣстахъ, гдѣ выказывается болѣе страстей или отчасти проза жизни, или веселой разгулъ Гайдамака, тамъ только измѣняется этотъ родимой размѣръ Малороссійскаго языка. Надобно знать, что безпрестанныя привязки къ пѣвцамъ Малороссіи: „зачѣмъ-де пишете по хохлацки, вѣдь это не особый языкъ, а нарѣчіе Русскаго языка! кто будетъ васъ читать!“ пришли на мысль поэту: онъ боится за своихъ дѣтокъ, что ихъ никто не призритъ, не приголубитъ на чужбинѣ! и говоритъ имъ, какъ (ст. 91) нѣкогда Хемницеръ говаривалъ своимъ баснямъ,*) а мимоходомъ спѣлъ таки пѣсенку и людямъ письменнымъ да дрюкованнымъ (печатаннымъ).

Сыны мои Гайдамаки!... (до слів) У постолахъ! дурень! дурень!

Отъ сежъ бо й не такъ, Тарасъ Григорьевичъ! далибj (ст. 92) не такъ: не всj же письменни, та дрюковани Москалj сбились съ глузду

*) Баснописець Іван Ів-ич Хемницер (1745—1784) видав збірку своіх басень з присвятою, в якій іх називає своіми дітьми, що йдуть на „произволъ судьбы — безъ прибѣжища скитаться“. Впрочім між присвятою Хемніцера і заспівом Шевченка немає ничого спільного.

TULA-online.org

вjдъ нjмцjвъ, та пранцюзивъ, е багатсько и мижъ ними розумныхъ, та вже такъ я вамъ мовлю правду, и вони коли прочитають, та пjймуть Гайдамаковъ, то й скажуть: „спасибо, молъ, землякъ, славно ты поешь! право слово, хорошо". А земляки: „отъ се такъ, отъ се по нашинськj! Ай та запорожець. Добре, дуже добре! пане брате!..."

На 93-й ст. говорить автор про історичні причини появи Гайдамацтва, та про становище до нього історика-християнина, що може добачати в ньому тільки найбільшу кару Божу за наші гріхи. Мігби хто сказати, що в християнських народів есть поганська поезія. Але:

(94) Поэма, романъ, повѣсть, сказка идутъ слѣдомъ за исторіей. Какова исторія такова и пѣсня и повѣсть. Если исторія смотритъ на міръ человѣческими глазами, то и пѣсня поетъ по человѣчески... (Коли-ж поганськими очима то по поганськи). Коль скоро до сихъ поръ, и наука поэзіи и образцы поэзіи, неизбѣжно слѣдуя исторіи, кружатся лишь около оболочки человѣческой природы, и все ея бытіе и назначеніе ограничиваютъ лишь землей, то въ правѣ ли мы требовать, чтобъ г. Шевченко, чтобы онъ одинъ и первый, скинулъ съ себя двадцати вѣковыя оковы языческой исторіи и языческой поэзіи, и смотрѣлъ на дѣла народныя и человѣческія очами Христіянина!?

(95) Но къ чести нашего поэта должно сказать, что онъ чистъ отъ злоупотребленій современной поэзіи, которая звѣрское удальство выдаетъ за геройское: онъ не золотитъ порочнаго, не облагораживаетъ безчестнаго, но какъ сынъ Украины, смотритъ на давнія дѣла своихъ земляковъ съ участіемъ, онъ болитъ страданіемъ своей милой родины, а защиту родины отъ несправедливыхъ и злобныхъ притѣсненій, признаетъ вещью священною, и рисуетъ намъ картины изступленнаго мщенія, какъ онѣ есть, не принимая на себя труда ни оправдывать, ни порицатъ ихъ; но онъ рисуетъ такъ, что собственное чувство каждаго непремѣнно произнесетъ справедливый приговоръ дѣятелямъ той и другой изъ враждующихъ сторонъ. Въ его глазахъ, враги его родины, суть уже и враги Божіи, существа обреченныя на истребленіе, если только достанетъ на это силы у защитниковъ его родины. Ему не жаль враговъ: его герои, въ этомъ дѣлѣ, чисты и правы, и онъ воспѣваетъ ихъ подвиги, и настроиваетъ насъ на тотъ же ладъ. Мы вмѣстѣ съ нимъ ненавидимъ его враговъ, и съ участіемъ слѣдимъ за каждымъ подвигомъ его героевъ.*)

Но въ тоже время г. Ш-ко поетъ по превосходству: сердце его ноетъ, болитъ, радуется, пламенѣетъ, и стихъ его такъ же ноетъ, болитъ, радуется, пламенѣетъ, и въ сердцѣ вашемъ послѣдовательно отдаются и смѣняются его чувства.

Чегоже бы онъ не могъ сдѣлать, еслибъ поревновалъ долѣ и призванію Рафаэля поэзіи! о, создайже намъ, добрый, даровитый поэтъ, родную, чистую поэзію, достойную человѣка-Христіанина, достойную народа-Христіанина! Много было званныхъ, и пока еще — ни одного избраннаго! Почти не початое поле, и — ни одного соперника! Начните: силъ нашихъ достанетъ!

Теперь осмотримте „художественыя" красоты поэмы, и убѣдимся, что у насъ немного такихъ художниковъ.

---

*) Т. е. однихъ людей мы ненавидимъ, другихъ готовы боготворить. Вотъ двѣ основныя ошибки языческой поэзіи ..... (Издат.)

TULA-online.org

Ярема, бѣдный Казакъ, сирота-герой поэмы, служитъ у жида въ корчмѣ, и терпитъ отъ него всѣ роды униженія. Но сирота, онъ не одинъ въ мірѣ; его любитъ Оксана дочь Вильшанскаго ктитора. Судьба Яремы и Оксаны одушевляютъ всю поэму. . . . . (Пересказ).

(96) мимоходомъ замѣчу сочинителю, что въ Малороссійскомъ языкѣ глаголы залоговъ дѣйствительнаго и средняго кончаются всегда на ти (по орѳографіи г. Корсуна), на пр. виливати, (97) закопати... а не выливать, закопать... какъ онъ пишетъ, это чисто по русски.

(Пересказ змісту, відривки кращих частин поеми).

(102) Скажу только поэту, что описанное во 2, 3, 4 и 5. строчкахъ отъ низу на стр. 103 не вѣрно. Въ монастыряхъ, а тѣмъ болѣе въ женскихъ, никогда этого не бываетъ.**)

И такъ теперь къ концу.

Удивительный чоловѣкъ вы, Тарасъ Григорьевичъ! чи вы наворожили чи що таке, въ своїй поэмі?... не знаю, а е щось! начнешь читати — читаешь одно мѣсце поте, поки не витвердишь ёго, якъ: азъ, буки, вѣди — а почнешь про нее говорити, такъ отъ такъ хочеться навмання всю пересказати.

Нѣтъ силъ удержаться еще отъ выписки . . . . . .

(104) Несмотря на небольшіе недостатки поэмы: опечатки, недосмотры — мѣлочи; которые отыскивать, разбирать и (105) выставлять предоставляю другимъ, должно согласиться, что поэма хороша, очень хороша! Не все лучшее, какъ я сказалъ, уже выписано мною, еще больше осталось лучшаго; но по образщикамъ можете судить и о цѣломъ. Душевно желаю, чтобы нашъ родной поэтъ — раздѣлялъ и усвоилъ себѣ мысли здѣсь предложенныя объ истинно изящномъ, — то что я говорилъ о Рафаелѣ въ поэзіи.

Дорогой нашъ поэтъ! у васъ прекрасный талантъ. Богъ щедро наградилъ васъ имъ, помните же что въ свою очередь и вы Ему должны возвратить и талантъ, и его ростъ — его плоды, не закапывая его въ землю!

Трудно постигнуть міръ духовнымъ умомъ, когда онъ опытомъ не развитъ въ душѣ; но и легко: онъ такъ близокъ къ намъ, онъ внутри насъ, онъ наша родина!*)

. . . . . (106) Изучимъ же міръ духовный и введемъ его въ нашу словесность — этимъ дополнимъ въ ней мертвую пустоту, кото-

---

*) Онъ то и есть мы . . . . . .

Въ каждомъ изъ поэтовъ бывали блаженныя минуты вдохновенія чистаго, когда въ звуки его облекался внутренній голосъ духа, и эти немногія строки и страницы особенно, (хотя большею частію безсознательно), услаждаютъ, умиряютъ, умиляютъ насъ. Но все это рѣдко, все это надо поискомъ искать, по каплѣ собирать. Грустно!

До сихъ поръ только нѣкоторые, и то немногіе, избранные, и то лишь изрѣдка, касались этого прекраснаго міра. Для постояннаго водворенія въ немъ потребны жертвы, и жертвы постоянныя, тяжкія, надо переродиться изъ плоти въ духъ. Мы охотно приносимъ плоти все въ жертву, и свой талантъ, и всего себя; но въ жертву духу, но въ жертву Богу — ничего. Это намъ кажется совершенною тратою. Слѣпцы! слѣпцы! Вотъ же и нѣтъ между нами Рафаэлей. Дорогой поэтъ, слышите-ли, согласны-ли? *Издат.*

**) „Черезъ тыждынь стари сестры — У церкви спивалы — Исаія лилуй, въ ранци — Ярему винчалы". — По східному обряду в монастирських церквах не вінчають. *І. С.*

TULA-online.org

рую тщетно силятся наполнить собою новоявляющіяся дарованія, которую всѣ давно замѣтили во всѣхъ геніальныхъ произведеніяхъ, въ нихъ именно недоставало міра духовнаго, лучшаго, прекраснаго, жизненнаго начала. Живописцы постигнули этотъ недостатокъ прежде поэтовъ, и отъ того далеко оставили за собой въ своихъ геніальныхъ произеденіяхъ всѣхъ Данте, Клопштоковъ, Байроновъ, Гете.

Послушайтесь насъ, пѣвецъ Гайдамаковъ, потрудитесь опытомъ изучить прекрасный, высокій міръ, міръ духовный, полный истинной красоты, истиннаго добра, изучите его, какъ изучили вы сердце человѣческое, и тогда съ Богомъ! поле обширное, почти не початое, ни одинъ поэтъ еще не былъ хозяиномъ въ этомъ Эльдорадо, и не описывалъ намъ его!... Начните же вы!...

Душа радуется что вдругъ, въ одно время явилось столько поэтовъ — въ родной Украинѣ. Братіки, голубчики — послухайтесь добрыхъ совѣтивъ: геть іхъ, Москаливъ, и зъ ихъ теоріями! співайте, та співайте такъ, щобъ письменнимъ, дрюкованнимъ було завидно, а добрі, розумні Москалі почали учиться нашему языку!

Николай Тихорскій.

№ 8.

Москвитянинъ, журналъ, издаваемый М. Погодинымъ. Часть VI. № II. Москва, въ Университетской Типографіи. 1843.

Два слова собратамъ по прочтеніи поэмы Г. Шевченка: Гайдамаки, и присловье Москвитянину.

I. Какъ бы на-перекоръ нашимъ нѣкоторымъ пресловутымъ издателямъ журналовъ, возглашающимъ всѣ возможныя хулы и кривлянья на намѣренія и цѣль писать на народномъ языкѣ — Малороссійскомъ, наша словесность годъ отъ году обогащается все болѣе и болѣе такими произведеніями, и притомъ, къ чести примолвить надо, такими, которыя не посрамили бы имени Автора ни у какого народа, ни на какомъ другомъ языкѣ. — Къ стыду сихъ, или, виноватъ, этихъ Журналовъ, и ихъ издателей, и къ стыду нашего времени, они еще и до сихъ поръ думаютъ, съ одной стороны, — что Малороссія есть законная, дѣдичная страна Польскихъ Королей (если угодно увѣриться въ этомъ, читайте въ Биб. для чт. критику на Михайла Чернышенка — Кулѣша и Исторію Малороссіи — Маркевича), что Малороссія (эта, по понятію Биб. для чт., микроскопическая страна, — каково знаніе Исторіи. Heu miserum!) бунтовала противъ своихъ законныхъ владѣтелей (слышите ли, Поляки — законные владѣтели Малороссіи!); съ другой — что Малороссійскій языкъ есть языкъ мужиковъ, какъ будто языкъ всѣхъ образованныхъ обществъ и литературный составился не изъ того же мужицкаго, т. е. народнаго языка. Подобное распространеніе мнѣній мало, что оскорбляетъ народъ, искони Русскій во всѣхъ отношеніяхъ; во второмъ случаѣ, — просто смѣшное желаніе прослыть оригинальнымъ, ниспровергая все противъ общаго литературнаго мнѣнія, подобно тому, какъ бывало, семинаристъ, отступивъ отъ общаго приличія, вздѣнетъ фрачецъ невиданнаго,

TULA-online.org

дивнаго покрою, шляпу, съ огромными полями и зеркаломъ внутри ея, и панталоны, въ нѣсколько ярусовъ обшитые кружевами, и пойдетъ гулять по бульвару похорашиваясь. Это смѣшитъ и только. Доволенъ смѣхотворъ, довольны и зрители.

II. Поэма Г. Шевченка — Гайдамаки, есть драгоцѣнный подарокъ не только для литературы Русской, но и для частной Исторіи Россіи. Если словесность есть представительница народнаго духа, нравовъ, обычаевъ и дѣяній: то въ этомъ отношеніи подобное произведеніе, какъ Гайдамаки, есть по-истинѣ народное. Попробуйте передать его на какомъ другомъ языкѣ, оно потеряетъ половину своего достоинства: останутся только портреты и дѣла, т. е. общечеловѣческое, все прочее исчезнетъ. Языкъ всегда будетъ единственнымъ препятствіемъ: ибо онъ образуется по духу народа; чѣмъ оригинальнѣе народъ, тѣмъ своеобразнѣе языкъ его. А потому нельзя не пожелать нашимъ литераторамъ, дѣйствующимъ съ такимъ чистымъ усердіемъ на второмъ поприщѣ словесности всей нашей Русской семьи, чтобы ихъ произведенія на чисто Малороссійскомъ языкѣ были издаваемы, въ типографскомъ отношеніи, съ гораздо большей акуратностію. По изданію Гайдамаковъ (СПБ. 1841 — въ типографіи Сычова) видно, что оно рѣшительно не было въ корректурѣ: не только на каждой страницѣ, но почти въ каждомъ стихѣ — ошибка на ошибкѣ, слова исковерканы, строчные знаки или худо, или вовсе не поставлены. Въ такомъ языкѣ, каковъ Малороссійскій, гдѣ правописаніе еще не обобщилось, гдѣ одинъ пишетъ, сближаясь болѣе съ звукомъ народной рѣчи (что, кажется, едва ли не справедливѣе), другой — выражаетъ эти звуки сложными буквами и знаками, по образцу Западно-Славянскихъ языковъ, — строгая корректура при печатаніи книги должна обращать на себя особенное вниманіе издателя. Если далекое потомство будетъ судить по памяткамъ литературнаго языка о живомъ языкѣ народа, то какого труда, напримѣръ, будетъ стоить ему открыть, что за языкъ, которымъ говоритъ иногда Кн. Шаховской въ повѣсти Маруся (Сто Р. Лит. Томъ I., стр. 773): А де-съ ты тодки не мав, що треба худко вдати зъ Богомъ тую вспѣвунью Марусю за того гайдука; а сежь Значковаго товарища пана Кондрата. Еще хорошо, что г. сочинитель, внизу прибавилъ переводъ; иначе, какой-бы полиглотъ понялъ молвь, которая напоминаетъ такую какъ одинъ моляръ, желавшій изобразить на картинѣ льва, изобразивъ его неудачно, подписалъ: Се не собака, а левъ. Или (стр. 797): Же не злякайся и не гнѣвысь на мене, хибо я ему вливъ: вонъ самъ вдавъ мене свой значекъ, хотивъ лынути у домъ. — Или (стр. 826): постой смерть, и ты вотъ мене биже?...

Если Малороссіянинъ не понимаетъ своего природнаго языка, то какъ можетъ понять его, напримѣръ, Велико-Россіянинъ, желающій читать и знакомиться съ обычаями, и языкомъ, роднаго брата своего, втораго въ Русской семьѣ названнаго Малороссіяниномъ. Ужь нечего говорить ни объ иноземцѣ, ни о потомствѣ. Вотъ, что значитъ худое изданіе, оно отнимаетъ у литературной книги половину ея достоинства: искажаетъ языкъ.

А между сими двумя словами собратамъ, и присловье Москвитянину и всѣмъ благомыслящимъ ревнителямъ всего Русскаго. Мы имѣемъ вѣрное извѣстіе отъ г. Кулѣша, что онъ не замедлитъ пода-

TULA-online.org

рить насъ на Малороссійскомъ языкѣ поэмою, въ стихахъ, — Украйна. Это собранныя и спаянныя вмѣстѣ народныя думы, наши рапсодіи, эти disjecta membra нашего Украинскаго сердца и ума народнаго, это — наша Иліада. Эпосъ сей будетъ раздѣленъ на три пѣсни: 1) до Хмѣльницкаго, 2) Хмѣльницкій, со всею драмою войнъ и борьбы, и 3) отъ Хмельницкаго до конца Гетманщины. Не сомнѣваемся, что исполненіе будетъ достойно идеи: порука въ томъ талантъ г. Кулеша, его добросовѣстность и горячая любовь къ народной славѣ. — Первый отдѣлъ, или выпускъ, уже поступилъ въ печать въ Кіевѣ.

Ѳедоръ Китченко.

1843 Сентября 27. Новгородсѣверскъ.

III.

Молодикъ Бецкого і Шевченкові Гамалія та Тризна 1844.

№ 9.

Литературная Газета на 1844. г. А. А. Краевскаго, № 10. — 9. марта, ст. 178 (Новыя книги).

Молодикъ на 1844, украинскій литературный сборникъ, издаваемый И. Бецкимъ. (Въ пользу Харьковскаго Дѣтскаго пріюта). Харьковъ. Въ Университетской типографіи. 1843. Въ 8-ю д. л. 283 ст.

Критика на лихенькі стихи столичних стихотворців у провинціальному альманахови, але прихильне становище до користи зі статий „относящихся къ прежнему и настоящему состоянію Украины, матеріяловъ для ея исторіи“.

(179 ст.) „Спора нѣтъ — это все не больше, какъ матеріалы, и если вы захотите по буквальному смыслу ихъ судить объ Украйнѣ, то пріидете иногда къ несовсѣмъ вѣрнымъ заключеніямъ. Нпр. украинскій старожилъ, недавно умершій, г. Каразинъ, въ статьѣ своей: „Взглядъ на украинскую Старину“ очень дѣльно говоритъ о старинѣ; но какъ скоро рѣчь коснется настоящаго, онъ дѣлается только забавенъ. Г. Каразинъ, на 44-ой стр. говоритъ: „Я помню еще, что домы помѣщиковъ, имѣвшихъ отъ 500—1000 душъ, были покрыти тростникомъ, что въ гостиныхъ стояли лавки, покрытыя коврами, что за столомъ служили дѣвки въ бѣлыхъ сорочкахъ, пестрыхъ сподницахъ и червоныхъ черевыкахъ, что главные паны въ губернскомъ городѣ хаживали по улицамъ съ музыкой надвесель“. Все это очень могло быть, и очень вѣроятно, что теперь ужь многаго нѣтъ, но зачѣмъ же восклицать: „мы (т. е. Украинцы) стремимся къ европейской образованности на крыльяхъ вѣтра?“ Зачѣмъ утверждатъ, что въ Харьковѣ домы убраны съ парижскимъ и лондонскимъ изяществомъ? Право былобы довольно сказатъ и съ петербурскимъ. — — — Вѣдь и въ Петербургѣ хорошо дома убираются! очень хорошо! — — — Но пускай бы дѣло шло только о парижскомъ и лондонскомъ изяществѣ,—

TULA-online.org

въ которомъ мы желаемъ Харькову всякого преуспѣянія, — нѣтъ, шутки заходятъ гораздо дальше. — Г. Галка нпр., въ статьѣ своей „Обзоръ сочиненій, писанныхъ на малороссійскомъ языкѣ“ все еще придерживается мечтаній о самобытной малороссійской литературѣ и очень сердится на „нѣкоторыхъ рецензентовъ“, утверждающихъ, что и безъ нея человѣкъ можетъ быть счастливъ, также какъ безъ литературъ чувашской, черемисской или мордовской.

Но вотъ и все, въ чемъ можно упрекнуть „Молодикъ“. Остальныя статьи его болѣе или менѣе дѣльны.....

№ 10.

Литературная Газета на 1844 г. № 17—4. мая, ст. 298.

„Молодикъ на 1844 годъ.... СПтб. 1844.

(Критика стихів з насмішками...)

(ст. 300). „Харьковскіе поэты поютъ, какъ видите, обо всемъ, и о чемъ можно пѣть и даже о томъ, о чемъ можно не пѣть. И какіе всѣ они охотники пѣть! Вино, любовь, милая, весна, и опятъ вино и любовь, да еще разочарованіе, да грусть — вотъ обыкновенныя пѣсни харьковскихъ поэтовъ. Короче сказать, на харьковскомъ Парнасѣ въ миньятюрѣ повторяется теперь то, что дѣлалось лѣтъ двадцать назадъ во всемъ стихотворномъ россійскомъ мірѣ. Вотъ этимъ то и странны харьковскіе поэты и за то, вѣроятно, попали они въ печать. Мы не знаемъ другой причины, которая давалабы издателю поводъ замѣстить сорокъ страницъ плохими стишками, безъ мысли и чувства и даже нерѣдко безъ порядочныхъ риѳмъ. Впрочемъ, у всякого свой вкусъ.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

(301) Альманахъ, какъ извѣстно, издается въ пользу дѣтскаго пріюта, и не желать ему успѣха было бы грѣшно. А потому, мы посовѣтуемъ издателю не замѣщать впередъ по сту слишкомъ страницъ такими стихами, которые недостаетъ терпѣнія читать даже въ пользу бѣдныхъ. У насъ въ Петербургѣ вкусъ на такія стихотворенія давно уже прошелъ.

№ 11.

Литературная Газета на 1844 г. № 19—18 мая ст. 335.

„Гамалія. Соч. Шевченка. СПтб. 1844.

Книжка, не имѣющая никакого отношенія къ русской литературѣ, потому что написана на малороссійскомъ языкѣ. Мы уже высказали наше мнѣніе о малороссійскихъ книгахъ, и теперь остаемся при немъ-же. Для любителей малороссійскихъ стиховъ, приведемъ небольшой отрывокъ:

Нашъ атаманъ Гамалія,
отаманъ завзятый — — — —
— — — — — — — —
Що не давъ ты Запорожцямъ
згинуть на чужини.

TULA-online.org

Г. Шевченко не требуетъ, чтобы вы непремѣнно читали эту брошюру; если вы не любите малороссійскаго нарѣчія, читайте другую брошюру г. Шевченки, вышедшую вмѣстѣ съ первою, и писанную по русски. Вотъ она:

Тризна. Т. Шевченки. На памятъ 9-го ноября 1843 года, княжнѣ Варварѣ Николаевнѣ Репниной. 1844. Въ типографіи Штаба Отдѣльнаго Корпуса Внутренней Стражи. Въ 12-ю д. л. 24 стр.

Душа рвалась, душа рыдала,
просила воли, ...умъ горѣлъ,
въ крови гордыня клокотала...
(стр. 336) Онъ требовалъ... онъ цѣпенѣлъ...
рука, сжимаяся, дрожала...

Таковъ былъ онъ, тринадцатый другъ, рано похищенный смертью; двѣнадцать друзей, оставшіеся въ живыхъ, сговорились ежегодно сходиться въ урочный часъ и праздноватъ поминки покойника въ трактирѣ, за круглымъ, за братскимъ столомъ, и долго сходились исправно. Но мало-помалу семья ихъ начала рѣдѣть, приборы каждый годъ пустѣли. Наконецъ, къ ужасу трактирщика, въ урочный часъ, вмѣсто двѣнадцати друзей явился только одинъ, — старикъ печальный. Онъ долго сидѣлъ мраченъ и тихъ за двѣнадцатью приборами; все поджидалъ, не прійдетъ ли хоть одинъ изъ лѣнтяевъ, обѣщавшихся ежегодно являться помогать ему допить вино, приготовленное на двѣнадцатъ человѣкъ, Но никто не пришелъ. Старикъ рѣшился отдатъ вино слугѣ.

Послушай, выпей, братъ, вино,
сказалъ слугѣ онъ; все равно,
я не могу; прошло, что было,
да поминай за упокой;
а мнѣ пора уже — домой!
И слезы снова покатились,
Слуга вино, дивяся, выпилъ.
„Дай шляпу мнѣ.., какая лѣнь
идти домой!...“

И печальный старикъ ушелъ. А слуга, какъ легко догадаться, напился пьянъ.

На слѣдующій годъ, въ урочный часъ, въ трактирѣ, по обыкновенію, поставили двѣнадцатъ бокаловъ на кругломъ столѣ, но никто не пришелъ къ обѣду, — навѣки, навѣки, забытъ (sic) они. Авторъ хотѣлъ развить поэтически простую и глубокую мысль, которую такъ часто приходится слышать въ народѣ: Вотъ она, жисть-то человѣческая! Цѣль похвальная!

TULA-online.org

№ 12.

Москвитянинъ на 1844 годъ, № 6. іюнь, Москва 1844. Библіографія ст. 75.

Гамалія, соч. Шевченка, СПтб. 1844. Въ 12 д. л. 11 стр.

Разсказъ о томъ, какъ
— — Отаманъ Гамалія
— — — — — — — — —
Бративъ вызволяты. —

(ст. 72). по языку, на которомъ писанъ, не принадлежитъ къ собственно Русской литературѣ, но теперь, увы, болѣе нежели когда либо, такой неурожай на новыя книги, какого бы то ни было достоинства, что по неволѣ приходится говорить объ всемъ, что выходитъ изъ подъ типографскихъ станковъ Петербурга.

Владимиръ Тіунскій.

IV.

1847. Винен....?

№ 13.

З докладу гр. А. Ѳ. Орлова царю Миколі I. (Русскій Архивъ 1892 II ст. 341—2).

Шевченко вмѣсто того, чтобы вѣчно питать благоговѣйныя чувства къ особамъ Августѣйшей фамиліи, удостоившимъ выкупить его изъ крѣпостнаго состоянія, сочинялъ стихи, на малороссійскомъ языкѣ, самаго возмутительнаго содержанія. Въ нихъ онъ то выражалъ плачъ о мнимомъ порабощеніи и бѣдствіяхъ Украйны, то возглашалъ о славѣ гетманскаго правленія и прежней вольницѣ казачества, то съ невѣроятною дерзостію изливалъ клеветы и желчь на особъ Императорскаго дома, забывалъ въ нихъ личныхъ своихъ благодѣтелей. Сверхъ того, что все запрещенное увлекаетъ людей съ слабымъ характеромъ, Шевченко (342) пріобрѣлъ между друзьями своими славу знаменитаго Малороссійскаго писателя, а потому стихи его вдвойнѣ вредны и опасны. Съ любимыми стихами въ Малороссіи могли посѣяться и впослѣдствіи укорениться мысли о мнимомъ блаженствѣ временъ гетманщины, о счастіи возвратить эти времена и о возможности Украйнѣ сушествовать въ видѣ отдѣльнаго государства. Судя по тому чрезмѣрному уваженію, которое питали и лично къ Шевченкѣ, и къ его стихотвореніямъ всѣ Украйно-Славянисты, сначала казалось, что онъ могъ быть если не дѣйствующимъ лицемъ между ними, то орудіемъ, которымъ они хотѣли воспользоваться въ своихъ замыслахъ; но съ одной стороны эти замыслы были не столь важны, какъ представлялось при первомъ взглядѣ, а съ другой и Шевченко началъ писать свои возмутительныя сочиненія еще съ 1837 года, когда Славянскія идеи не занимали Кіевскихъ ученыхъ; равно и все дѣло доказываетъ, что Шевченко не принадлежалъ къ Украйно-Славянскому Обществу, а дѣйствовалъ отдѣльно, увлекаясь собственною испорченностію. Тѣмъ не менѣе, по возмутительному духу и дерзости, выходящей изъ всякихъ предѣловъ, онъ долженъ быть признаваемъ однимъ изъ важныхъ преступниковъ.

TULA-online.org

Вина Кулѣша, также не принадлежавшаго къ Украйно-Славянскому Обществу, въ нѣкоторой степени сходна съ преступленіемъ Шевченки. Любя пламенно свою родину, Малороссію, онъ въ напечатанныхъ имъ книгахъ съ восторгомъ описывалъ духъ прежняго казачества, наѣзды гайдамаковъ изображалъ въ видѣ рыцарства, представлялъ исторію этого народа едвали не знаменитѣе всѣхъ исторій, славу его показывалъ всемірною, приводилъ пѣсни Украинскія, въ которыхъ выражается любовь къ вольности, намекая, что этотъ духъ не простылъ и доселѣ таится въ Малороссіянахъ; описывалъ распоряженія императора Петра I-го и преемниковъ его въ видѣ угнетеній и подавленія правъ народныхъ. Книги Кулѣша моглибы производить почти тоже впечатлѣніе на Малороссіянъ, какъ и стихи Шевченки, тѣмъ болѣе, что сочинены для дѣтей старшаго возраста. Разница между ними состоитъ въ томъ, что Кулѣшъ выражалъ свои мнѣнія всегда съ приличіемъ и, увлекаясь любовію къ родинѣ, вовсе не предполагалъ, что эти мнѣнія его могутъ быть приняты или истолкованы въ дурномъ смыслѣ. Когда указали Кулѣшу на двусмысленныя мѣста въ его книгахъ, онъ съ ужасомъ увидѣлъ, что мысли его дѣйствительно могли произвести вредныя послѣдствія. Кулѣшъ вполнѣ понимаетъ, что, сколько бы ни любилъ родины своей, Украйны, онъ обязанъ быть еще болѣе преданнымъ отечеству, Россіи, и увѣряетъ, что никода не думалъ иначе, что, выражая любовь къ родинѣ, онъ и не помышлялъ (343) смущать или колебать вѣрноподданность ея къ престолу Вашего Императорскаго Величества.

Общіе выводы:

Украйно-Славянское О-во св. Кирилла и Меѳодія было не болѣе какъ ученый бредъ трехъ молодыхъ людей. Учредители его: Гулакъ, Бѣлозерскій и Костомаровъ, по самому положенію ученыхъ людей въ свѣтѣ, конечно были бы не въ состояніи вовлечь въ свое общество военныхъ или народъ, ни сдѣлаться скорою причиною возстанія. Но вредъ отъ нихъ могъ произойти медленный и тѣмъ болѣе опасный. Бывъ при воспитаніи юношества, они имѣли случай посѣевать въ возрастающемъ поколѣніи испорченность и приготовлять будущія неустройства. Къ счастію, зло еще не созрѣло, частію уничтожилось само собою, а остальное предотвращено распоряженіями правительства.

Дѣло сіе производилось со всею строгостію, и можно быть увѣреннымъ, что оно вполнѣ изслѣдовано, что слѣдовъ Украйно-Славянскаго общества не осталось, и что съ арестованіемъ Шевченки и Кулѣша ограничены наиболѣи дѣйствовавшіе и Украйнофилы, чего однакоже нельзя сказать вообще о Славянофилахъ, о чемъ будетъ особенный представленъ всеподданнѣйшій докладъ (ибо до Славянофиловъ настоящее дѣло не касалось и не должно было касаться)... подвергнуть ихъ наказанію безъ суда, но не сохраняя въ тайнѣ рѣшенія дѣла, дабы всѣмъ извѣстно было, какую участь приготовили себѣ тѣ, которые занимались Славянствомъ въ духѣ, противномъ нашему правительству, и дабы отвратить другихъ Славянофиловъ отъ подобнаго направленія.

TULA-online.org

№ 14.

Русскій Архивъ 1892 II. ст. 347—351. в статі *„Украино-Славянское общество“:* Министерство Народнаго Просвѣщенія Канцелярія Министра, 27 мая 1847 № 688.

Господину Попечителю Московскаго Учебнаго Округа по Высочайшему Повелѣнію.

Въ концѣ прошлаго столѣтія родилась между соплеменными намъ народами на Западѣ, именно въ Богеміи, мысль, что всѣ народы Славянскаго происхожденія, разсѣянные по Европѣ и подвластные разнымъ скипетрамъ; должны когда либо слиться въ одно цѣлое и составить государство Славянское. Эта мысль мало по малу овладѣла всѣми вѣтвями Славянскаго племени въ Европѣ, сперва въ литературномъ, потомъ и въ политическомъ смыслѣ.

Отъ этого движенія повсюду между народами Славянскаго происхожденія усилилось стремленіе къ изученію языковъ, древностей и всѣхъ памятниковъ Славянскихъ племенъ; но, къ сожалѣнію, это развитіе отдѣльныхъ вѣтвей Славянскихъ недолго оставалось въ мирныхъ предѣлахъ науки: скоро подпало оно искаженію, частію отъ вліянія общихъ тревожныхъ идей политическихъ, частію отъ возбужденныхъ предразсудковъ религіозныхъ, частію и отъ собственныхъ недоразумѣній каждаго племени. Европейское понятіе о славянствѣ раздробилось уже на столько же вѣтвей, сколько находится отдѣльныхъ земель. Названіе Славянства, драгоцѣнное для 80-ти миліоновъ, раздѣленныхъ на многіе народы, занимающихъ безмѣрное пространство земли, по языку своему помнящихъ единое происхожденіе и древнее родство, какъ оказывается нынѣ, употребляется во зло подъ личиною чистаго братства.

Эти идеи Запада о Славянствѣ естественно тяготѣютъ къ Россіи, какъ средоточію племенъ Славянскихъ; потому что и въ языкѣ Русскихъ, и въ вѣрѣ, и въ законахъ дышетъ и бодрствуетъ древнее начало народной жизни, отъ различныхъ судебъ историческихъ давно умершее въ другихъ Славянскихъ народахъ. Но и у насъ Западныя понятія могутъ увлечь людей пылкихъ и не прозрѣвающихъ опасности своихъ мечтаній. Для охраненія преподавателей, принадлежащихъ къ вѣдомству Мин-ва Народнаго Просвѣщенія, долженствующихъ проливать въ юные умы учащихся благотворный свѣтъ истинныхъ полезныхъ (ст. 348) знаній и чувство любви къ престолу и вѣрѣ, отъ вреднаго вліянія разрушительныхъ началъ, почитаю священнымъ долгомъ, съ Высочайшаго соизволенія Государя Императора, изложить значеніе народнаго начала въ видахъ правительства и мысли о семъ важномъ современномъ вопросѣ передать вашему сіятельству для конфиденціальнаго сообщенія ихъ преподавателямъ, цензорамъ и нѣкоторымъ изъ членовъ ученыхъ обществъ, въ вѣдомствѣ Московскаго Университета состоящимъ, въ кругъ занятій коихъ входятъ преимущественно словесность и исторія отечественная.

Вопросъ о Славянствѣ въ отношеніи къ намъ представляетъ двѣ стороны: одну, которую злонамѣренные могутъ употребить на возбужденіе умовъ и распространеніе опасной пропаганды, преступной и возмутительной; другая же сторона содержитъ въ себѣ святыню нашихъ вѣрованій, нашей самобытности, нашего народнаго духа, въ предѣлахъ законнаго развитія имѣющую неоспоримое право на попеченіе правитель-

TULA-online.org

ства. Русское Славянство въ чистотѣ своей должно выражать безусловную приверженность къ православію и самодержавію; но все, что выходитъ изъ этихъ предѣловъ, есть примѣсь чуждыхъ понятій, игра фантазіи или личина, подъ которою злоумышленные стараются уловить неопытность и увлечь мечтателей. Раскрытію этого начала мы обязаны ближайшимъ знакомствомъ съ Церковно-Славянскимъ языкомъ, на которомъ чтеніе Священнаго Писанія, недавно чуждое высшимъ слоямъ общества, нынѣ понятно юному поколѣнію, одолжены знакомствомъ и съ другими Славянскими нарѣчіями, полезнымъ и необходимымъ для ученыхъ изслѣдованій языка отечественнаго. Этимъ же направленіемъ главнѣйшіе памятники нашей древней Славяно-русской словесности вышли изъ забвенія, и множество актовъ и документовъ, служащихъ къ разысканіямъ историческимъ, обнародовано на иждивеніе правительства.

Но этому Славянству Русскому, нами во всей чистотѣ принимаемому, должна быть чужда всякая примѣсь политическихъ идей; тогда остальнымъ началомъ, въ немъ сокровеннымъ, будетъ наше государственное начало, на которомъ, непоколебимо стоятъ тронъ и алтарь, собственно Русское начало, Русскій духъ, наша святыня.

Въ этомъ Славянствѣ мы, Русскіе, должны искать своего народнаго начала, источника и народнаго просвѣщенія. Каждый народъ, въ періодѣ самобытности своей, вмѣщаетъ въ себѣ два элемента: общій наслѣдственный отъ народа—родоначальника, исчезающаго въ поколѣніяхъ и частный, составляющій личность народа. Общій элементъ въ насъ есть родовой, Славянскій, частный — нашъ, собственный Русскій. Посредствомъ личности своей каждый народъ развиваетъ въ (349) жизни человѣчества особую мысль Провидѣнія и содѣйствуетъ исполненію благихъ Его предначертаній. Такъ всѣ Славянскія государства были въ свое время славны и могущественны, и всѣ, какъ бы по очереди, пали: Моравія, Болгарія, Сербія, Померанія, Чехія, Кроація, Славонія, Далмація, Боснія, Польша. Многіе Славяне даже потеряли языкъ свой вмѣстѣ съ воспоминаніями о прежней самобытности: въ Помераніи, Мекленбургѣ, Саксоніи и въ другихъ странахъ Германіи Славянское нарѣчіе вытѣснено Нѣмецкимъ, въ Морећ — Греческимъ, въ Венгріи — Маджарскимъ. Этимъ Славянамъ утратившимъ значеніе свое, свойственно съ сожалѣніемъ вспоминать славное прошедшее. Но Россія, по волѣ Провидѣнія, выдержала удары судебъ и пріобрѣла самобытность, претерпѣвъ многоразличныя, долговременныя бѣдствія, внутреннія и внѣшнія, она одна возносится надъ могилами единородныхъ государствъ и своею собственною личностью представляетъ безпримѣрную исторію по необъятности владѣній, многочисленности обитателей и могуществу народнаго духа, благоговѣйно преданная своей вѣрѣ, своему государю, сохранившая свой языкъ, знаменіе народнаго ума, народныхъ доблестей, народнаго чувства. Тогда какъ прочіе Славянскіе народы, въ изнеможеніи своемъ отъ чуждаго владычества, еще гордятся общимъ Славянскимъ происхожденіемъ, Россія, не помрачившая славы предковъ, славна своими народными доблестями, славна и прошедшимъ, и настоящимъ.

Итакъ, независимо отъ общаго Славянства, въ дѣйствительности не существующаго а измѣнившагося въ нѣсколькихъ Славянскихъ племенахъ, мы должны слѣдовать за своими судьбами, свыше намъ указанными, и въ своемъ родномъ началѣ, въ своей личности народной,

TULA-online.org

въ своей вѣрѣ, преданности къ престолу, въ языкѣ, словесности, въ исторіи, въ своихъ законахъ, нравахъ и обычаяхъ, мы обязаны утвердить живительное начало Русскаго ума, Русскихъ доблестей, Русскаго чувства. Вотъ искомое начало народное, и не Славяно-Русское, а чисто-Русское, непоколебимое въ своемъ основаніи, собственно наша народность. Великій преобразователь Россіи не все вновь въ ней создалъ: стихіи для его творенія уже были приготовлены вѣнценосными его предшественниками. Могучею волею Петръ I-й совершилъ въ свое царствованіе то, для чего потребны столѣтія; но онъ совершилъ то, до чего народы достигаютъ и въ постепенномъ своемъ развитіи. Какія слѣдствія его преобразованій? Мы оставаясь Русскими по духу и сердцу, сравнились съ Европейцами въ образованности. Ломоносовъ для пересозданія слова Русскаго тамъ же искалъ сокровищъ науки, гдѣ Петръ Великій находилъ ихъ для пересозданія государства. Чегожъ намъ ожидать отъ соплеменныхъ народовъ? Отвѣтъ (350) мы находимъ въ исторіи и прошедшей и современной. Святая Русь бѣдствовала и страдала одна, одна проливала кровь свою за престолъ и вѣру, одна подвигалась твердымъ и быстрымъ шагомъ на поприщѣ гражданскаго своего развитія; одна ополчалась проти двадцати народовъ, вторгнувшихся въ ея предѣлы съ огнемъ и мечемъ въ рукахъ. Все, что имѣемъ мы на Руси, принадлежитъ намъ однимъ, безъ участія другихъ Славянскихъ народовъ, нынѣ простирающихъ къ намъ руки и молящихъ о покровительствѣ, не столько по внушенію братской любви, какъ по разсчетамъ мелкаго не всегда безкорыстнаго эгоизма.

(Къ преподавателямъ Русскаго языка и Русской словесности, съ прочими соплеменными нарѣчіями, какъ вспомогательными средствами для народнаго языка) Имъ предпочтительно предъ другими принадлежитъ возбужденіе духа отечественнаго не изъ Славянства, игрою фантазіи созданнаго, а изъ начала Русскаго, въ предѣлахъ науки, безъ всякой примѣси современныхъ идей политическихъ. Преподаватели, слѣдуя видамъ правительства и научая ввѣренное имъ юношество тому или другому предмету, да поучаютъ его и впредь по русски мыслить и чувствовать, только этимъ способомъ будущіе члены общества составятъ одну великую семью съ одинакими мыслями, съ одинакою волею, съ одинакимъ чувствомъ.

Таково воззрѣніе правительства на Славянство вообще и на Славянство въ отношеніи къ Россіи, таковы мысли о началѣ народномъ и народности, источникѣ народнаго просвѣщенія, коими слѣдуетъ руководствоваться при направленіи умовъ учащагося юношества.....

№ 15.

А. В. Никитенко — Моя повѣсть о самомъ себѣ и о томъ, „Чему свидѣтель въ жизни былъ“. Записки и Дневникъ. (1804—1877 гг.) Томъ I. С.—Петербургъ 1905. Стор. 371—374.

Май. 2. 1847. г. Въ нѣсколькихъ номерахъ дѣтскаго журнала „Звѣздочка“, издаваемаго (А. І.) Ишимовою, была въ прошломъ году напечатана краткая исторія Малороссіи. Авторъ ея (П. А.) Кулишъ. Теперь изъ за нея поднялась страшная исторія. Кулишъ былъ лекторомъ русскаго языка у насъ въ университетѣ: его выписалъ сюда

TULA-online.org

и пристроилъ Плетневъ. По ходатайству послѣдняго, онъ билъ признанъ академіей наукъ достойнымъ отправленія за границу на казенный счетъ. Его послали изучать славянскія нарѣчія.

Онъ поѣхалъ и взялъ съ собой пачку отдѣльно отпечатанныхъ экземпляровъ своей „Исторіи Малороссіи“, и по дорогѣ раздавалъ ихъ, гдѣ могъ. Теперь эту исторію и самого Кулиша схватили. Онъ былъ уже въ Варшавѣ, съ молодою женой, на которой всего два мѣсяца женатъ. У цензора Ивановскаго спрашиваютъ: „Какъ онъ пропустилъ сочиненіе Кулиша?“ Онъ отвѣчалъ прямо, что „это ошибка и что онъ виноватъ“. На отдѣльныхъ книжкахъ стоитъ имя Куторги, и онъ тоже призванъ къ допросу.

Я, наконецъ, досталъ „Звѣздочку“ и прочелъ исторію Кулиша: теперь мнѣ понятно, почему Ивановскій не могъ отвѣчать ничего кромѣ: „виноватъ“. Государь, увидѣвъ подъ отдѣльными книжками имя цензора Куторги, велѣлъ посадить его въ крѣпость. Но графъ Орловъ представилъ, что надо прежде узнать, какъ дѣло было. Что еще изъ этого произойдетъ — трудно предвидѣть.

Съ этой маленькой книжкой, впрочемъ, соединены, говорятъ, гораздо болѣе важныя обстоятельства. На югѣ, въ Кіевѣ, открыто общество, имѣющее цѣлью конфедеративный союзъ всѣхъ славянъ въ Европѣ на демократическихъ началахъ, на подобіе Сѣвероамериканскихъ Штатовъ. Къ этому обществу принадлежатъ профессора Кіевскаго университета: (Н. И.) Костомаровъ, Кулишъ, (Т. Г.) Шевченко, (П. П. Артемовский —) Гулакъ и проч. Имѣютъ-ли эти южные славяне какую-нибудь связь съ московскими славянофилами — не извѣстно, но правительство, кажется, намѣрено за нихъ взяться. Говорятъ, что все это вывели наружу представленія австрійскаго правительства.

Было назначено нѣсколько молодыхъ людей изъ Педагогическаго института къ отправленію за границу: ихъ отъѣздъ остановленъ.

7. Сегодня я получилъ отъ министра (черезъ попечителя) секретное предписаніе слѣдующаго содержанія: „Разсматривая появляющіяся въ повременныхъ изданіяхъ сочиненія объ отечественной исторіи, я замѣтилъ, что въ нихъ нерѣдко вкрадываются разсужденія о вопросахъ государственныхъ и политическихъ, которыхъ изложеніе должно быть допускаемо съ особенною осторожностью и только въ предѣлахъ самой строгой умѣренности. Особеннаго вниманія требуетъ тутъ стремленіе нѣкоторыхъ авторовъ (372) къ возбужденію въ читающей публикѣ необдуманныхъ порывовъ патріотизма, общаго или провинціальнаго, становящагося иногда, если не опаснымъ, то, по крайней мѣрѣ, неблагоразумнымъ по тѣмъ послѣдствіямъ, какія онъ можетъ имѣть“. Въ заключеніе предписывается имѣть строгое наблюденіе и проч.

Іюнь. 1. Въ эти для меня роковые дни я выпустилъ изъ виду разныя общественныя событія. Глаза мои, полные слезъ, тускло смотрѣли на внѣшніе предметы: они блуждали только въ страшной безднѣ моего собственнаго злополучія, тщетно стараясь уловить хоть одинъ лучъ отрады. Между тѣмъ, случилось много любопытнаго. (Ѳ. В.) Чижовъ былъ схваченъ; по повелѣнію правительства, на границѣ, у таможенной заставы, и, въ качествѣ, опаснаго славянофила, съ своей бородой, привезенъ въ III. Отдѣленіе. Послѣ девятидневнаго заключенія и нѣсколькихъ допросовъ, онъ третьяго дня выпущенъ на волю.

TULA-online.org

Онъ былъ у меня и разсказалъ мнѣ много любопытнаго о вопросахъ, которые ему предлагались, и о своихъ отвѣтахъ на нихъ. Отвѣты эти онъ давалъ сначала устно, а потомъ самъ же излагалъ на бумагу, для доклада государю. Если вѣрить ему, онъ не говорилъ ничего, компрометирующаго убѣжденія, противныя его школѣ. Но я считаю Чижова хитрѣйшимъ изъ всѣхъ настоящихъ и будущихъ славянофиловъ и не-славянофиловъ. Я думаю, что онъ — конечно, тонко, ловко и невдаваясь въ личности — въ массѣ не пощадилъ тѣхъ, которые думаютъ не за одно съ нимъ. Не выдаю за непреложное свое мнѣніе, но вотъ какъ сложилось оно у меня изъ его словъ. Онъ раздѣлилъ свою исповѣдь на двѣ части. Въ первой онъ какъ бы признавался въ нѣкоторыхъ заблужденіяхъ, а именно относительно соединенія всѣхъ славянъ въ одну монархію, подъ скипетромъ Россіи. Само собой разумѣется, что это заблужденіе, какъ проистекающее изъ избытка любви, было ему охотно прощено. Въ второй части своей исповѣди онъ явился горячимъ патріотомъ, совсѣмъ въ духѣ самодержавія, православія и народности, чуждой всего европейскаго, и даже враждебной Европѣ. Онъ, въ припадкѣ фанатизма, даже воскликнулъ, что „Петръ I. былъ величайшимъ и опаснѣйшимъ революціонеромъ". (Это уже не мое предположеніе, а Чижовъ дѣйствительно сказалъ это, какъ самъ мнѣ признался). Въ заключеніе его почтенные духовники, Леонтій Васильевичъ (Дубельтъ) и графъ Орловъ остались имъ вполнѣ довольны. Конечно, онъ въ своей исповѣди не коснулся демократическихъ началъ славянофильской проповѣди и вышелъ изъ допроса совершенно бѣлымъ и чистымъ. Его даже поблагодарили, но замѣтили ему на прощанье, что онъ слишкомъ пылокъ и потому ему еще пока нельзя разрѣшить изданіе журнала въ Москвѣ. Какъ онъ впереди соединитъ свои славянофильскія идеи съ тѣмъ, что теперь долженъ будетъ писать и дѣлать — не знаю. Это тѣмъ труднѣе, что онъ отнынѣ обязанъ всѣ свои сочиненія представлять на цензуру въ третье Отдѣленіе.

(373) Вчера, т. е. 31-го мая, состоялось чрезвычайное собраніе совѣта въ университетѣ, подъ предсѣдательствомъ попечителя (Мусинъ-Пушкина). Въ совѣтъ былъ приглашенъ и директоръ педагогическаго института, И. И. Давыдовъ. Читали предписаніе министра, составленное по высочайшей волѣ, гдѣ объясняется, какъ надо понимать намъ народность и что такое славянство по отношенію къ Россіи. Народность наша состоитъ въ безпредѣльной преданности и повиновеніи самодержавію, а славянство западное не должно возбуждать въ насъ никакого сочувствія. Оно само по себѣ, а мы сами по себѣ. Мы симъ самымъ торжественно отъ него отрекаемся. Оно и не заслуживаетъ нашего участія, потому что мы безъ него устроили свое государство, безъ него страдали и возвеличились, а оно всегда пребывало въ зависимости отъ другихъ, не умѣло ничего создать и теперь окончило свое историческое существованіе.

На основаніи всего этого, министръ желаетъ, чтобы профессора съ каѳедры развивали нашу народность не иначе, какъ по этой программѣ и по повелѣнію правительства. Это особенно касается профессоровъ: славянскихъ нарѣчій, русской исторіи и исторіи русскаго законодательства.

По прочтеніи этой бумаги, попечитель объявилъ, что онъ не сомнѣвается въ благонамѣренности нашей и въ готовности слѣдовать

TULA-online.org

этому призыву; что онъ видитъ, какъ мы тронуты, и непремѣнно доведетъ это до свѣдѣнія министра. Ректоръ счелъ нужнымъ поблагодарить попечителя отъ имени совѣта за довѣріе правительства и увѣрилъ его во всеобщемъ усердіи и т. д., и т. д.

По выходѣ изъ совѣта попечителя, наличные цензора тутъ же образовали чрезвычайное собраніе комитета, который, не долго думая, поспѣшилъ запретить остроумную и совсѣмъ невинную статью противъ славянофиловъ, написаную Сенковскимъ совершенно въ духѣ тѣхъ идей, какія за полчаса мы слышали въ совѣтѣ. А три дня тому назадъ, за такую же точно статью, напечатанную въ „Отечественныхъ Запискахъ", Краевскій получилъ въ III-мъ Отдѣленіи благодарность отъ имени государя.

Боже мой, что за хаосъ, что за смѣшеніе понятій!

17. Ивановскій получилъ легкій высочайшій выговоръ за пропускъ „Исторіи Малороссіи" Кулиша. Сказано, что такъ какъ это случилось единственно по неосмотрительности цензора и по довѣрію его къ журналу, для котораго назначилось сочиненіе, и какъ цензоръ этотъ отличный человѣкъ, то сдѣлать ему только выговоръ, безъ занесенія послѣдняго въ послужной списокъ.

№ 16.

Бѣлинскій-Письма, СПтб. 1914. т. III. (Къ П. В. Анненкову, начало декабря 1847).

(Ст. 318). Наводилъ я справки о Шевченкѣ и убѣдился окончательно, что внѣ религіи вѣра есть никуда не годная вещь. Вы помните, что вѣрующій другъ мой говорилъ мнѣ, что онъ вѣритъ, что Ш-ко — человѣкъ достойный и прекрасный. Вѣра дѣлаетъ чудеса — творитъ людей изъословъ и дубинъ, стало быть, она можетъ и изъ Ш-ка сдѣлать, пожалуй, мученика свободы. Но здравый смыслъ въ Ш-кѣ долженъ видѣть осла, дурака и пошлеца, а сверхъ того, горькаго пьяницу любителя горѣлки по патріотизму хохлацкому. Этотъ хохлацкій радикалъ написалъ два пасквиля — одинъ на Государя Императора, другой на Государыню Императрицу. Читая пасквиль на себя, Государь хохоталъ, и вѣроятно дѣло тѣмъ и кончилосьбы, и дуракъ не пострадалъ бы (319) зато только, что онъ глупъ. Но когда Государь прочелъ пасквиль на Императрицу, то пришелъ въ великій гнѣвъ, и вотъ его собственныя слова: „положимъ, онъ имѣлъ причины быть мною недовольнымъ и ненавидѣть меня, но ее то за что?" И это понятно, когда сообразите, въ чемъ состоитъ славянское остроуміе, когда оно устремляется на женщину. Я не читалъ этихъ пасквилей, и никто изъ моихъ знакомыхъ ихъ не читалъ (что, между прочимъ, не доказываетъ что они нисколько не злы, а только плоски и глупы), но увѣренъ, что пасквиль на Императрицу долженъ быть возмутительно гадокъ, по причинѣ, о которой я уже говорилъ. Шевченку послали на Кавказъ солдатомъ. Мнѣ не жаль его: будь я его судьею, я сдѣлалъ бы не меньше. Я питалъ личную вражду къ такого рода либераламъ. Это враги всякого успѣха. Своими дерзкими глупостями они раздражаютъ правительство, дѣлаютъ его подозрительнымъ, готовымъ видѣть бунтъ тамъ, гдѣ ровно ничего нѣтъ, и вызываютъ мѣры крутыя и гибельныя для литературы и просвѣщенія. Вотъ вамъ

TULA-online.org

доказательство. Вы помните, что въ „Современникѣ“ остановленъ переводъ Пиччинино (въ „Отеч. Запис.“ тожъ), Манонъ Леско и Леонъ Леони. А почему? Одна скотина изъ хохлацкихъ либераловъ нѣкто Кулешъ (кая свинская фамилія!) въ Звѣздочкѣ (иначе называемой, ...), журналѣ, который издаетъ Ишимова для дѣтей, напечаталъ исторію Малороссіи, гдѣ сказалъ, что Малороссія или должна отторгнуться отъ Россіи, или погибнуть. Цензоръ Ивановскій просмотрѣлъ эту фразу, и она прошла. И немудрено: въ глупомъ и бездарномъ сочиненіи всего легче недосмотрѣть и за него попасться. Прошелъ годъ — ничего, какъ вдругъ Государь получаетъ отъ кого-то эту книжку съ отмѣткою фразы. А надо сказать, что эта статья появилась отдѣльно, и на этотъ разъ ее пропустилъ Куторга, который, понадѣясь, что она была цензурована Ивановскимъ, подписалъ ее, не читая. Сейчасъ же велѣно было Куторгу посадить въ крѣпость. Къ счастію, успѣли предупредить графа Орлова и объяснить ему, что настоящій — то виноватый Ивановскій! Графъ кое-какъ это дѣло замялъ и утишилъ, Ивановскій былъ прощенъ. Но можете представить, въ какомъ ужасѣ было министерство просвѣщенія, и особенно цензурный комитетъ? Пошли придирки, возмездія, и тутъ-то казанскій татаринъ Мусинъ—Пушкинъ (страшная скотина, которая не годиласьбы въ попечители конскаго завода), накинулся на переводы французскихъ повѣстей, воображая (320), что въ нихъ то Кулешъ набрался хохлатскаго патріотизма, — и запретилъ Пиччинино, Манонъ Леско и Л. Леони.

Вотъ, что дѣлаютъ эти скоты, безмозглые либералишки! Охъ эти мнѣ хохлы! Вѣдь бараны — а либеральничаютъ во имя галушекъ и варениковъ съ свинымъ саломъ! И вотъ теперь писать ничего нельзя — все маранотъ. А съ другой стороны, какъ и жаловаться на правительство? Какое же правительство позволитъ печатно проповѣдывать отторженіе отъ него области? А вотъ и еще слѣдствіе этой исторіи. Ивановскій былъ прекрасный цензоръ, потому что благородный человѣкъ. Послѣ этой исторіи, онъ, естественно, сталъ строже, придирчивѣе, до него стали доходитъ жалобы литераторовъ, — и онъ вышелъ въ отставку, находя, что его должность и несообразна съ его совѣстью. И мы лишились такого цензора, по милости либеральной свиньи, годной только на сало.

Такъ вотъ опытъ вѣры моего вѣрующаго друга. Я эту вѣру опредѣляю такъ: вѣра есть поблажка празднымъ фантазіямъ, или способность все видѣть не такъ какъ оно есть на дѣлѣ, а какъ намъ хочется и нужно, чтобы оно было. Страшная глупость эта вѣра! Вещь, конечно, невинная, но тѣмъ болѣе пошлая.

TULA-online.org

V.

Кобзарь 1860.

№ 17.

Отечественныя Записки, журналъ издаваемый Андреемъ Краевскимъ, Т. CXXIX. СПтб. 1860. мартъ, стр. 44—40. Русская литература.

Кобзаръ Тараса Шевченка 1860.

Нѣкогда появленіе малороссійской книжки возбуждало въ нашей критикѣ охоту къ нравоученіямъ, имѣвшимъ цѣлію вразумить пишущихъ и убѣдить ихъ, чтобъ они не тратили времени и способности на переряживанье въ мужицкую свитку и усвоеніе необразованной рѣчи грубыхъ плугатарей и свинопасовъ съ грязными руками въ заплатаныхъ чоботахъ. При этомъ, разумѣется, забывалось, что грязь на рукахъ этой черни была земля, которую эти руки заставляли производить хлѣбъ, упитывавшій нравоучителей. Правда, въ то время уже толковали о народности, говорили о важности изученія простаго народа, его нравовъ, обычаевъ, вѣрованій, сообщали и издавали народныя пѣсни и вошло въ моду въ литературныхъ произведеніяхъ поддѣлываться подъ памятники народной поэзіи; но все таки мужикъ являлся въ идеализированномъ видѣ: умытый, одѣтый хоть въ свое, да въ чистенькое платье, похожій на такихъ, какіе въ дивертисементахъ александринскаго театра выходятъ утѣшать любителей народности; народные обычаи и вѣрованія имѣли важность болѣе потому, что представляли матеріялы для миѳологіи и разныхъ отраслей древности, и самыя народныя пѣсни дѣлились еще на хорошія, которыя слѣдовало печатать и на дурныя, которыя не изъ чего было издавать въ свѣтъ; того освисталибы, ктобы рѣшился сказать, что дурныя пѣсни бываютъ очень часто дороже и важнѣе хорошихъ, и никто не захотѣлъ бы понятъ, что такое изданіе пѣсень, какъ нпр. Сахарова, мало приноситъ пользы наукѣ, когда въ немъ варіанты одной и тойже пѣсни, записанные въ разныхъ губерніяхъ, соединены въ одинъ, и, въ добавокъ, мѣстныя отмѣны выраженія сглажены и подведены подъ уровень одного правописанія. Тогда слово „народность“ никакъ не могло оторваться отъ представленія о странѣ, обведенной какой (45 ст.) нибудь цвѣтной полоской на географической картѣ и означенной собственнымъ именемъ государства или по крайней мѣрѣ части его, написанной большими буквами. Тогда можно было найти очень много образованныхъ и современныхъ людей, которые никакъ не признали бы существованія, напримѣръ, вотъ бѣлорусской народности на томъ основаніи, что на картѣ не находили оправдывающаго ея бытія названія. Въ тѣ времена намъ случалось неразъ спорить противъ многихъ, которые никакъ не хотѣли и слышать, чтобъ малороссійскій языкъ могъ быть языкомъ, а называли его нарѣчіемъ или даже поднарѣчіемъ, потому — что наименованіе языка признавали только за такимъ, на которомъ писались законы и административныя распоряженія. Писать на провинціальномъ нарѣчіи! это и смѣшно, и пошло. Въ примѣръ показывали обыкновенно другія страны: развѣ во Франціи не существуетъ провансальскаго или бретон-

TULA-online.org

скаго нарѣчій, а вѣдь всѣ французы пишутъ на литературномъ французскомъ языкѣ. Въ швабскихъ земляхъ Германіи развѣ нѣтъ своего нарѣчія, котораго не понимаютъ другіе нѣмцы и, однакожь, пишутъ и печатаютъ на общедоступномъ литературномъ языкѣ нѣмецкаго образованнаго общества. Нѣтъ ни одного государства, гдѣ бы, кромѣ народности господствующей — то есть такой, къ которой принадлежатъ люди, стоящіе на челѣ общества, не было также второстепенныхъ народностей и, сообразно съ ними, отдѣльныхъ нарѣчій, болѣе или менѣе отличныхъ отъ господствующаго языка, и вездѣ видимъ, что второстепенныя уступаютъ главнымъ. Таковъ неизбѣжный законъ исторіи. Намъ не представлять же исключенія изъ общаго закона!

Дѣйствительно, если въ жизни человѣческихъ обществъ видѣть одну абстрактную идею государства, господствующую надъ всѣмъ, что есть живаго, самодѣйствующаго въ человѣчествѣ, тогда необходимо признать, что во всякомъ обществѣ, имѣющемъ форму государства, должна быть одна господствующая народность и, кромѣ ея, развитіе другой не можетъ быть допускаемо. Но государство есть внѣшняя форма, въ которую облекается народная жизнь, но которой сущность является въ движеніи народной мысли и народнаго чувства. Государство повторяемъ, есть внѣшняя форма, но форма необходимая, безъ которой невозможна образованность, долженствующая составлять цѣль народнаго стремленія. Въ кругъ государственности входятъ власть, управленіе, законодательство, судоустройство, внѣшняя защита; но за предѣлами всѣхъ формъ, въ которыхъ являются эти виды государственности, существуетъ народная мысль, и согласіе съ нею внѣшнихъ формъ составляетъ нормальное состояніе народа — это идеалъ, къ которому должно стремиться общество (46). Уразумѣніе духовной народной жизни, какъ въ прошедшемъ, такъ и въ настоящее время, должно быть важнѣйшимъ предметомъ, первой потребностью. А потому всякое ея выраженіе должно составить драгоцѣнность. Съ такимъ взглядомъ, который мы можемъ назвать современнымъ, уже не можетъ быть рѣчи о томъ, можно или нельзя допустить писать на провинціальномъ нарѣчіи. Отвѣтъ готовъ заранѣе: не только можно, но слѣдуетъ считать особенно-важнымъ и полезнимъ, коль скоро пишутъ на немъ: значитъ, оно составляетъ существующую стихію народной жизни — она должна явиться и высказаться. Остается только судить писаное: на сколько оно выражаетъ ту стихію, которую хочетъ выразить. Это какъ нельзя — болѣе примѣнимо къ южнорусскому языку. Несмотря на то, что много лѣтъ ученые критики судили и пересуживали, нужноли писать по малороссійски, и наклонялись къ отрицанію, одинъ за другимъ являлись малороссійскіе писатели; стремленіе называемое критиками непонятнымъ капризомъ, возрастало несмотря на всевозможныя препятствія, и плодомъ его являлись поэтическія произведенія Шевченка.

Талантъ Ш-ка настолько признанъ читающею публикою, и его произведенія на столько общеизвѣстны, что мы не надѣемся заслужить порицанія, если скажемъ, что по мнѣнію нашему, Ш-ко принадлежитъ къ первокласнымъ поэтамъ славянскаго міра. Его мѣсто рядомъ съ Мицкевичемъ и Пушкинымъ. Какое сочувствіе возбуждаютъ его творенія, можно видѣть изъ того, что великороссіане, уроженцы центральныхъ и восточныхъ губерній, никогда не видавшіе въ глаза

TULA-online.org

малороссіянъ, читаютъ и выучиваютъ ихъ наизусть. Мы видѣли много такихъ примѣровъ. Съ другой стороны тоже видѣли мы и между поляками. Откуда же это сочувствіе въ людяхъ, непринадлежащихъ къ тому народу, на языкѣ котораго Ш-ко пишетъ? Надъ этимъ стоитъ задуматься... Что касается до его земляковъ, то едвали найдется малороссіянинъ, читающій и не лишенный сочувствія къ поэзіи, для котораго Шевченковы произведенія не составляли бы святыни сердца. И между тѣмъ, этой славой, этимъ сочувствіемъ Ш-ко уже никакъ не обязанъ, ни ученымъ руководителямъ вкуса, ни даже сильнымъ покровителямъ. При первомъ своемъ появленіи въ свѣтъ онъ былъ встрѣченъ холодно. Нѣкоторые подозрѣвали въ немъ дарованьице, но жалѣли, что оно тратится на обработку такого языка, на которомъ некому читать; другіе же отзывались о немъ съ пренебреженіемъ. Болѣе десяти лѣтъ потомъ имя Ш-ка не упоминалось въ печати; его сочиненій не было въ продажѣ; а между тѣмъ его читали, учили (47) наизусть, и теперь, когда наконецъ часть знакомыхъ въ печати стихотвореній южнорусскаго поэта появляется снова въ публикѣ, конечно, его прочтутъ съ восторгомъ и сочувствіемъ даже и тогда, когда бы мы самымъ осязательнымъ образомъ, по всѣмъ правиламъ эстетики, доказали, что въ немъ недостаетъ и того и другаго, что онъ вовсе не заслуживаетъ такого вниманія.

Какимъ же духовнымъ потребностямъ удовлетворяютъ произведенія Ш-ка? Независимо отъ всѣхъ эстетическихъ достоинствъ его стихотвореній, главное, что не только приковываетъ къ нему читателя, но и ставитъ поэта выше уровня обычныхъ писателей, это то, что явленіе Ш-ка побѣдоносно поражаетъ старый предразсудокъ объ удобо и неудобо—писательствѣ на томъ или другомъ языкѣ, въ той или другой формѣ выраженія, уничтожаетъ предпочтеніе, оказываемое господствующимъ народностямъ, и униженія т. н. провинціальныхъ и удерживаетъ за послѣдними право человѣческаго саморазвитія въ той формѣ, въ какой указываетъ имъ внутреннее влеченіе а не созданная напередъ насильственно теорія. Рѣчь малороссійская, до того времени или служившая предметомъ насмѣшки и доставлявшая интересъ для пародій Котляревскаго и Артемовскаго—Гулака, или впадавшая въ чопорную книжность подъ перомъ другихъ писателей, хотѣвшихъ даровать ей литературное значеніе наравнѣ съ рѣчью языковъ, получившихъ историческое литературное развитіе, у Ш-ка приняла такое теченіе, которое естественно, не отступаетъ отъ усвоеннаго народомъ способа, но вмѣстѣ съ тѣмъ не чуждо современныхъ идей образованнаго человѣка. Старинная пословица: я человѣкъ и ничто человѣческое не чуждо мнѣ — вполнѣ сбывается при чтеніи Ш-ка. Онъ не принадлежитъ къ тѣмъ поэтамъ, которые только усвоиваютъ себѣ существующій образъ выраженія; у него не подмѣченное у народа, но и не выдуманное самимъ лично; у него то, чего, можетъ быть, народъ еще и не говорилъ, но что онъ способенъ сказать. Если вы начнете читать Шевченковы произведенія малороссійскимъ поселянамъ порознь каждому, очень можетъ случиться, что одинъ—другой—третій не поймутъ его сразу, но можно поручиться, что, коль скоро поймутъ, то будутъ ему сочувствовать, и станетъ имъ поэзія Ш-ка такъ мила, такъ свойственна, какъ будто бы не поэтъ, а они сами первые сказали то, что слышали и переняли отъ поэта. Между народными пѣснями и поэзіею Ш-ка самое близкое сходство. Но Ш-ко

TULA-online.org

не подражаетъ имъ; онъ продолжаетъ ихъ. Онъ явился чрезвычайно кстати, въ пору въ отношеніи того оборота, какой приняла народная муза. Старыя пѣсни, столь прекрасныя, столь богатыя чувствомъ и выраженіемъ, (ст. 48) стали забываться. Поэзія казачевства и поэзія XVI и XVII. вѣка замираетъ, какъ замерла и исчезла въ свое время болѣе старая поэзія. Напрасно старалисьбы воскресить умирающаго; совершившее свой жизненный путь не возстанетъ; но не умираютъ ея основы и облекаются въ новыя формы болѣе сообразныя съ текущею жизнью. Такъ въ обычномъ ходѣ общественной жизни человѣчества, угасающія поколѣнія оставляютъ грядущимъ молодымъ, свои преданія и свои свойства съ отличными, если даже и со сходными условіями. Если бы сынъ и былъ похожъ на отца, то не могъ быть совершенно тѣмъ же, чѣмъ былъ его отецъ, ни физически, ни нравственно. Поэзія Ш-ка есть родная и законная дочь народной малорусской поэзіи — поэзіи пѣсень, но сохраняетъ свою отдѣльность отъ послѣдней и самобытность.

Старая пѣсня питавшая народный вкусъ, теперь уже теряетъ свою прелесть: всѣ условія народной жизни таковы, что чувство народное нуждается въ поэтическомъ выраженіи иного рода. Въ южнорусскихъ деревняхъ рѣдко можно услышать казацкую пѣсню; завѣтная эпоха казацкой жизни удаляется для народа въ глубину давно минувшаго; въ его воображеніи казакъ уже не неясная тѣнь, а тѣлесный образъ. Но не угасъ этотъ міръ поэзіи, не оставивъ по себѣ наслѣдства — Шевченко доказываетъ это ясно. Его поэзія смѣняетъ народныя пѣсни. Она побуждаетъ признать, что выработанное народною думою не исчезнетъ но должно облечься въ иные образы и повести къ другимъ явленіямъ въ умственной и дѣятельной жизни народа. То, что услаждало безграмотныхъ поселянъ, теперь должно сдѣлаться наслажденіемъ образованнаго вкуса, то что существовало въ отрывкахъ, должно облечься въ стройныя художественныя созданія. То что повидимому безплодно замирало, какъ остатокъ безслѣдной старины, выжившей изъ силъ и вмѣстѣ изъ ума, должно стать нравственною силою, побуждающею народъ къ дальнѣйшему саморазвитію.

Малороссійская стихія прозябала въ тиши сельскаго быта, незамѣтно для взора, привыкшаго обращаться только къ тому, что блеститъ и само въ глаза. Между тѣмъ она жила и работала недаромъ до сихъ-поръ. Она произвела уже много великихъ писателей: Квитку, Гоголя, Шевченка.

Чего не было писано о Гоголѣ? Но, сколько помнится, меньше всего обращено было вниманія на то вліяніе, какое оказала она на его талантъ — родная ему южнорусская стихія. Это вліяніе видно не въ тѣхъ сочиненіяхъ, которыя заимствованы изъ украинскаго быта, сочиненіяхъ, которыя слабѣе другихъ. Если гдѣ Гоголь является вполнѣ малороссіяниномъ, (49 ст.) то въ тѣхъ произведеніяхъ, которыя относятся къ быту великорусскаго общества. Его народность напечатлѣвается на оригинальномъ оборотѣ взгляда, проникающаго его литературныя творенія. Слушая малороссійкую присказку отъ смышленаго остряка малороссіянина, сохранившаго старую манеру Запорожца прежнихъ временъ, невольно поражаешься сходствомъ такой манеры съ тѣмъ тономъ, который господствуетъ въ „Мертвыхъ Душахъ“, Ревизорѣ, Шинели, Невскомъ проспектѣ. Этотъ комизмъ изподъ котораго авторъ не изъемлетъ и себя наравнѣ съ другими, ко-

TULA-online.org

мизмъ способный разсмѣшить задумчивую натуру и заставить задуматься и загрустить веселую. Смѣхъ надъ горемъ и печаль надъ весельемъ это черты малорусскаго взгляда на жизнь. — — — — (Людова пісня — пересказ).

(ст. 50) Мудреноли, что Гоголь, сознавая всю суету дѣйствительности, не умѣя ни въ себѣ, ни въ окружающемъ его сознать и почувствовать то, что удовлетворялобы его своею положительностью, дошелъ до убѣжденія въ совершенной тщетѣ земного бытія и обратился къ упованію будущей жизни? Такъ встарину, запорожецъ, посмѣявшись въ жизни своей надъ чужимъ и своимъ горемъ, сознавалъ скоропреходимость и неудовлетворительность земныхъ благъ и, отпраздновавъ въ Кіевѣ посреди подольскаго рынка прощаніе съ міромъ, запирался въ Межигорскомъ монастырѣ. Совсѣмъ иное представляетъ Ш-ко. Если Гоголь напоминаетъ собою Запорожца, то Ш-ко является олицетворенною душою малороссійскаго селянина. Онъ не увлекается прошедшимъ: оно его занимаетъ только по отношенію къ настоящему и грядущему. Если Гоголь употребилъ малороссійскую натуру для того, чтобъ показать русскому обществу безотрадную его пустоту, отъ которой приходится бѣжать въ монастырь, то Ш-ко, вводя насъ въ свѣжій, неиспорченный міръ простаго народа, содержащого въ себѣ начатки нравственно—благородные и ожидающаго лучшихъ условій, чтобъ проявить себя, Шевченко тѣмъ самымъ является послѣ Гоголя поэтомъ—утѣшителемъ. Самое его горе отрадно, потому — что напоминаетъ о существованіи того, что заслуживаетъ само по себѣ лучшей участи. И внутреннее содержаніе его произведеній и внѣшняя форма говорятъ одну и туже мысль.

Подъ перомъ его языкъ исключительно простонародный, принимаетъ новое развитіе и показываетъ намъ въ народѣ элементъ саморазвитія. Проникаясь поэзіею Ш-ка, возникаетъ и утверждается мысль и надежда возрожденія массы, прежде осужденной на лишенія, подъ гнетомъ предразсудковъ, отъ которыхъ мы еще вообще слишкомъ—несвободны, хотя и думаемъ, что освободились—возрожденія массы не только Малороссійской, но вообще всякой... Вотъ отъ чего великорусъ и полякъ, и нѣмецъ, и французъ, если только у него есть поэтическое чутьё и теплое, любящее сердце, не останется безъ вліянія отъ поэзіи Шевченка.

№ 18.

Н. А. Добролюбовъ — Первое полное собраніе сочиненій. Томъ четвертый. 1860—1861. СПтб. — 1912. ст. 89—101. (Современникъ 1860, III. ст. 99—115).

384. Кобзарь. (89) Тараса Шевченка. Коштомъ Платона Семеренка. Спб. 1860 г.

Появленіе стихотвореній Шевченка интересно не для однихъ только страстныхъ приверженцевъ малороссійской литературы, но и для всякаго любителя истинной поэзіи. Его произведенія интересуютъ насъ (90) совершенно независимо отъ стараго спора о томъ, возможна ли малороссійская литература: споръ этотъ относился къ литературѣ книжной, общественной, цивилизованной, — какъ хо-

TULA-online.org

тите называйте, — но, во всякомъ случаѣ, къ литературѣ искусственной, а стихотворенія Шевченка именно тѣмъ и отличаются, что въ нихъ искуственнаго ничего нѣтъ. Конечно, по малороссійски не выйдетъ хорошо „Онѣгинъ“ или „Герой нашего времени“; такъ же какъ не выйдутъ статьи г. Безобразова объ аристократіи или моральныя статьи г-жи Туръ о французкомъ обществѣ. Конечно, всѣ эти статьи можно перевести и на малороссійскій языкъ, но считать этотъ языкъ дѣйствительно малороссійскимъ (91) будетъ великое заблужденіе. Тѣ малороссы, которымъ доступно все, что занимаетъ Онѣгина и г-жу Туръ, говорятъ уже почти по-русски, усвоивши себѣ весь кругъ названій предметовъ, постепенно образовавшійся въ русскомъ языкѣ цивилизаціею высшихъ классовъ общества. Настоящіе же малороссы, свободные отъ вліянія русскаго языка, такъ же чужды языку книжной литературы, какъ и наши простолюдины. Вѣдь и у насъ языкъ литературы — собственно не русскій, и черезъ сто лѣтъ надъ нами, конечно, будутъ такъ же смѣяться, какъ мы теперь смѣемся надъ языкомъ ассамблей петровскаго времени. Но у насъ безтолковая смѣсь пяти языковъ организовалась довольно скоро и составила то, что мы теперь называемъ языкомъ образованнаго общества. Это оттого, во-первыхъ, что намъ ужъ рѣшительно нечѣмъ было взяться, новыя понятія и новые предметы врываются толпой; назвать ихъ не умѣемъ, да и около насъ негдѣ взять; а между тѣмъ названіе нужно, во что бы то ни стало. Поневолѣ брали готовое или выдумывали какъ попадется. Во-вторыхъ, книжныя понятія и слова, хотя и не прошли въ народъ, но все-таки захватили у насъ довольно значительную часть общества и проникли въ законодательство. Въ Малороссіи эта масса общества, занятаго литературнымъ языкомъ, несравненно меньше, да нѣтъ имъ такой нужды перевертывать на свой ладъ каждое названіе вновь являющагося у нихъ предмета: они получаютъ эти названія не изъ какого-нибудь латинскаго языка, — гдѣ ужъ какъ ни бейся, а надобно „us“ отбросить и дать слову свое склоненіе, — а изъ языка родственнаго, имѣющаго почти тѣ же формы. Такимъ образомъ, слова, принятыя въ русскомъ, цѣликомъ входятъ въ малороссійскій языкъ и случается встрѣчать такія малороссійскія статьи, въ которыхъ почти только — що, ажъ, бо, чи — и тому подобныя частицы и напоминаютъ объ особенностяхъ нарѣчія.

Но само собою разумѣется, что никто не откажетъ малороссійскому, какъ всякому другому, народу въ правѣ и способности говорить своимъ языкомъ о предметахъ своихъ нуждъ, стремленій и воспоминаній; никто не откажется признать народную поэзію Малороссіи. И къ этой-то поэзіи должны быть отнесены стихотворенія Шевченка. Онъ — поэтъ совершенно народный, такой, какого мы не можемъ указать у себя. Даже Кольцовъ не йдетъ съ нимъ въ справненіе, потому что складомъ своимъ мыслей и даже своими стремленіями иногда отдаляется отъ народа. У Шевченка, напротивъ, весь кругъ его думъ и сочувствій находится въ совершенномъ соотвѣтствіи со смысломъ (92) и строемъ народной жизни. Онъ вышелъ изъ народа, жилъ съ народомъ, и не только мыслью, но обстоятельствами жизни былъ съ нимъ крѣпко и кровно связанъ. Былъ онъ и въ кругу образованнаго обшества, малорусскаго и великорусскаго, но долгое время встрѣчалъ въ немъ лишь отталкивающую презрительную грубость и зато при первыхъ же лучахъ нравственнаго свободнаго сознанія,

TULA-online.org

тѣмъ сильнѣе устремился онъ душою къ своей бѣдной родинѣ, припоминая ея сказанія, повторяя ея пѣсни, представляя себѣ жизнь и природу. Что вытерпѣлъ Шевченко въ юныхъ лѣтахъ, и на чемъ воспитывался умъ и талантъ его, объ этомъ онъ самъ разсказалъ недавно въ письмѣ къ одному изъ редакторовъ „Народнаго Чтенія“ („Нар. Чт.“ 1860 г., кн. II, стр. 229—236). Мы рѣшаемся привести почти все это письмо, полагая, что разсказы о судьбѣ людей, подобныхъ Шевченку, должны получать самую широкую извѣстность въ нащей публикѣ. Вотъ разсказъ Шевченка:

„Я — сынъ крѣпостного крестьянина, Григорія Шевченка. Родился въ 1814 году февраля 25, въ селѣ Кириловкѣ, Звенигородскаго уѣзда, Кіевской губерніи, въ имѣніи одного помѣщика. Лишившись отца и матери на осьмомъ году жизни, пріютился я въ школѣ у приходскаго дьячка, въ видѣ школяря-попихача. Эти школяры въ отношеніи къ дьячкамъ то же самое, что мальчики, отданные родителями или иною властью на выучку къ ремесленникамъ. Права надъ ними мастера не имѣютъ никакихъ опредѣленныхъ границъ: они полные рабы его. Всѣ домашнія работы и выполненіе всевозможныхъ прихотей самого хозяина и его домашнихъ лежатъ на нихъ безусловно. Предоставляю вашему воображенію представить, чего могъ требовать отъ меня дьячокъ, — замѣтьте горькій пьяница, — и что я долженъ былъ исполнять съ рабской покорностью, не имѣя ни единаго существа въ мірѣ, которое заботилось бы, или могло заботиться о моемъ положеніи. Какъ бы то не было, только въ теченіе двухлѣтней тяжкой жизни въ такъ называемой школѣ, прошелъ я Граматку, Часловецъ и, наконецъ, Псалтырь. Подъ конецъ моего школьнаго курса, дьячокъ посылалъ меня читать вмѣсто себя, Псалтырь по усопшихъ крѣпостныхъ душахъ и благоволилъ платить мнѣ за то десятую копѣйку, въ видѣ поощренія. Моя помощь доставляла суровому учителю возможность предаваться больше прежняго любимому своему занятію, вмѣстѣ съ своимъ другомъ, Іоною Лимаремъ, такъ что по возвращеніи отъ молитвеннаго подвига я почти всегда находилъ ихъ обоихъ (93) мертвецки пьяными. Дьячокъ мой обходился жестоко не со мною однимъ, но и съ другими, и мы всѣ глубоко его ненавидѣли. Безтолковая его придирчивость сдѣлала насъ въ отношеніи къ нему лукавыми и мстительными. Мы надували его при всякомъ удобномъ случаѣ и дѣлали ему всевозможныя пакости. Этотъ первый деспотъ, на котораго я наткнулся въ моей жизни, поселилъ во мнѣ на всю жизнь глубокое отвращеніе и презрѣніе ко всякому насилію одного человѣка надъ другимъ. Мое дѣтское сердце было оскорблено этимъ исчадіемъ деспотическихъ семинарій милліонъ разъ, и я кончилъ съ нимъ такъ, какъ вообще оканчиваютъ выведенные изъ терпѣнія беззащитные люди, — местью и бѣгствомъ, я употребилъ противъ него собственное его оружіе — розги и, насколько хватало дѣтскихъ силъ, отплатилъ ему за всѣ его жестокости. Изъ всѣхъ пожитковъ пьяницы дьячка драгоцѣннѣйшею вещью казалась мнѣ всегда какая-то книжечка съ куншгиками, то — есть гравированными картинками, вѣроятно, самой плохой работы. Я не счелъ грѣхомъ или не устоялъ противъ искушенія похитить эту драгоцѣнность, и ночью бѣжалъ въ мѣстечко Лысянку.

„Тамъ я нашелъ себѣ новаго учителя въ особѣ маляра-дьякона, который, какъ я вскорѣ убѣдился, очень мало отличался своими пра-

TULA-online.org

вилами и обычаями отъ моего перваго наставника. Три дня я терпѣливо таскалъ на гору ведрами воду изъ рѣчки Тикача и ростиралъ на желѣзномъ листѣ краску мѣдянку. На четвертый день терпѣнье мнѣ измѣнило, и я бѣжалъ въ село Тарасовку къ дьячку—маляру, славившемуся въ околоткѣ изображеніемъ великомученика Никиты и Ивана Воина. Къ сему-то Апеллесу обратился я, съ твердою рѣшимостью перенести всѣ испытанія, какъ думалъ я тогда, неразлучныя со всякою наукою. Усвоить себѣ его великое искуство хоть въ самой малой степени желалъ я страстно. Но — увы! — Апеллесъ посмотрѣлъ внимательно на мою лѣвую руку и отказалъ мнѣ наотрѣзъ. Онъ объявилъ мнѣ, къ моему крайнему огорченію, что во мнѣ нѣтъ способностей ни къ чему, ни даже къ шевству или бондарству.

„Потерявъ всякую надежду сдѣлаться когда-нибудь хоть посредственнымъ маляромъ, съ сокрушеннымъ сердцемъ возвратился я въ родное село. У меня была въ виду скромная участь, которой мое воображеніе придавало, однакожъ, какую-то простодушную прелесть: я хотѣлъ сдѣлаться, какъ выражается Гомеръ, „пастиремъ стадъ непорочнымъ“, съ тѣмъ, чтобы, ходя за (94) громадскою ватагою, читать свою любезную краденую книжку съ куншткиками. Но и это не удалось мнѣ. Помѣщику, только-что наслѣдовавшему достояніе отца своего, понадобился расторопный мальчикъ, и оборванный школяръ-бродяга попалъ прямо въ тиковую куртку, въ такіе же шаровары и наконецъ — въ комнатные козачки.

„Изобрѣтеніе комнатныхъ козачковъ принадлежитъ цивилизаторамъ заднѣпровской Украйны — полякамъ; помѣщики иныхъ національностей перенимали и перенимаютъ у нихъ козачковъ, какъ выдумку неоспоримо умную. Въ краю нѣкогда козацкомъ сдѣлать козака ручнымъ съ малого дѣтства — это то же самое, что въ Лапландіи покорить произволу человѣка быстроногаго оленя... Польскіе помѣщики былого времени содержали козачковъ, кромѣ лакейства, еще въ качествѣ музыкантовъ и танцоровъ. Козачки играли для панской потѣхи веселыя двусмысленныя пѣсенки, сочиненныя народною музыкою съ-горя подъ пьяную руку, и пускались передъ панами, какъ говорятъ поляки, сюды-туды-навприсюды. Новѣйшіе представители вельможной шляхты съ чувствомъ просвѣщенной гордости называютъ это покровительствомъ украинской народности, которымъ-де всегда отличались ихъ предки. Мой помѣщикъ, въ качествѣ русскаго нѣмца, смотрѣлъ на козачка болѣе практическимъ взглядомъ и, покровительствуя моей народности на свой манеръ, вмѣнилъ мнѣ въ обязанность только молчаніе и неподвижность въ уголку передней, пока не раздастся его голосъ, повелѣвающій подать стоящую тутъ же возлѣ него трубку, или налить у него передъ носомъ стаканъ воды. По врожденной мнѣ продерзости характера, я нарушалъ барскій наказъ, напѣвая чуть слышнымъ голосомъ гайдамацкія унылыя пѣсни и срисовывая украдкою картины суздальской школы, украшавшія панскіе покои. Рисовалъ я карандашемъ, который — признаюсь въ этомъ безъ всякой совѣсти — укралъ у конторщика.

„Баринъ мой былъ человѣкъ дѣятельный: онъ безпрестанно ѣздилъ то въ Кіевъ, то въ Вильно, то въ Петербургъ и таскалъ за собой въ обозѣ меня для сидѣнья въ передней, подаванья трубки и тому подобныхъ надобностей. Нельзя сказать, чтобъ я тяготился своимъ тогдашнимъ положеніемъ: оно только теперь приводитъ меня

TULA-online.org

въ ужасъ и кажется мнѣ какимъ-то дикимъ и несвязнымъ сномъ. Вѣроятно, многіе изъ русскаго народа посмотрятъ когда-то по моему на свое прошедшее. Странствуя съ своимъ бариномъ съ одного постоялаго двора на оругой, я пользовался всякимъ удобнымъ случаемъ украсть со стѣны лубочную картинку (95) и составилъ себѣ такимъ образомъ драгоцѣнную коллекцію. Особенными моими любимцами были историческіе герои, какъ-то: Соловей—Разбойникъ, Кульневъ, Кутузовъ, козакъ Платовъ и другіе. Впрочемъ, не жажда стяжанія управляла мною, но непреодолимое желаніе срисовать съ нихъ какъ только возможно вѣрныя копіи.

„Однажды, во время пребыванія нашего въ Вильно, въ 1829 г., декабря 6, панъ и пани уѣхали на балъ въ такъ называемые рессурсы (дворянское собраніе), по случаю тезоименитства въ Бозѣ почившаго императора Николая Павловича. Въ домѣ все успокоилось, уснуло. Я зажегъ свѣчку въ уединенной комнатѣ, развернулъ свои краденыя сокровища и, выбравъ изъ нихъ козака Платова, принялся съ благоговѣніемъ копировать. Время летѣло для меня незамѣтно. Уже я добрался до маленькихъ козачковъ, гарцующихъ около дюжихъ копытъ генеральскаго коня, какъ позади меня отворилась дверь, и вошелъ мой помѣщикъ, возвратившійся съ бала. Онъ съ остервенѣніемъ выдралъ меня за уши и надавалъ пощечинъ — не за мое искусство, нѣтъ! (на искусство онъ не обратилъ вниманія), а за то, что могъ бы сжечь не только домъ, но и городъ. На другой день онъ велѣлъ кучеру Сидоркѣ выпороть меня хорошенько, что и было исполнено съ достодолжнымъ усердіемъ.

„Въ 1832 году мнѣ исполнилось восемнадцать лѣтъ, и такъ какъ надежды моего помѣщика на мою лакейскую расторонность не оправдались, то онъ, внявъ неотступной моей просьбѣ, законтрактовалъ меня на четыре года разныхъ живописныхъ дѣлъ цеховому мастеру, нѣкоему Ширяеву, въ С.—Петербурѣ. Ширяевъ соединялъ въ себѣ всѣ качества дьячка-спартанца, дьякона-маляра и другого дьячка — хиромантика; но, несмотря на весь гнетъ тройственнаго его генія, я, въ свѣтлыя весеннія ночи, бѣгалъ въ Лѣтній садъ рисовать со статуй, украшающихъ сіе прямолинейное созданіе Петра. Въ одинъ изъ такихъ сеансовъ познакомился я съ художникомъ Иваномъ Максимовичемъ Сошенкомъ, съ которымъ и до сихъ поръ нахожусь въ самыхъ искреннихъ братскихъ отношеніяхъ. По совѣту Сошенко я началъ пробовать акварелью портреты съ натуры. Для многочисленныхъ грязныхъ пробъ терпѣливо служилъ мнѣ моделью другой мой землякъ и другъ, козакъ Иванъ Ничипоренко, дворовый человѣкъ нашего помѣщика. Однажды помѣщикъ увидѣлъ у Ничипоренка мою работу, и она ему до того понравилась, что онъ началъ употреблять меня для снятія портретовъ съ любимыхъ своихъ любовницъ, за которые иногда (96) награждалъ меня цѣлымъ рублемъ серебра.

„Въ 1837 году Сошенко представилъ меня конференцъ-секретарю Академіи Художествъ, В. И. Григоровичу, съ просьбою — освободить меня отъ моей жалкой участи. Григоровичъ передалъ его просьбу В. А. Жуковскому. Тотъ сторговался предварительно съ моимъ помѣщикомъ и просилъ К. П. Брюлова написать съ него, Жуковскаго, портретъ, съ цѣлью разыграть его въ частной лотереѣ. Великій Брюловъ тотчасъ согласился, и вскорѣ портретъ Жуковскаго былъ у него готовъ. Жуковскій, съ помощью графа М. Ю. Віельгорскаго, устроилъ

TULA-online.org

лотерею въ 2.500 рублей ассигнаціями, и этой цѣною куплена была моя свобода, въ 1838 году апрѣля 22.

„Съ того же дня началъ я посѣщать классы Академіи Художествъ и вскорѣ сдѣлался однимъ изъ любимыхъ учениковъ—товарищей Брюлова. Въ 1844 году удостоился я званія свободнаго художника.

„О первыхъ литературныхъ моихъ опытахъ скажу только, что они начались въ томъ же Лѣтнемъ саду, въ свѣтлыя безлунныя ночи. Украинская строгая муза долго чуждалась моего вкуса, извращеннаго жизнью въ школѣ, въ помѣщичьей передней, на постоялыхъ дворахъ и въ городскихъ кватирахъ; но, когда дыханіе свободы возвратило моимъ чувствамъ чистоту первыхъ лѣтъ дѣтства, проведенныхъ подъ убогою батьковскою стрѣхою, она, спасибо ей, обняла и приласкала меня на чужой сторонѣ. Изъ первыхъ, слабыхъ моихъ опытовъ, написанныхъ въ Лѣтнемъ саду, напечатана только одна баллада Причинна. Какъ и когда написались послѣдовавшія за нею стихотворенія, объ этомъ теперь я не чувствую охоты распространяться. Краткая исторія моей жизни, набросанная мною въ этомъ нестройномъ разсказѣ въ угожденіе вамъ, сказать правду, обошлась мнѣ дороже, чѣмъ я думалъ. Сколько лѣтъ потерянныхъ! сколько цвѣтовъ увядшихъ! И что же я купилъ у судьбы своими усиліями не погибнуть? Едва ли не одно страшное уразумѣніе своего прошедшаго. Оно ужасно, оно тѣмъ болѣе для меня ужасно, что мои родные братья и сестра, о которыхъ мнѣ тяжело было вспоминать въ своемъ разсказѣ, до сихъ поръ—крѣпостные. Да, милостивый государь, они крѣпостные до сихъ поръ!“

Итакъ, вотъ какія впечатлѣнія ложились на душу юноши за предѣломъ простой жизни „подъ убогою батьковской стрѣхою“; вотъ что встрѣтилъ онъ „въ школѣ, въ помѣщичьей передней, на постоялыхъ дворахъ и въ городскихъ кватирахъ“... Подобныя (97) впечатлѣнія способны были убить юную душу, развратить всѣ нравственныя силы, загубить и затоптать человѣка. Но, видно, богато былъ одаренъ душевными силами этотъ мальчикъ, что онъ вышелъ, хоть и не совсѣмъ, можетъ быть, невредимо изъ всего этого. А если ужъ вышелъ, то онъ не могъ не обратиться къ своей Украйнѣ, не могъ не посвятить всего себя тому, что вѣяло на него святыней чистаго воспоминанія, что освѣжало и огрѣвало его въ самыя трудныя и темныя минуты жизни... И онъ остался вѣренъ своимъ первоначальнымъ днямъ, вѣренъ своей Украйнѣ. Онъ поетъ преданія ея прошлой жизни, поетъ ея настоящее — не въ тѣхъ кругахъ, которые наслаждаются плодами новѣйшей русской цивилизаціи, а въ тѣхъ, гдѣ сохранилась безыскусственная простота жизни и близость къ природѣ. Оттого-то онъ такъ близокъ къ малороссійскимъ думамъ и пѣснямъ, оттого-то въ немъ такъ и слышно вѣяніе народности. Онъ смѣло могъ сказать о своихъ думахъ.

Думи моі, думи моі,
— — — — — — —
Якъ свою дитину.

И мы не сомнѣваемся, что Украйна съ восторгомъ приметъ „Кобзаря“, давно ужъ ей, впрочемъ знакомаго. Онъ близокъ къ народной пѣснѣ, а извѣстно, что въ пѣснѣ вылилась вся прошедшая судьба, весь настоящій характеръ Украйны; пѣсня и дума составляютъ тамъ

TULA-online.org

народную святыню, лучшее достояніе украинской жизни: въ нихъ горитъ любовь къ родинѣ, блещетъ слава прошедшихъ подвиговъ; въ нихъ дышетъ и чистое, нѣжное чувство женской любви, особенно любви материнской; въ нихъ же выражается и та тревожная оглядка на жизнь, которая заставляетъ козака, свободнаго отъ битвы, „искать свою долю". Весь кругъ жизненныхъ насущныхъ интересовъ охватывается въ пѣснѣ, сливается въ пѣснѣ, сливается съ нею, и безъ нея сама жизнь дѣлается невозможною. По словамъ Шевченка —

Наша дума, наша пісня,
— — — — — — — — —
Якъ Господа слово.

(98) У Шевченка мы находимъ всѣ элементы украинской народной пѣсни. Ея историческія судьбы внушили ему цѣлую поэму „Гайдамаки", чудно- разнообразную, живую, полную силы и совершенно вѣрную народному характеру малороссійскихъ историческихъ думъ. Поэтъ совершенно проникается настроеніемъ эпохи, и только въ лирическихъ отступленіяхъ виденъ современный разсказчикъ. Онъ не отступилъ, напр., предъ изображеніемъ того случая, какъ гайдамацкій герой Гонта убиваетъ своихъ малолѣтнихъ дѣтей, узнавъ, что ихъ сдѣлали католиками въ іезуитскомъ коллегіумѣ; онъ долго останавливается надъ этимъ эпизодомъ и съ любовью рисуетъ подробности и послѣдствія убійства. Не отступилъ онъ и предъ изображеніемъ произведенныхъ гайдамаками ужасовъ, въ главѣ „Бенкетъ у Лисянци"; не отступилъ и предъ трудною задачею воспроизвести народныя сцены въ Чигиринѣ (въ главѣ: „Свято въ Чигирини"). Много надо поэтической силы, чтобы приняться за такіе предметы и не измѣнить имъ ни однимъ стихомъ, не внести своего, современнаго воззрѣнія ни въ одномъ намекѣ. А Шевченко именно выполнилъ свое дѣло такъ, что во всей поэмѣ сохранены полное единство и совершенная вѣрность характеру козацкихъ возстаній на ляховъ, сохранившемуся почти неизмѣннымъ до довольно поздняго времени. Сила козацкой ненависти къ ляхамъ выражается у Шевченка въ восклицаніи козака Яремы, у котораго похитили они невѣсту. „Отчего не умеръ я вчера, еще не зная объ этомъ, — говоритъ онъ... А теперь если и умру, так все равно — изъ гроба встану для того, чтобы мучить ляховъ".

Но въ лирическихъ отступленіяхъ, какъ сказали мы, является предъ нами современный поэтъ, любящій славу родимаго края и съ грустной отрадой припоминающій подвиги отважныхъ предковъ. Приведемъ одно изъ такихъ отступленій, которое особенно поразило насъ своею глубокою грустью:

Гомоніла Україна,
— — — — — —
Тяжко! важко!...

(99) Кромѣ „Гайдамаковъ", въ „Кобзарѣ" напечатаны еще „Иванъ Підкова", „Тарасова Нічъ", „Гамалія" — небольшія пьесы тоже историческаго содержанія.

Не менѣе любопытны пьесы и въ другомъ тодѣ пьесы, изображающія лихо и недолю обыкновенной и материнской жизни и нѣжныя чувства дѣвической и материнской любви. Особенно живо и поэтично изображаются эти чувства въ трехъ прелестныхъ поэмахъ: „Тополя",

TULA-online.org

„Наймичка“ и „Катерина“. Въ „Катеринѣ“ вы видите несчастіе бѣдной дѣвушки, которая полюбила москаля, офицера. Начинается поэма добродушнымъ обращеніемъ :

Кохайтеся, чернобріві,
— — — — — — —
А дівчина гине.

Но эта откровенная, простая мораль, такъ добросердечно высказываемая, вовсе не кладетъ дидактическаго оттѣнка на всю повѣсть, которая, напротивъ, вся исполнена самой свѣжей, неподдѣльной поэзіи. У Катерины родился, сынъ, и она идетъ въ „Московщину“ — отыскивать отца его. Прощаніе матери съ ней, ея путь, ея встрѣча съ милымъ, который ее отталкиваетъ, все это изображено съ тою нѣжностью грусти, съ тою глубиною и кротостью сердечнаго сожалѣнія, равныя которымъ встрѣчаются именно только въ малороссійскихъ пѣсняхъ. Въ „Наймичкѣ“ представляется исторія дѣвушки, подкинувшей своего ребенка къ бездѣтнымъ (100) старикомъ, потомъ нанявшейся къ нимъ въ служанки, всю свою жизнь заключившей въ материнской любви и только предъ смертью открывшей сыну, что она — мать его. Весь этотъ разсказъ получаетъ особенную прелесть отъ той совершенной простоты, съ которою изображается все дѣло. Ни одного фразистаго мѣста, ни одного хвастливаго стиха; все такъ ровно, спокойно, какъ будто покорная, тихая преданность этой матери перешла въ душу самого поэта...

Вообще, спокойная грусть, не похожая ни на безплодную тоску нашихъ романическихъ героевъ, ни на горькое отчаяніе, заливаемое часто разгуломъ, но тѣмъ не менѣе тяжелая и сжимающая сердце, составляетъ постоянный элементъ стихотвореній Шевченка. Какъ вообще въ малороссійской поэзіи, грусть эта имѣетъ созерцательный характеръ, переходитъ часто въ вопросъ, въ думу. Но это не рефлексія, это движеніе не головное, а прямо выливающееся изъ сердца. Оттого оно не охлаждаетъ теплоты чувства, не ослабляетъ его, а только дѣлаетъ его сознательнѣе, яснѣе, и оттого, конечно еще тяжеле. Вотъ размышленіе поэта по поводу оскорбленій, которыхъ натерпѣлась въ селѣ Катерина, родивши сына :

Оттаке-то на сімъ світі
— — — — — — — — —
Пропали, пропали!..

Въ такомъ родѣ постоянно бываютъ думы поэта. Мы не беремъ на себя оцѣнки и указанія всѣхъ поэтическихъ достоинствъ Шевченка; мы указываемъ только на нѣкоторыя стороны его произведеній, могущія и въ великоруссахъ, мало знакомыхъ съ Малороссіей, какъ мы, пробудить сочувствіе. Поэтому мы и беремъ болѣе общія вещи, такія мысли и чувства, которыя, будучи народно-украинскими, понятны и близки, однако, всякому, кто не совсѣмъ извратилъ въ себѣ лучшіе человѣческіе инстинкты. Думаемъ, что маленькія разницы малороссійскаго нарѣчія отъ русскаго не помѣшали читателямъ понять наши выписки.

TULA-online.org

№ 19.

Русское Слово 1860, VI. ст. 41 слд. рецензія *Д Мордовцева.*

Глубоко поэтическая натура Шевченка живо принимала въ себя и идеи минувшихъ вѣковъ роднаго народа, изученію которыхъ отданы были всѣ лучшія силы этого маленькаго кружка ученыхъ, и оживотворяла ихъ въ стихѣ, подобнаго которому не было прежде. Но Ш. не безъ раздѣла отдался авторитету старины, не весь погрузился въ созерцаніе того, что отжило свой вѣкъ и не могло да и не должно было жить снова; для него было недостаточно глядѣть только назадъ да плакать о томъ, что прошло, вспоминать о покойникѣ; съ скорбью о мертвецѣ постоянно связывалась идея о жизни и о тѣхъ, которымъ выпало на долю жить такъ или иначе. Для него старина на столько имѣла право на вниманіе, на сколько она отвѣчала его идеѣ о народности, говорила о жизни и ея надеждахъ, однимъ словомъ — помагала его собственной иниціативѣ. Прошедшее служило только формой, матеріаломъ для его созданій, но отнюдь не образцомъ и не идеаломъ жизни, какъ для художника новѣйшихъ школъ произведенія старины составляютъ и идеалы и единственные образцы, а возможное приближеніе къ этимъ образцамъ конечную цѣль ихъ дѣятельности. Не въ прошедшемъ онъ искалъ идею, а искалъ ее въ настоящемъ, въ жизни, въ людяхъ, въ ихъ взаимныхъ отношеніяхъ, въ ихъ радостяхъ и надеждахъ — и онъ находилъ эту идею, хотя и самъ онъ отчасти не чуждъ былъ увлеченія и односторонности, что мы успѣемъ доказать въ свое время. Для него авторитетъ существовалъ въ извѣстной идеѣ, — ложна ли она была или нѣтъ, до этого намъ нѣтъ дѣла, идеи не смѣемъ трогать.

В поезіі Шевченка більше свобідної думки і діла, як у всіх новочасних мистців і музикантів, званих авторитетом школи, стилю, методів, напрямків...

(53) У Ш-ка нѣтъ непріязненныхъ чувствъ къ польской національности, въ немъ нѣтъ узкихъ побужденій исключительной національности, но на первомъ планѣ стоитъ идея общеславянскаго единенія... Пусть видятъ сыны и внуки, что отцы ихъ ошибались, пусть братаются съ своими врагами, пусть по крайней мѣрѣ впередъ меньше ошибается человѣчество.

(54) Той же идеей мира и любви проникнутъ весь отрывокъ изъ малоизвѣстной его драмы „Никита Гайдай“ (Маякъ I. V. кн. IX). отрывокъ этотъ, какъ все написанное Ш-комъ порусски, много уступаетъ той художественной красотѣ и той неподражаемой поэтической легкости и силѣ, которыми отличаются его украинскія произведенія... Никита Гайдай живетъ однимъ чувствомъ во имя одной идеи — мира, любви и братства съ поляками; его смущаютъ безпрестанныя войны Казаковъ съ ляхами, возмущаютъ магнаты „несчастной черни палачи“, его мучитъ кровь, пролитая безплодно, въ удовлетвореніе мелочныхъ придворныхъ интригъ, и та слѣпая неразумная вражда между „родными братьями“ — — — Славяне! несчастные Славяне! такъ нещадно и такъ много пролито храброй вашей крови междоусобными ножами Ужель вамъ вѣчно суждено быть игралищемъ иноплеменниковъ? Настанетъ ли часъ искупленія? прійдетъ мудрый вождь изъ среды вашей, погасить пламенникъ раздора, и слить съ единолюбовію и братствомъ, могущественное племя!“

TULA-online.org

(66.) Въ журналахъ (о поэмѣ Гайдамаки 1841 г.) отозвались вскользь, потому, что въ то время, вслѣдствіе господствовавшаго въ литературѣ понятія, писать на украинскомъ нарѣчіи считалось если не предосудительнымъ, то во всякомъ случаѣ безполезнымъ дѣломъ да и самое нарѣчіе называлось мужицкимъ, слѣдовательно недостойнымъ вниманія. Бѣлинскій, какъ извѣстно не любилъ ни того что писалось по малороссійски, ни того что говорилось славянофилами, которые всѣ представлялись ему, и очень естественно, въ образѣ знаменитаго Бурачка и прочихъ сподвижниковъ Маяка.

№ 20.

Колоколъ Александра Герцена, 1860, № 80. стр. 672.

Въ дополненіе къ біографіи Г. Шевченко, напечатанной во 2-й кн. Народнаго чтенія. — Въ прошломъ году извѣстный поэтъ Шевченко, послѣ многолѣтней ссылки на берегахъ Каспійскаго моря, получилъ наконецъ позволеніе съѣздить на родину, о чемъ тогда дано было знать губернаторамъ Малороссійскихъ губерній, для свѣдѣнія.

Минуя города и села, Ш-ко спѣшилъ въ свою родную, давно невидѣнную Кириловку. Въ м. Межиричи, Черкасскаго уѣзда, онъ натолкнулся на тамошняго исправника Кабашникова, который, какъ другіе его собратья, имѣлъ отъ Гессе предписаніе, неукоснительно наблюдать за таким-то и за такимто Шевченкомъ. Встрѣтившись съ послѣднимъ, Кабашникову, прежде всего пришло на умъ содрать съ него, въ силу чего онъ и потребовалъ отъ Ш-ка снять съ него портретъ во весь ростъ и безошибочно. Тотъ отказался. Кабашниковъ сейчасъ же арестовалъ его, донесъ Гессе, что имъ задержанъ отставной рядовой Тарасъ Григорьевъ сынъ Шевченко, уличенный въ кощунствѣ и богоотступничествѣ. Гессе приказалъ, немедля, препроводить Ш-ка за конвоемъ въ Кіевъ. И если бы не добрые люди, межъ которыми нельзя не назвать жандармскаго генерала Куцинскаго, то Ш-ко долго бы прогостилъ въ Кіевской полиціи.

VI.

1861.
† 26. лютня †

№ 21.

Основа, 1861, мартъ, Петербургъ ст. 14.

VIII. М. С. Курочкина. ***Слово надъ гробомъ Шевченка.***

Еще одна могила раскрылась передъ нами! Еще одна чистая, честная, свѣтлая личность оставила насъ; еще одинъ человѣкъ, принадлежавшій къ высокой семьѣ избранниковъ, высказавшихъ за народъ

TULA-online.org

самыя свѣтлыя его вѣрованія, угадавшій самыя завѣтныя его желанія и передавшій все это неумирающимъ словомъ, — окончилъ горькую жизнь свою, исполненную борьбы за убѣжденія и всякаго рода страданій... вся его жизнь была рядомъ испытаній, едва подъ конецъ ему улыбнулось счастье: онъ видѣлъ начало того общественнаго дѣла, къ которому стремился всей душой. Не дожилъ онъ до осуществленія тѣхъ началъ, распространенію которыхъ способствовалъ своими пѣснями... Но не будемте говорить объ этомъ... не о многихъ можно сказать какъ объ немъ: онъ сдѣлалъ въ жизни свое дѣло!

Счастье въ жизни было не для него, — его ждетъ другое, посмертное счастье—слава...

№ 22.

Время 1861, IV ст. 634—640.

А. Григорьевъ: Тарасъ Шевченко.

Parce, Liber, metuendo thyrso! Horat.

Боже ты мій! яка сыла
лягла въ домовыну...

(Зі стихотвору читаного на могилі Ш-ка).

Загальний вступ про значну скількість померших письменників, мистців, вчених.

(636) „Значеніе утраты, которую славянскія литературы понесли въ Т. Г. Шевченкѣ — если не равносильно съ утратами, понесенными ими въ Пушкинѣ и Мицкевичѣ — представителяхъ славянства передъ цѣлымъ человѣчествомъ, — то во всякомъ (637) случаѣ нѣсколько не меньше значенія утраты Гоголя и Кольцова.*)

Что Т. Ш-ко былъ великій поэтъ въ этомъ сомнѣваться можетъ только газета „Вѣкъ“ — на столь же разумныхъ основаніяхъ, на какихъ не сочувствуетъ она Шиллеру. Но что съ другой стороны Т. Ш-ко былъ только заря, великій поэтъ только что начинающейся литературы, поэтъ исключительно народный, поэтъ, о которомъ трудно сказать — послѣдній ли это изъ слѣпыхъ кобзарей или первый изъ мастеровъ и художниковъ, такъ наивна его красота и вмѣстѣ такъ уже артистична, — это тоже не подлежитъ кажется спору. По красотѣ и силѣ, многіе поставляли его наравнѣ съ Пушкинымъ и Мицкевичемъ: мы готовы идти даже дальше въ этомъ — у Т. Ш-ка есть та нагая красота выраженія народной поэзіи, которая только развѣ искрами блистаетъ въ великихъ поэтахъ и художникахъ, каковы Пушкинъ и Мицкевичъ, и которая на каждой страницѣ „Кобзаря“ поразитъ васъ у Ш-ка.... Ш-ко еще ничего условнаго не боится; нужны ему младенческій лепетъ, народный юморъ, страстное воркованье, онъ ни передъ чѣмъ не остановится, и все это у него выйдетъ свѣжо, наивно, могуче, страстно или жартовливо какъ самое дѣло. У него дѣйстви-

---

*) Такъ какъ у насъ во всемъ и всегда нужно оговариваться, то и спѣшимъ сказать, что равносильность этой утраты мы признаемъ только относительно малороссійской литературы, въ которой Т. Шевченко занималъ огромное мѣсто.

TULA-online.org

тельно есть и уносящая, часто необузданная страстность Мицкевича, есть и прелесть Пушкинской ясности — такъ что дѣйствительно по даннымъ, по силамъ своего великаго таланта, онъ стоитъ какъ бы въ серединѣ между двумя великими представителями славянскаго духа. Натура его поэтическая шире своею многосторонностью натуры нашего могучаго, но односторонняго какъ сама его родина — представителя русской Украйны, Кольцова; свѣтлѣе, проще и искреннѣе натуры Гоголя, великаго поэта Малороссіи, поставившаго себя въ ложное положеніе быть поэтомъ совершенно чуждаго его великорусскаго быта.... Да, Ш-ко, — послѣдній Кобзарь и первый великій поэтъ новой великой литературы славянскаго міра. Да! устами этого своего перваго великаго поэта, Украйна безъ самохвальства могла сказать:

Наша дума, наша пісня...
— — — — — — — —
Якъ Господа слово (Переклад)

(638.) А было же время и было недавно, когда не Сеньковскіе только, а люди какъ Бѣлинскій отрицательно и враждебно и насмѣшливо относились, во имя централизаціонныхъ началъ — къ существованію малороссійской литературы, забывая и богатство самобытно— развившагося языка и сокровища народной поэзіи. — — Было это время господства теорій — и пусть бы оно, это время, отразилось только въ заблужденіяхъ теоретическаго мышленія. — Жертвою его былъ высокій художникъ, былъ Гоголь. Значеніе его въ русской литературѣ хотя и огромное, есть однако значеніе преходящее и станетъ со временемъ совершенно историческимъ. Значеніе его въ родной его литературѣ было-бы вѣчное, народное — и какъ вполнѣ народное вѣроятно стольже міровое какъ значеніе Данта. Теперьже, то малороссы (какъ и Кулишъ) уже упрекаютъ его — и повидимому справедливо, въ неточности или излишней яркости красокъ, то мы, русскіе видимъ уже гиперболическій и односторонній, хотя могущественный и геніальный юморъ въ его отрицательной манерѣ изображенія и совершенно отрицаемой отъ его положительныхъ идеаловъ.

Заявляя — пока еще безъ пространныхъ разсужденій и доказательствъ такой взглядъ на Гоголя и такое сочувствіе къ искреннему и великому таланту Ш-ки — мы поспѣшимъ однако оговориться на счетъ общаго сочувствія нашего къ литературѣ Малороссіи.

Литературу Малороссіи мы видимъ пока въ ея растительныхъ народныхъ сокровищахъ, въ великихъ художественныхъ элементахъ Гоголя, пожалуй въ грубыхъ зародышахъ натурализма Нарѣжнаго и жарта Котляревскаго, въ задаткахъ добродушнаго юмора Основьяненки, юмора, который надобно однако отыскивать въ морѣ непроходимой пошлости, равносильной съ Загоскинской пошлостью... но ничего не можетъ быть намъ противнѣе того узкохохлацкаго, того односторонняго жалостнаго и хныкающаго, что (639) вторглось было въ нашу литературу съ повѣстями Марка Вовчка, но что конечно къ нашей, уже опредѣлившейся литературѣ не могло привиться несмотря на то, что повѣсти Марка Вовчка и переданы были намъ переводчикомъ, стоящимъ неизмѣримо выше ихъ автора, не смотря на любовь нашу къ Тургеневу, не смотря на умную статью о Маркѣ Вовчкѣ г. —бова, которая тоже, хоть и мы не всегда согласны съ ея дарови-

TULA-online.org

тымъ авторомъ, гораздо выше всѣхъ повѣстей Марка Вовчка взятыхъ вмѣстѣ... Удивятся, можетъ быть, что въ числѣ элементовъ будущаго малороссійской литературы мы не упомянули блистательныхъ элементовъ таланта г-жи Кохановской. Но у г-жи Кохановской кромѣ имени, да и то кажется псевдонимъ — ни въ манерѣ, ни въ краскахъ, ни въ симпатіяхъ нѣтъ ничего малороссійскаго. Это такой же талантъ, порожденный почвою великорусской Украйны, какъ Кольцовъ съ одной стороны, Тургеневъ съ другой. Въ ней все совершенно русское: и взглядъ на жизнь и тонъ живописи. Самыя пѣсни и преданія, подъ вліяніемъ которыхъ сложилось развитіе этого яркаго таланта, ею самой переданныя въ двухъ статьяхъ „Русской Бесѣды“, суть русскія пѣсни и преданія. Они то и оставили ту яркую золотую пыль на ея краскахъ — которая невольно поражаетъ всѣхъ въ ея произведеніяхъ, которой она иногда, какъ въ портретной галлереѣ, и готова злоупотреблять съ страстной наивностью артистки.

Сочувствуя зарѣ литературы Малороссіи, мы вѣримъ и имѣемъ всѣ логическія поводы вѣрить, что заря эта не погасла съ „батькой орломъ сизымъ“. Многострадальный орелъ „утонулъ“ въ далекую безконечность, но поэтическій геній его родины съ нимъ только что началъ, а не кончилъ своего полета... Почемъ мы знаемъ, что наслѣдника по себѣ, если не равносильнаго, то все таки достойнаго, не оставилъ покойный Т. Ш-ко въ поэтѣ, котораго надгробная пѣсня Шевченкѣ запечатлѣна такимъ очивиднымъ и такимъ наивнымъ талантомъ? Мы могли запомнить изъ нее только нѣсколько стиховъ, кромѣ двухъ поставленныхъ нами эпиграфомъ, и ими окончимъ поминки наши по великомъ отшедшемъ на покой литературномъ собратѣ....

И та писня пройшла въ душу	що хлѣба крычала...
старому и дитыни	Твояжъ писня — плачь янголя
и дывчинѣ що кохала	за кажного долю
и зрады дознала...	— — кожну душу пригортає
удовици с діточками	якъ матуся доню.

(переклад).

(640) О дайже Богъ, скажемъ мы въ заключеніе, чтобы не умолкла эта святая пѣсня, дай Богъ чтобъ въ поэтѣ, характеризовавшемъ ее съ такою силою и правдою не умиралъ хоть ея отголосокъ!.... Да звучитъ она въ немъ живою и вѣчною памятью “великому Кобзарю Украйны — Тарасу Шевченкѣ!“

№ 23.

Колоколъ 1861, 1. IV. 798. ст.

Т. Шевченко.

26. февраля (10 марта) угасъ въ Петербургѣ, малороссійскій пѣвецъ Т. Шевченко. Жаль, что бѣдный страдалецъ закрылъ глаза такъ близко къ обѣтованному освобожденію. Кому было больше по праву пѣть этотъ день, какъ не ему? Но хорошо и то, что утренняя заря этого дня занялась при его жизни и освѣтила послѣдніе дни его.

TULA-online.org

Отъ Іеродіякона Агапія (Андрея Гончаренка). — И безъ того тяжко, важко намъ блукати на далекій чужині, но все була потіха, все таки була надія. Бувъ въ насъ дома *Кобзарь*, вінъ виспівувавъ діла батьківъ нашихъ, росказувавъ про козацьку славу, хто мы, чиі діти, коли самі не хочемъ знати... А теперъ ёго нема, смерть скосила ёго, и на душі ще тяжче стало. На кого теперъ надія? Хто буде потішати нашъ людъ въ неволі? ... Є вірні діти Украіни, треба правду казати; — но є далебі діти не розумни, а ще більше переверт-нівъ и недоляшківъ...

ЗАМІТКА: На руський переклад „Кобзаря“ під редакцією Н. Гербеля, СПтб. 1860 і дрібні статті у виданнях „Свѣточъ“ 1860 Н-ри 3 і 8, „Русскій Инвалидъ“ 1860 Н-ри 142 і 253, та А. Григорьева стаття в місячнику „Время“ 1861. X. війдуть додатково пізніще в сю збірку.

TULA-online.org

II.

Огляд російської і словянської критики на Шевченка.

TULA-online.org

TULA-online.org

1.

Шевченко і сучасна критика російська.

Відношення сучасної поетові критики російської можна розділити на три напрями: безумовно прихильний, прінціпіяльно неприхильний, та умовно прихильний.

Безумовно прихильні голоси про твори Шевченка належали в російських місячниках або до Українців, або були виразом захоплення декого з руських оригінальними творами молодої української Музи. До цеї групи голосів на твори Ш-ка слід зачислити рецензії 1840 р. „Отеч. Записок“ (№ 1.), „Бібліотеки для чтенія“ (№ 4.), з 1842 р. в „Маяку“ М. Тихорського (№ 7.), 1843 в „Москвитянині“ Ф. Китченка (№ 8.), 1860 Д. Мордовцева в „Русском Словѣ“ (№ 19), Н. Добролюбова в „Современникѣ“ (№ 18.), та 1861 р. А. Григорьева в журналі Ф. Достоєвского „Время“ (№ 22).

Умовно прихильною була рецензія в „Литературной Газетѣ“ на „Гамалію“ і „Тризну“ (№ 11), а рішуче неприхильними були замітки і рецензії „Сына Отечества“ (№ 3) і Висаріона Бєлінского (№ 5, 6).

Просте зіставлення того, що та як хвалять — з тим, що та як ганять.

„Отечественныя Записки“ 1840 р. називають „Кобзарь“ Шевченка книжкою вповні гідною одобрення критики; стихи Ш-ка природні, без всякої штучности, близькі до народної пісні і легенди, вислів сильної поетичної душі. На зміст склалася історія і побут та всі елєменти народної поезії України. Вони оправдують право поета промовляти до своїх земляків зрозумілою ім мовою, тим паче, що своїм змістом принесуть вони українському простонароддю велику моральну користь. Тим-то не особливо журяться „От. Зап.“ тим, що дехто з панства пройде мовчки поуз отсих стихів.

Шевченко — поет, говорить другий рецензент в „Библіотекѣ для чтенія“, жаль тільки, що його прекрасні стихи не руські, що вони зложені незрозумілою для більшини російських читачів провінціяльною мовою. До того мова ця є мішаниною ріжних складників — руських і українських; прикладу ради рецензент наводить заспів Шевченка „Думи мої, думи мої“, добачаючи в нім більше руської фразеології, як української.

Те саме закидує Шевченкові рецензент „Гайдамаків“ у словянофільськім „Маяку“ 1842 р. українець Микола Тихорський; але впрочім ця поема його просто захопила. „Гайдамаки“, каже він, вилилися прямо

TULA-online.org

з душі поета піснею, що — воплотившися в живі звуки — долітає до глибини серця, зворушує, та захоплює його не тільки зовнішньою формою але й змістом. Шевченко є предтечою Рафаеля поезії; це зможе поет певно осущити, коли він крім людського серця пізнає ще прекрасний високий світ духа, повний правдивої краси і добра. Таким співом змусять українські поети розумних москалів вчитися нашої мови.

Инший українець — Федір Китченко рівнож боронить прав українців писати своєю народною мовою і хвалить „Гайдамаки“ в „Москвитянині“ М. Погодина 1843 р., тільки закидує виданню неакуратність зовнішню, яка дуже виявилася в множестві друкарських похибок.

Противники українства виступили головно против української мови в літературі. Їх виступи були все на стільки прінціпіяльні, що за „безправною“ — на їх погляд — появою українського слова в красному письменстві вони не добачали самої речі — поезії, а навіть думали, що Шевченко краще вчинивби, якби не підладжувався під „хохлачину“ — тільки писав руські стихи. Так думали журнали „Сынъ Отечества“ з приводу „Кобзаря“ в 1840 р., та „Литературная Газета“ 1844 з приводу „Гамалії“, та дещо вчасніще з приводу обох „Молодиків“. Але не признавши за „Гамалією“ права назватися поетичним твором, „Литературная Газета“ не без іронії віднеслася й до руської поеми Шевченка „Тризна“ 1844. А що рецензент не порівнав пересланок із виснівком, то — очивидно — він не міг вказати на те, що руське писання Шевченка було штучним витвором, тож в руській літературі малоцінним явищем; зате українські твори були природним плодом його поетичного талану.

Зівсім в стороні позістав в своїх поглядах на Шевченка батько російської літературної критики — Бєлінский, як прінціпіяльний противник — українства і його поета. До 60-тих років він був, може, одиноким поважним противником української літератури, чого вже не могли справити у 60-ті рр. поважні прихильники української Музи й Шевченка — Добролюбов, Григорьев, Тургенев. За Бєлінским пішло згодом московське словянофільство Каткова і Івана Аксакова, що стояло виразно на становищі єдинства усіх руських народностий з Великоруссю; а за 60-никами пішла вся поступова і революційна частина рорійського громадянства.

2.

Становище Бєлінского до народного письменства взагалі та українського в осібности.

Про Шевченка говорить Бєлінский два рази: в Отечественных Записках 1842 р. з приводу „Гайдамаків“, та в листі до Анненкова в грудню 1847 р. з приводу арешту (№ 16). І оба рази — неприхильно. „Гайдамаки“ не подобались йому „вульгарністю і штучністю вимислу, оповіданя, та поодиноких сцен — образків“. В листі Белінский накидається

TULA-online.org

на Шевченка „за брак здорового змислу", який проявився в пасквилі на царицю*), та „за нахабну глупоту, якою роздратовують ці нерозумні ліберали уряд, що опісля тисне всяку живу думку."

Причини, зза яких Бєлінский віднісся так неприхильно до українських творів Шевченка, розглядали в російській літературі нераз. Вказатиб тільки на Пипіна і Венгерова, що найбільше займалися літературно-критичним світоглядом Бєлінского. Пипін зробив це найкраще в своїй „Исторіи русской этнографіи" (I. ст. 375). Зясовує він ці причини ось як: Бєлінский вважав найбільшою потребою російської громадянської образованости присвоєння основних прогресивних понять. В тім часі одначе українське письменство було тісно звязане зо своїми етнографічними джерелами, тому стояло осторонь від прогресивних ідей, а навіть подекуди провадило і піддержувало консерватизм людового побуту. Найкраще засвідчив це „Маякъ", журнал особливого російського патріотизму-націоналізму, який горяче привитав твори Шевченка як-раз з точки погляду націоналістичної виключности. Та й сам зміст українського письменства, як виключно людовий, оснований на романтичному захопленню народністю, був висловом ідеалізації людового побуту без усяких вищих теоретичних інтересів. А такий романтизм в руській литературі був вже далекою сторінкою давньої історії, в часи-ж Бєлінского був він висловом тільки ненавистного квасного патріотизму. Дійсний храрактер українського руху виявився дещо пізніще, коли основні ідеї його стали більше означеними і глибокими. Тоді змінились і відносини руської літератури до українства: приятелів мало воно серед поступовців-лібералів, недругів серед нащадків „Маяка" — російських націонал-патріотів.

З висновками Пипіна можна би було згодитися, наколиб отсі самі моменти критики Бєлінского можна було виказати й при инших аналогічних випадках. Тож, наколиб Бєлінский взагалі все виступав против етнографізму початків національних письменств; наколиб він домагався від усіх народних поетів не людового, тільки вищого ідейного змісту, без всякого сліду романтичного захоплення, та ідеалізації отсего побуту. Але в даному випадкові ніяк не можна цего сказати. Навпаки, один побіжний розгляд критичних статий Бєлінского з приводу народних пісень та поетів — Кольцова, Єршова, Тегнера переконують нас про инші причини неприхильности критики Бєлінского до українського письменства.

В своїй рецензії на статтю Ю. Венелина — „О характерѣ народныхъ пѣсенъ у Славянъ задунайскихъ" (Пол. собр. соч. II. ст. 398—400) Бєлінский говорить 1835 р. таке: „Первісна поезія людова заслугує особлившої уваги тим, що вона молода і свіжа як життя молодця, щира й простодушна як лепіт дітини, могуча й сильна як перша цілинна свідомість життя, чиста й стидлива як усмішка краси. — Це творчість правдива, несвідома, безцільна, хоча й одностороння, одноманітна. Вона вповні правдиво й живо виявляє дух, характер та все життя народу, — непримушено і природно (безыскуственно). Тим то твори первісних (младенчествующих) народів вічно молоді і невмірущі. — Ми не знаємо сих неназваних співців, що добродушно і безкорисно вилили свої почування в хвилини радости або туги; вони творили не для без-

*) Царь цвенькає — а диво цариця — мов ся чапля між птахами — скаче бадьориться... (Сон.)

TULA-online.org

смертя, ие для моральної або політичної ціли, не для всіх отсих рахунків корисних і безкорисних, що ціхують нерідко кабинетні твори, та як шкідні черваки підідають корень життя мистецького твору... Пісні задунайських словян виявляють все життя народа, як Іліяда виявляє все життя греків юнацькоі доби... В них усе його життя внішнє й домашнє, всі його обичаі і повіря, всі заповітні вірования, надіі й страсти."

Після такоі похвали народній пісні Бєлінский зовсім справедливо закидує Венелину реалістично-історичну основу погляду на твори людовоі уяви. „Бо мистецькі твори, хочби були неприродними, неможливими і нісенітними в дійсности, є все таки правдивими поетично. Сказка й оповідання в поезіі бувають инколи тільки символами ідеі. Дієві особи поеми не конче мають бути все розсудними, моральними. Впрочім самі поняття моральности не все й всюди однакові... отже не слід ганити задунайських словян за те, що вони головорізи. Впрочім — героізм, отже непосидючість, сміливість і любов до проливу крови є більше або меньше свійські всякому молодому народові; але отсей героізм має більший або менший круг дійства."

З приводу книжки І. Боричевского п. з. „Повѣсти и преданія народовъ Славянскаго племени" СПтб. 1840 р. — Бєлінский доповнив свій погляд на народну поезію ще ось якими подробицями: „для руських найважніще пізнати перш за все свою народну поезію і спасти від забуття ii розсипані скарби, а потім тільки можна звертати увагу на людову поезію споріднених племен... Тільки чужі літератури мають лишитися і лишаться завсе предметом особлившоі уваги тому, що всесвітнє (общеміровое) буде завжди вище природноі або т. н. народноі... Бо незвязаний лепет дітини і розумна мова мужа не одно й те саме... Тим то всі словянські передання і повіря є подібні не тільки одні до одних, але й до скандинавських, египських, індуських, бо вони близькі до свого джерела... Всі діти є подібні між собою загальним духом, але не формами, через які виявляється дух."

Ще яскравіще зазначив Бєлінский своє становище до народного письменства в замітці на „Денницу новоболгарскаго образованія" — В. Априлова, Одесса 1841 р., (П. С. С. VII. ст. 319—321). Замітка є зложена у високомірно прихильному тонові. Бєлінский не захоплюється болгарськими стихами, бо мови не знає, а впрочім сумнівається в добрій якости стихів. Для нього найважніщий початок доброго діла, яким безперечно єсть просвіта Болгар. В даному разі не стільки ходить за Болгар або словян, скільки за людий, особливо менших, що починають балакати і подають надію, що вони колись заговорять зрілою мовою... А станесь це через науку і европолюбіє...

Але до вершка ідеалізації народної пісні і европейського лицарського духа дійшов Бєлінский 1841 р. в рецензії на поему скадинавського поета Тегнера „Фрітйоф" (П. С. С. VII. ст. 283). Хоча ся поема зложена, говорить Бєлінский, виключно на основі народних оповідань і переказів, отже чисто національна, вона мимо того загально доступна і інтересна для всіх, а саме через свій загальнолюдський зміст і сам характер скандинавськоі поезіі. ...В любови Фрітйофа і Інгіборги виявляється чистота, глибокість, шляхотність — загальнолюдський характер. В ній помітні всі первістки лицарства: великодушне юнацтво, гаряча любов, стремління до слави й великих чинів, ненаситна жажда мести за образу і склонність прощати, горяча любов вольности і глибока пошана законів моральности і правди, могуча й палка любов

TULA-online.org

до жінки, та одночасно — смирна, ніжна, покірна, цілинна, чиста. Ось вони, ці романтичні первістки, це зерно майбутнього лицарства. А тимчасом звичаї в них дикі, звірське юнацтво, право сильного бере верх, кров ллється безнастанно. Так, продовжає Бєлінский, народна поезія такого племени доступна всім народам і всім вікам. З неї сміло можуть черпати поети новітного часу, та з її первістків будувати твори світові і вічні. Все діло в ідеї: чим загальніща вона, тим рідніщою є людському духові форма, що її виразила. А яка-ж ідея більше загальна, людська, рідна всім вікам і народам, як не ідея хоробрости, шляхотности, правди, любови і всего, чим пишається чоловік, в чім люди видять своє братерство, своє спокревнення в Бозі?

Отсей погляд Бєлінского на значіння тільки загальнолюдського первістка в народній поезії ціхує його писання від самого початку. Вже в статті „Литературныя мечтанія“ 1834 р. (ПСС. I. ст. 384) він дав ясний вираз свому поглядові на „народність“ в літературі, виступаючи против змішування народности з простонародністю і тривіяльністю, та добачуючи народність у вірній передачі народного обличчя, народного духа і народного життя. Бо, хоча національна фізіономія руських заховалася найкраще в нищих верствах народу, то всетаки не одна чернь складає народ, тільки ще середні і вищі верстви. Але, додає він, людина всюди позістає людиною, тож простолюдин має ті самі почування, бажання й розум, що й вельможа, тим то й заслугує на поетичний розбір. Вище життя народа виявляється переважно в його вищих верствах, а ще вірніще, у всій ідеї народа. — Народність в літературі заключається у вірности зображення національного життя (I. ст. 386); завданням реальної поезії є видіставати поезію життя з прози життя і зворушати душі вірним зображенням цего життя (II. ст. 220 про Гоголя). Тож, чим більший і вищий є геній, тим більше він є сином свого віку, громадянином свого світа — осередку (I. ст. 386).

Очивидно, що при таких поглядах на значіння освіти, культури і науки, Бєлінский мусів вважати неосвічені маси, та дрібні народи, що ничим загально визначним не заявили себе в культурно-історичному життю людства, мало інтересними осередками якої небудь культури. Але, віруючи в побідоносний похід людства у всіх верствах і групах до досконалости, в чому не може його спинити нияка перешкода (I. 391), Бєлінский бажає, щоби неосвічені народні маси просвічалися — азбукою, основами релігії і знання, та вважає, що така освіта для них вистарчить (II. 402).

Тим поглядам Бєлінский позістав вірний і у відношенню до українського письменства. І так, поскільки воно було плодом провінціялів, що не заявили себе ниякими визначними працями в столичних видавництвах, то й не могло рахувати на прихильність столичного критика, що не терпів тільки пересічних творів. Виявилось це найкраще в рецензії Бєлінского на „Молодикъ“ Бецького 1843 (Отечеств. Запис. 1843 — ПСС. VIII. ст. 227—232) і 1844 р. (Отеч. Зап. 1844 — ПСС. VIII. ст. 505—512). Критик не щадить лихеньких стихів провінційних поетів — Бороздни, Дьяченка, Лукашевича, Чужбинського, Щербини, Щоголева, а навіть столичних Глинки, Бенедиктова, Дмитрієва, Кукольника, хвалить в першім „Молодику“ тільки Квітку-Основяненка за статтю про заснування Харькова, а в другому згадує про стихи

TULA-online.org

Пушкина і Лермонтова, та гравюри Захарова, Охрименка і княгині Голициної (дві українки).

На літературний дебют Квітки звернув увагу Бєлінский в 1835 р. в „Телескопі“, жалкуючи того, що він сам давно не занявся розглядом „Малороссійских повѣстей Грицка Основяненка“ (Москва 1834), що „відзначуються високою літературною цінністю, що походить від оригінальности предмету й таланту“. Отсе своє зобовязання що до Квітки сповнив Бєлінский після появи повісти „Панъ Халявскій“ 1840 р. (ПСС. V. ст. 451—453), яку він щиро привитав за зміст і гумористичну форму.

Особливе відношення Бєлінского до українського письменства замітне вже в його згадці про „Наськы Украинськы Казкы запорозьця Иська Матыренкы“ (Москва 1835 — Молва 1835, ПСС. II. ст. 160). Бєлінский говорить: „это сочиненіе отличается самымъ чистымъ Малороссійскимъ языкомъ, который совершенно недоступенъ для насъ, Москалей, и потому лишаетъ насъ возможности оцѣнить его по достоинству. Мы слышали, что это произведеніе есть плодъ отдыха человѣка, посвятившаго себя занятію науками, и написано безъ всякихъ авторскихъ претензій, какъ то доказываетъ приложенный къ нему эпиграфъ (Якъ у насъ, якъ у насъ — пѣсни та казкы: Послухайте, добры люды, зъ вашои ласкы...) есть, наконецъ усередное и посильное приношеніе своей родинѣ, какъ то свидѣтельствуетъ простое, но поэтическое посвященіе: „Матери моій ридненькій, неньцѣ старенькій, коханій, любій Украинѣ“.

Заявивши раз про повну недоступність української мови для русака-москаля, Бєлінский, як природний великорус, в дійсности міг не розуміти української мови, особливо-ж духа її та краси в поетичних творах; але, як літературний критик — він мусив заняти до неї певне пріпціпіяльне становище. Отсе становище окреслив він в рецензії на Гребінчину „Ластівку“ 1841 р. (№ 5.) Найважніще в цій рецензії його заява про безпідставність появи наріччя в літературі. Хід думок Бєлінского зовсім ясний: мова істнує як самостійна цінність тільки у самобутного — сказатиб — державного народа. Паде державність — паде й літературна мова, бо народна словесність не єсть літературою. Впрочім література—поезія є витвором вищих духових сил і широкої освіти людини; але на Вкраіні „вельможний гетьман ріжнився від простого козака не ідеалами, не освітою, тільки віком, досвідом, та деколи тільки багатим одягом, просторими світлицями і достатним столом“. Тож у людий одної думки однакова мова. Колиж громадянство України розділилося на панство і поспільство, та панство приняло російську мову за свою, то очивидно нема кому, та для кого й про кого писати по українськи. Безперечно, можна писати й про простонароддя, бо в кожнім життю єсть своя поезія; але що життя мужика є взагалі мало інтересне, то треба значного таланту, щоби виідеалізувати його до поезії, як се вчинив Гоголь. Йому були інтересні не тільки парубки й дівчата, старосвіцькі поміщики, але й Тарас Бульба з синами, не одні українці — але й руські, та не одні руські — але й людина і людство.

Хід думок — сіллогістично — зовсім правильний, але з цего ще не слідує, щоби діялєктика Бєлінского була окресленням дійсности. Коли вдуматись глибше в пересланки поодиноких сіллогізмів Бєлінского, то легко переконатися, що в кождій пересланці заключа-

TULA-online.org

ється окреслення тільки певної частини дійсности історичної (минулої), сучасної і потенціяльної (майбутньої), з природи заложеної в двох попередніх. Що й хто спричинює упадок істнуючої держави? Чи дійсно упадок державности народа викликає смерть мови нації? Чи мова сама собою не має крім умовин загальних, особливших законів свого власного життя? Тож, чи в мові самій не має власних ціх, що находять собі вираз у творах ничим особлившим незамітних в дану пору одиниць, про звичайні події простих та сірих людий? Та наконець, чи між однородними явищами істнує закон тотожности—рівности, чи тільки умовної аналогії?

Як би Бєлінский був додав до своїх думок відповіди на ці питання, він зрозумів би тоді закон розвитку людства взагалі, який виявляється якраз у самобутніх культурно-національних рухах усіх народів усіх часів; він не дивився би з такою недовірою (скептично) на дрібні прояви болгарського відродження, та не поставився би так вороже до українського літературного руху. Але цего Бєлінский не міг вчинити, бо він не знав ані болгарського, ані українського культурно-національного життя минувшини; та й не особливо звідки мав знати його. Колишня культурна роля Болгарії для східного Словянства, та українського Придніпрівя для Московщини — були тоді хиба якимись лисками уяви, свого роду обявою, але не загально зрозумілою правдою.

Мова. На неї Бєлінский глядить очима своєї доби. Він знає про залежність мови і думки, подібну до відношення тіла до душі; граматика — це наука про закони людського слова; в людий немає однієї мови, але всі вони підчиняються тим самим та своєрідним законам; ріжноманітність мов свідчить тільки про те, що кожне слово, злучене з певним представлінням — зявилося разом з мислію, тож воно не є пізніщим витвором людини. „Мова розвивається і досконалиться разом з думкою; у дикунів і неосвічених народів мало понятій і думок, тож і мало слів та висловів; у народів освічених багато понятій і думок, через те мають вони багато слів та зворотів. Хто не розуміє думки, виявленої словом, той не зрозуміє самого слова: простолюдин не знає що таке с ф е р а, э ф и р, г е н і й, тим то він не тільки не вживає цих слів у розмові, але не розуміє їх значіння, коли їх чує від освічених людий". Ось зміст перших 11-ти §§-ів „Основаній русской граматики составленной Виссаріономъ Бѣлинскимъ. Москва 1837" (ПСС III. ст. 79—185.).

З такими поглядами на мову не можна було прийти до иншіх висновків про мову українську, як до висказаних Бєлінским. Залежність слова від думки є безперечна, але не менше безперечною є залежність думки від слова — тільки шо Бєлінский враз із своїми сучасниками не багато думав про неї. Инакше він певно ствердив би, що вискази: „творчий дух—творець" виповнив „небесну твердь — простір світовий" — „невидимим тілом", не тільки доступні розумінню всякого простолюдина, але що вони єсть висловами й о г о в л а с н о г о с в і т о г л я д у. А що Бєлінский до змісту поняття „мова', долучив давні граматичні категорії Ломоносова про ріжні штилі, і переконання своєї доби про державно-суспільну нерівність поодиноких верстов людства, то він не міг вийти поза отсі, закреслені йому традицією і життям граматично-суспільницькі рямки.

TULA-online.org

А тогочасна російська суспільність жила якраз отсими літературними традиціями, бо мріти про якийсь поступ, про певну зміну було їй „височайше строжайше запрещено". Всі тиснулися на одному місці в густому болоті застою і патріотичної однодумности, та тільки відважніщі тихцем шопотіли про потребу злуки для оборони кращої будучини. Очивидно, що й сі поступовці мусіли дбати про як найчисленіщий гурток однодумців, про свого рода поступовий централізм, який би спромігся піти против автократичного централізму, що всіх душив. — „Патріоти" par excellence гуртовалися теж для оборони основ державности російської. Тож конфлікт був готовий.

Патріотично-державний централізм лаяв на всі лади поступовців і доносив на них всячину; а щоби тільки ослабити їх діяльність, він піддержував — на перекір поступовцям — змагання инших національностий до самоуправи. Бо звісна річ, міркували патріоти, всякий націоналізм в рямках російської державности не є шкідливий для Росії — зате поступовість на зразок позаросійських народів, без виразного російського обличчя, підриває її основи.

Поступовці, бачучи перешкоди своїм ідеям з боку російського націоналізму боялися всякого націоналізму і заздалегідь осуджували його, як вислів заскорузлости і духовного застою, тим паче, що — в дану хвилину часу всякий націоналізм захоплював значну скількість живих і діяльних людий для певних своїх місцево-часткових цілий, тож розріджував ряди борців за нові основи поступу і волі загальноросійського життя. Явище загальне, але ще так мало оцінене і засвоєне загальною свідомістю.

Впять конфлікт ніби ідейний: загального з частковим, а в дійсности наскрізь націоналістичний: великоруського-український. І тут причиною був імпульсивний темперамент Бєлінского, що бистро думає, але не все додумує до кінця. В украіиським питанню Бєлінский наскрізь партійний публіцист політик, але не обєктивний критик, якого певне вразилаби можливість — бути національному патріотові-діячеві й визначно поступовим громадянином держави, а навіть речником нових кличів на дорозі поступу і зєднання свобідних націй у спільному загальнолюдському культурному змаганню.

Мало того, він зрозумівби, що „нація-національність-національний" є лише формами прояву „загальнолюдського", та в природному розвиткові найпевніщими шляхами до загальнолюдського розвитку, що як раз і є ціллю всякого культурно-національного збірного й одиничного життя.

А перші діячі українського письменства були всі як раз тільки дуже поміркованими оборонцями його законних прав на розвиток, а ще в додатку щиро старалися привнести свою скромну лепту в скарбницю руської літератури. Вказатиб тільки на Котляревського, Гулака-Артемовського, Метлинського, Гребінку, Квітку, Лукашевича, Максимовича, Костомарова, Куліша, Шевченка, з яких кождий дав більше або меньше вдатні вклади в руське письменство. Отсим вони й засвідчили не тільки своє прихильне становище до руської мови й літератури, але також і повне зрозуміння свого горожанського обовязку зглядом державного центру.

Не треба навіть входити в розгляд трівкої вартости руських творів і писань українців, але годі не вказати на значіння їх як живого і ідейного лучника між громадянством українським і великоруським.

TULA-online.org

Ще більше цінне те, що вони своїми писаннями давали змогу великорусам пізнавати національне обличчя — внутрішнє життя України, тож клали міст міжнаціонального порозуміння.

Ідеологічно в своїх творах були вони щирими, може дещо поміркованими — знесмілені загальним гнетом — поступовцями, тож скоріше однодумцями кружка Бєлінского, але не його противників. Колиж вони виступають з поглядами виразно консервативними як напр. Квітка в „Листах до любезних земляків", або Корсун, що одружує неньку Україну з царем батюшкою, а Лукашевич і Метлинський із сумнівами про майбутнє життя українського слова — то це були скоріше вислови загальної ідеології, яка практично виявлялася і в поступках самих тодішніх російських прогресистів, коли сам Бєлінский хвалить Квітку за „Листи" (П. С. С. VII. ст. 215).

Найяркіщим зразком поміркованости тодішніх Українців в національних справах може послужити програма Кирило-Мефодійського братства в Київі, в якій немає ані однієї осібної згадки про розвиток української мови незалежно від руської.

Свідчать за це й погляди на українську мову такого визначного українського патріота і оборонця природних і історичних прав українства, як Максимович. Пригадатиб тільки лист Максимовича до Зубрицького з 22-го цвітня 1840 р. (Студинський — З кореспонденції Дениса Зубрицького ст. 25—28), в якому він майже заохочує галичан писати свої досліди й розвідки руською мовою, полишаючи народню мову тільки в красному письменстві. На вні він боронить одноформности правописів українського і руського своєю етимологічно-історичною українською писівнею.

Все це разом взяте свідчить не тільки про велику поміркованність українських національних стремлінь в першій половині XIX. в. Росії, але й про щире виконування громадянами-українцями своїх горожанських обовязків зглядом Росії. Очивидно за це належалася ім з боку руських певна пошана не тільки особиста, але й національна, лояльна терпимість їх культурно-національних змагань і доробку. Колиж цего не було зі сторони найвидніщого представника тодішньої поступової громади російської, то вся вина за це паде на однобокість не так його власного способу думання, як на особливщу логіку підсвідомих традицій про всякі „історичні права посідання й влади".

Україна доконче була потрібна Росії до її великодержавного становища, тож ставши раз складовою часткою її, вона стратила право навіть на дрібку якоісь самостійности. А великодержавних інтересів Росії боронить найкраще сам уряд троїстим началом самодержавія-православія-народности. Воно проникає всю внутрішню і внішню політику уряду, та через нього стає основою суспільної ідеології.

В Росії до 40-вих рр. майже немає ніодного визначного партійно-політичного напрямку, в якому-б не було ширшого або вущого звязку з отсим началом. Визнає його й Бєлінский, не обходять його мовчки й братчики Кирило-мефодійці. Братчики мріють про зєднання всіх словян на основах рівних прав під скіптром російської державности, щоби тим робом легче до національної свободи дійти; думає й Бєлінский згуртовати всіх поступовців на грунті російськім, щоби спільними силами добитися кращих умовин громадського життя.

Стремління до волі були одні, але національні шляхи до їх здійснення ріжні — звідси пішло й непорозуміння, але не взаимне. Бо,

TULA-online.org

коли українці — як словянолюби-народники відносилися дуже прихильно по сути до поступових ідей Бєлінского, то він за українською національною формою їх виступу не добачив змісту ідейно спорідненого з його власним громадським світоглядом, та віднісся вороже до українського літературного руху, як до вислову ворожої думки. — — —

Одначе не за думку виступає Бєлінский проти українського письменства, тільки прінціпіяльно: чи має воно право єствования? І тут Бєлінский виявив всю внутрішню нестійність своїх пересланок і висновків. В статті „Литературныя мечтанія" 1834 р. (П. С. С. І. 383 сл.) Бєлінский між иншим сказав, що стремління до народности пішло з живого зрозуміння нестійности наслідовного письменства й звязаної з цим охоти створити народнє письменство, подібно, як передше всі старалися створити наслідовну літературу. Пушкин був народним — не стараючись про те, а Крилов длятого був народним, що він не міг не бути ним. — — — В нас всі змішують народність з простонародністю. А між тим народність в літературі, це — відбиток народного обличчя, тип народного духа і народного життя, що виявляється в житті усіх суспільних верстов народа — — — (ст. 386). А чим більший талант-геній, тим більше він буде сином свого віку, громадянином свого світа. Колиж він задумає говорити що про зовсім незнану, чужу собі народність, то кождий відчує отсю підробку. Народність письменства виявляється правдивістю образів національного життя...

Розумования ці без всякого закиду. Бо дійсно, стати народним поетом через науку, особливші зусилля і змагання — це взагалі значить не бути поетом, не бути людиною, що мусить бути як найдальше від всякої штучности, нещирости. — — — Так само правдою єсть, що народність складається не з одної верстви, хочби найчисленіщої, тільки зі суми всіх верстов, гуртків і одиниць. — — — Звідси дальшим виснівком може бути тільки ствердження можливости походження кожного поета лише з якоїсь верстви-групи народности. Отсею пересланкою вияснюється вповні думка Бєлінского про тим більшу приналежність поета до доби і осередку, чим більшим він є талантом. Дальше сього Бєлінский не піде, тож не може прийти до найближчого логічного виснівку про повний зміст поняття „народний поет".

А цей зміст ось який: „народний", в значінню — „національний поет" може виразити свою добу і свій осередок тільки дорогою своєї рідної, спільної йому й його осередкові — мови. Мало того, він в дійсности надає цій мові особливші мистецьку форму, він кладе основи її правного єствования в красному письменстві.

Не меньше важний є й зміст творів поета, народного генія. Цей зміст у поетів усіх народів і діб буває тільки національний, і то не в широкому значінню слова, тільки у вузькому; бо звичайно він є зачерпнутий з життя якоїсь незначної групи, а вже рідше з двох. Але що народність літературного, чи там иншого художного твору не залежить од скількісти й ширини змісту фабули, тільки від якости, глибини й природности ідеї, виявленої загальним змістом даного твору, то очивидно це може статися тільки в тій мові (техніці), якою поет (мистець) найкраще володіє, та яка буде найкраще зрозумілою його осередкові.

TULA-online.org

3.

Бєлінский і Шевченко.

Шевченко до часу свого парубоцтва знає тільки українську мову, живе серед українського люду, як його звичайний член, та ніде серед нього не находить зрозуміння для своїх духовних стремлінь. Себе, свою творчу силу находить Шевченко тільки завдяки щасливій стрічі зі своїм — не тільки по крови, але й по духові — земляком Сошенком. Через нього завдяки придворним приятелям Жуковського і Брюлова, Шевченко стає вольним на 24-ому р. свого життя. Тільки в цему вже доволі пізному часові, Шевченко має змогу стати виразником свого власного мистецького і поетичного світогляду. З огляду на вік Шевченка, коли він виступив свобідним творцем, належить памятати, що йому вже ніяк було наломити свій язик до неукраїнськоі вимови, та мозок приноровлювати до неукраїнського змісту і способу думання.

Шевченко може писати і говорити — тільки по українськи; російською мовою він володіє лихенько, — про що свідчать його руські писання. Він може думати тільки про українські справи, бо їх він найкраще знає, розуміє і відчуває. В слід чому він може дати тільки свого „Кобзаря“, „Гайдамаків“, „Сон“ і т. п. твори, близькі і зрозумілі всякому українцеві, що цікавиться громадськими справами, та про них і сам дещо міркує; не чужі вони й для неукраїнців, як відповідь українського люду через найкращого свого сина на питання загальноі ваги.

Для літературного критика були вони безумовно дуже цінні: або як вияв самородноі творчоі сили, як потенція людового генія — або як вираз занепаду збірноі душі, як довід неможливости вийти генію з простонароддя.

Бєлінский не знає нічого про Шевченка і про його особлившу долю, він — очивидно не хоче знати його „Кобзаря“, та зовсім не цікавиться поетом як людиною, бо його захопила одна думка про безпідставність появи українського письменства. Тим-то він зовсім не згадав про те, що Шевченка та всякого поета-письменика судять не за мову, а за поезію, як твір уяви і умієтности; наколиж задумалиб судити за мову, то тільки по сути і духові самоі мови, але не з правного боку ii взаємин до принятоі державноі і загально-товариськоі мови. В крайнім разі критик повинен був розяснити питання про те, чи поет-письменник має право уживати мови своєі власноі, хочби найдрібніщоі групи, а коли він ii вживає, то чим дає він ій правне єствования.

З боку літературно-громадського, Бєлінский як критик — мав тільки розглянути і розібрати логічні основи, оригінальність і реалізм фабули поодиноких творів, зоставляючи решту до осуду чи то історикові культури, чи судовому дослідникові. Але він, занехавши літературний розгляд, поширив своє завдання критика на инші напрями. Тож, не признаючи за українською мовою права бути мовою літератури, він осуджує сам зміст поеми „Гайдамаки“ в основі і частях, та вважає за кориснійше говорити до народа про ріжні громадські і родинні питання, як давати йому стихи.

Допустім, що „Гайдамаки“ не подобаються Бєлінскому, як вислів романтичного захоплення поета-художника кровавими і вогняними діями народноі історіі Украіни; вчинили вони на нього як найгірше вра-

TULA-online.org

жіння недбалою зовнішньою формою і коректурою, то вже ніяк не мали вони чим викликати в нього осуд за стрічу Яреми з Оксаною. В цій картині любовної стрічи двох молодят не має більше „недозволеного“ любовного вогню, як в поемі Пушкина „Руслан і Людмила“ (1820) і в стиху Кольцова „Поцалуй“ (1838 р.). Колиж „Поцалуй“ — із своїм вогнем, а „Руслан и Людмила“ зі своїми прозорими обрисами любовного акту так захоплюють нас красою цілинного реалізму, але не образом фізіологічної сторінки хвилі життя, то Бєлінский очивидно глядав тільки притоки до лайки з приводу наївно простого образу гарячих обіймів Оксани з Яремою, забувши про свій власний прінціп, що „дієві особи поеми не конче мають бути все розсудними і моральними.“

Можна би певно вповні виправдати Шевченка від кровопролиття, моря вогню і рік питва не тільки способом образового думання, бо Шевченко — мистець з роду, але й спільною всім романтикам образністю їх поетичних сцен, та загальним нахилом тогочасного письменства і малярства до яскравих і ярких сюжетів. Не треба навіть йти аж до „Розбійників“ Шіллера, яких Бєлінский, вповні оправдує як плід доби і настроїв, ми згадаємо тільки поодинокі сцени з драматичної хроніки Пушкина „Борис Годунов“, багато сцен бійки-піяцтва-кривавої різні в повісти Гоголя „Тарас Бульба“ (1835), та грубодрастичні способи зображення страшного кровопролиття, або високого достоїнства, — малярями-мистцями, не виключаючи навіть такого велитня як Рєпін (картина Іван Грозний і вбитий ним син зі струями і калужею крови, портрети сенаторів). Усі ці явища є оправдані чи добою і загальним настроєм, чи затаєною думкою мистця доказати наглядно вевні противенства, чи то наконець услівністю мови поетичних і мистецьких образів.

Все те Бєлінский знає та дає цему навіть тривкий вислів в своїх статтях з приводу „Рѣчь о критикѣ“ Никитенка, під конець 1842 р. (ПСС VII ст. 294 сл.). XIX-й вік рисує Бєлінский віком нерішучости, розділу, індівідуалізму ...реальної дійсности, розумности. Розум глядає у всім себе самого, і тільки те признає дійсним, в чім находить себе самого. — — — Критиковати — значить глядати і находити в частковім явищу загальні закони розуму — — — і означати ступінь живих органичних взаємин між частковим явищем та його ідеалом (297 ст.) — — — Осуд заключається не тільки в присудові „так, инакше“, але часто виявляється він і в оправданню предмета, у признанню його краси як він єсть (300). — — — Минаюче (accidens) в творах мистецтва єсть помилкою не творчого духа мистця, тільки часу, в якому він творив. Тож те, що ми відкидаємо в таких творах, ми відкидаємо не як основу, що стратила свою силу правдивости (302). — — — А щоби стати мистцем, паном чужої душі, треба мати певний світогляд, сталі переконання душі і серця, треба доктріни, основи — — — (305) Тож мистецтво підлягає як і все живе і абсолютне процесові історичного розвитку; мистецтво нашого часу єсть виразом і здійсненням в мистецьких образах сучасної свідомости, сучасної гадки про значіння і ціль життя, про шляхи людства, про вічні правди єствования (306). — — — Кождий твір мистецтва належить розглядати у звязку з добою, історичною сучасністю, з огляду на взаємини творця і суспільности. — — — Критика має бути одна, ріжносторонність поглядів має виходити з одного спільного джерела, з одної системи, з одного розгляду мистецтва (310). — — — Кожний чоловік, тож і поет — до-

TULA-online.org

свідчає на собі доконечний вплив часу і місця. З молоком матери висисає він ті основи, ту суму понять, чим живе його оточення (311) — — — А свобідна творчість легко погоджується зі службою сучасности. До цего не треба силувати себе, писати на теми, змушувати уяву; для цего треба бути тільки громадянином, сином своєі суспільности і своєі доби, присвоіти собі ii інтереси, злити свої стремління з ii змаганнями; для цего потрібні спочування, любов, здорове чувство правди, що не відділює переконання від справи, твору від життя. — — — Нехайже творчість буде чудовим сном, що в своіх роскішних привидах повторює святі думи і благородні почування мистця (312).

Усе те в повному обємові відноситься до творчости Шевченка, та до поглядів Бєлінского на Шевченка і на українське письменство. Не знаючи ані минулого, ані сучасного України, не здаючи собі справи з відношення до минулого й сучасного поодиноких українських письменників: Котляревського — Артемовського — Гребінки — Квітки — Шевченка — Бєлінский виступає з вповні означеними неприхильними осудами для Гребінки, Шевченка, та почасти Квітки і тим робом в самій основі підриває свою теорію літературної критики.

Отся упертість передвзятої думки, ii перевага над критичною обєктивністю, ці знаменні риси відношення Бєлінского до українського питання, є висловом особливішого російсько-централістичного настрою критика взагалі. Бєлінский, хоч западник — тож по своім переконанням теоретичний космополіт, в дійсности — є щирим націоналістом великоруським та патріотом російським Він не може погодитися навіть теоретично на розділ Росії на „північ“ і „південь“, тож голосно виступає против українства за його відосередні змагання від Росії.

Доосередні міркування Бєлінского і великоруських патріотів, та відосередні стремління Шевченка і українськоі громади мали спільне джерело походження в природному інстинктові самозахования. Бєлінский, представник романтичного патріотизму, та космополітичного поступу не міг збагнути цего явища, тому поставився неприхильно до українства. — Навпакиж, державні патріоти націоналісти кружка Погодина і перших словянофилів, люди виразно консервативного напрямку, вони стрінули з похвалою появу українського письменства.

Тут належить згадати і про ідеологічні основи розбіжности в становищі западника Бєлінского і патріотів-слофянофилів. Оба табори вийшли з ріжних міркувань про народність і ii становище до людства, опираючись на філософії Гегеля. І так, по Гегелю — національність є конкрет — індівідуй, що своєю змінністю і смертю причиняється до вияву того абсолютного духа, розумом якого змінність ця була йому наділена. Тим-то словянофіли і іх найблизчі приятелі — патріоти російські поставилися прихильно і до національного письменства українського, що — по іх думкам — було частинним виявом розуму і волі абсолютного духа руського.

Прихильно повинен був поставитися до нього і Бєлінский на основі своєі власної думки про „розумність всього істнуючого“. Але в даному випадкові він — знов однобоко — зрозумів і примінив думки Гегеля про народи й країни ріжної цінности, залежно від сили і скількости прояву через них абсолютного духа, — всесвітнього розуму. Нація без видимої державної влади і традиції стає для нього прямо неістнуючою можливістю дійсности.

TULA-online.org

Всі отсі ідеологічні питання були змістом і дійсністю тодішнього освіченого світа Росії. Почування загальнолюдської спільноти і космічного звязку одиниці із всесвітом були не тільки настроєм, переданим з боку західноевропейського романтизму западникам і славянофілам, але й виразом природного несвідомого протесту проти дійсно жахливої дійсности. А вона була як раз виразом страшної перемоги змінного, випадкового, матеріяльного над незмінним, сталим духовним. — — — І видімість цієї дійсности ступньово змінялася, миналася, та вмираючи порождала нове життя невмірущого духа в безсмертних творах поезії, мистецтва, критики, науки.

В 60-ті рр. одначе ролі перемінилися. На місце ідеалізму, космополітизму, прогресу — кличів мало окреслених діячами доби Бєлінского, виступили в літературі, науці та суспільности як чинники великої ваги — матеріялізм та соціялізм. Теорії Сен—Сімона і Фуріє про необхідність направи суспільної несправедливости і нерівности, теорія еволюціонізму видів і міграції духових придбань людства — найшли в кріпачій і салдатській Росії дуже відповідну для себе почву.

Зрозумів це в Росії найперше Герцен як публицист; Добролюбов і Чернишевский як представники літературної критики, а Достоєвский і Некрасов як письменники. Ставши на грунтові суспільного поступу, тож обєднання всіх щирих прихильників волі, шістьдесятники — поступовці мусили поставитися як найприхильніще до національних людових письменств, як природних речників і союзників поступу і боротьби за волю. Цей природний союз українства з поступовцями мусив довести до очивидного ворогування руських націоналістів — російських патріотів против українства в т. и. Валуєвському обмеженню 1863 р., та Юзефовичевому указові 1876 р.

Тимто представники 60-ти рр. Добролюбов (1836—1861) і Григорєв (1822—1864) як критики, та Тургенев як письменник стрінули появу української літератури із щирою прихильністю.

Бурхливий радикалізм 60-тих років оказав більше практичного політичного розуму, як мрійливий романтизм і зрівноважений реалізм щирого спочування братньому письменству, творові тихже романтиків та реалістів.

Ідеологія руської суспільности переходила очивидно з царини уяви і мрії про розум всесвітнього абсолюту до виключно-російської дійсности, тож і ставала загально прихильною для національних письменств, що виходили не з широких загальнолюдських философських ідей, лише з гарячої любови до власного люду. Тож хоча романтичний націоналізм людових письменств Росії міг видаватися російській суспільности 50-тих і 60-тих рр. запізненим та зайвим явищем, то щирий реалізм кріпацької буденщини в творах тихже українських романтиків-послідовників Шевченка і Вовчка був для неї самим пожаданим явищем, бо сильним союзником в боротьбі за волю.

Течії — великоруської доосередности і української відосередности у 60-ті рр., період природничого способу думання і таких же інтересів, не могли порізнити українських і руських кол прихильників до поступу.

TULA-online.org

Критик — естет не міг зійти з рівня суспільної етики; а критики економісти і суспільники—соціялісти, не признаючи инших джерел життя як тільки природу, мусили признати все природне законним явищем.

Очивидно, що ця згідливість могла тревати лише до хвилі нової зміни в суспільно-національному і державному житті, що виводила українсько-руські взаємини Росії на рішення міжнародної політики.

4.

Деякі аналогії в становищі словянських письменств до Шевченка.

Якби кожний критик міг розглянути творчість поета зі становища його походження, життя і заложеного в ньому особливого первістку, то певно в світі булоб більше справедливих оцінок літературних і суспільних. А ще більше сталоби іх, якби критики в своїому осудові чужої творчости попередно розбирали кожний свій висказ таки з огляду на своє походження, життя і особове я.

Найкращим прикладом ріжноманітних висновків про один і тойже предмет є оцінка Шевченка через Бєлінского — з одного боку, та Добролюбова і Григорьева — з другого.

Бєлінский не знає нічого за Шевченка; він тільки знає своє перше враження від „Гайдамаків", та на його основі пише замітку (№ 6.); згодом він перечув дещо від других за справу Куліша — Шевченка в 1847 р., та в огляду на деякі шкоди від неї петербургському журналістичному світові, він пише свій різкий лист до Анненкова (№ 16). І в обох випадках він противоречить усему свойому світоглядові критика — западника — поступовця — соціяліста, ставши речником паганого назадницького егоістичного націоналізму.

Добролюбов, речник суспільного радикалізму, предтеча народницького соціял-революціонізму, мусив поставитися до простонародного характеру української поезії Шевченка без застережень прихильно (№ 18), тим паче що він знає дуже багато про нього, бо саму автобіографію. Але, що він не вияснив сам собі істоти народництва в письменстві, тож розгорнув думку про неможливість появи в українській народній-національній літературі ані „Евгенія Онѣгина", ані „Героя нашего времени". В сьому став він — народник може й несвідомим речником літературного аристократа Бєлінского, для якого Грицьки й Оксани мужичого люду не легко можуть стати предметом визначного твору поетичного.

Мало того, Добролюбов майже заперечив свою прихильність до українського людового письменства, коли став говорити за те, що „освічені малороси" є руськими, а „правдивими малоросами" є тільки простолюддя. Критик забув про минаючу принагідність такого явища.

TULA-online.org

Ця збіжність основно розбіжних світоглядів, коли вони опираються на непровірених пересланках, дуже інтересно виявляється і в перших польських критиках на Шевченка.

Часово першим голосом польським про Шевченка є промова В. Ю. Хорошевского над домовиною („Основа" 1861, III. ст. 9):

Niech też polskie słowo, krótkie ale serdeczne, zabrzmi przy twojej trumnie. zacny rusiński wieszczu! Tyś kochał swój kraj ojczysty, swój Dniepr siwy, swój lud siermiężny. tyś tego ludu był dzielnym śpiewakiem; na łzę jego tyś zawsze łzą odpowiadał – cześć tobie! Tyś pono nie lubił Polaków, ale tę niechęć ku nim sprawiły w tobie dawne ich błędy, z których na lud twój, przez ciebie gorąco umiłowany, wielkie spłynęły cierpienia; więc tej niechęci przyczyna w tem leży:

„Żeś kochał wielu, żeś kochał wiele".

Niechże przy twojej trumnie wszelkie umilkną wyrzuty, niech tylko serdeczne brzmi słowo: cześć tobie! Za błędy ojców nie odpowiadają synowie; nie poruszajmy więc tutaj starych waśni dawno upłynionej przeszłości; powiedzmy raczej przy tych zwłokach braterskie „kochajmy się". Oby śmierć twoja, zacny Tarasie, i ten uroczysty a smutny obrzęd twojego pogrzebu, nowego życia były początkiem! Oby na twojej trumnie kilka przynajmniej nienawiści ustało, oby ten mały początek zradzał w przyszłości coraz więcej wzajemnego zrozumienia się, braterstwa i dawnych krzywd zapomnienia, jak małe ziarnko do ziemi wrzucone obfity plon zradza. Byłby to najpiękniejszy wieniec na cześć twoją i najwspanialszy tobie pomnik, Tarasie.

З боку поляків це слово є виразом самого прихильного становища до Шевченка і його нації. Хорошевскі не ставить застережень, бо він знає, що поета творчість з руки Божої, що поета душа нації душею є; бо він вірить в поступ форм і змісту міжнародних взаємин. Але його голос є в дану хвилину тільки виявом чисто особової одиничної думки, хоч правда, він може в будуччині стати змістом і збірного способу думання.

Зате перший вислів польської літературної критики про творчість Шевченка був уже тільки умовно прихильний, тож частинно приязний — а частинно рішуче ворожий до Шевченка. Taras Szewczenko, studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu Hajdamaków, Wilno 1861, свідчить про це дуже прозоро.

Леонард Совіньскі звертається до земляків ось якими словами: „Przypatrzmy się, panowie bracia wyklętej postaci kmiecej: jak piękna w prostaczej siermiędze, jak wyrazista w naiwnej dzikości swojej! Dusza Tarasa — dusza gminu chłopskiego, wezbrana przeświadczeniem prawdy i gwałtu, rozjątrzona zażaleniem namiętnem... nie wzgardźmy surową pieśnią jego..." А подану після них автобіографію поета закінчує він увагою (XV—XVI ст.): Nie mamy prawa targać się z nożem anatoma na głąb sumienia ludzkiego i ograniczymy się wytknięciem kilku rysów duchowego oblicza poety, nie ręcząc za nieomylność wyniesionego z powyższej spowiedzi wrażenia. Oto są one: 1) Ognista miłość dla gminu włościańskiego; 2) Nienawiść i pogarda wszelkiej przemocy; 3) Namiętne przeświadczenie boleści i upokorzeń doznanych; 4) Chylenie się do fatalizmu gminnego.

TULA-online.org

z ujmą Opatrzności i woli; 5) Uczucie własnej prawości i przejęcie się szczerze myślą społeczną, uznaną w najlepszej wierze za sprawiedliwą i świętą.

Цих виписок вистарчить, щоби зрозуміти становище критика до поета. Критик знає все про Шевченка, але він відразу окреслює і своє до нього становище своїми переконаннями і походженням. Критик виразно звертається до земляків, очивидно освічених — тож не тільки до родовитого панства і висуває як особлившу ціху поезії Шевченка: (1) „любов поета до мужицтва, (4) людового фаталізму з ущербком для Провидіння і волі (!?), (5) почування власної правоти і захоплення суспільною думкою, взятої в найкращій вірі за справедливу і святу".

Тут що слово та що думка — одна велика умовність. Для критика немає „народу українського" взагалі — тільки є мужицтво, простолюддя; його почування і розуміння належного є виразом певного спротиву самому Провидінню, що очивидно найкраще мусить знати свою волю, якою мужицтво України має у всьому слухняно підчинятись своїй долі; а суспільну думку поета за все це можна оправдати одною тільки його найкращою вірою.

Коли пригадуємо собі основний хід думок Гегеля в його величавому образові самопрояви розуму найвищого абсолюту через історію великих народів; коли зміркуємо віру вищих кол поодиноких західних націй романо-германського світа і поч. XIX. в. за їх безумовну вищість над словянами, та згадаємо про вікодавнє старшування певних верстов суспільних у всіх народів над усією величезною більшістю поодиноких націй, або самопевність завойовників над завойованими — тоді зрозуміємо природний звязок між розумуваннями Бєлінского і Совіньского. Вони, як члени пануючої нації, не можуть погодитися з самопроявою, незалежною від їх розуміння національности, підчиненої ім чужої нації. Звідси походить, що оба критики стають на виразно недемократичному становищі зглядом поета простого закріпощеного і поневоленого люду.

З другого боку, їх умовний демократичний світогляд, не опертий на щирому і прямому розумінню кличів европейської демократії 2-ої четвертини XIX. в. про рівність волю і братерство, позістає на дальше світоглядом затаєного консерватизму і патріотично-національного назадництва дрібно-міщанства і панства. За це годі їх винити, бо ідеї Сен-Сімона, Фуріє і Оуена про необхідність здійснення кличів французької революції і закладання основ для нових міжнаціональних взаємин тільки що стали ясніще складатись в суспільній ідеології теоретиків новітного соціялізму Маркса і Енгельса.

Бєлінский вдоволився запереченням права українському людові мати своє ідейне письменство, тож стати через нього нацією свідомою своєї минувшини та хазяйкою своєї землі. Він навіть похвалив „Листи до любезних земляків" Основяненка, що були виразом стародумства. При цій думці він позістав і в 1847 р., хоча тоді він був уже речником соціялізму! Первісна ідеологія російського патріота переперемогла навіть соціялістичну теорію, коли справа торкнулася до українського питання, до приналежности України до Росії. Україна має належати до Росії і підчинятися у всім її інтересам, але не думати за якусь там федерацію країн – націй на умовах рівности.

Совіньскі говорить теж саме. З приводу запиту Шевченка в посланню „До Основяненка" — „Чи так батьку отамане? Чи правду

TULA-online.org

співаю?“ критик кличе: „Nie prawdę, nie prawdę! odpowiadamy w imię onego słowa bożego, które poeta upatruje w okrzykach szału pijanego, lub w ryku roznamiętnionych nienawiścią i zemstą tłumów. Powtórzymy jeszcze ten protest po rozpatrzeniu reszty utworów. Sumienie i dzieje będą podstawą naszą“ (LI.). — Після короткого пересказу „Гамалії“ Совіньскі продовжає: „W powyższym utworze okropność przedmiotu uszlachetniona jest pobudką wyzwolenia braci, zgładzona liryzmem i cudownemi ustępami opisowemi. Cechy te nikną do sczętu w dumie p. n. Noc Tarasowa. Zdaje się, że pieśń ta wybuchnęła nie z piersi człowieka, a z kruczej gardzieli Zapamiętała nienawiść plemienna do tego stopnia opętała poetę, że z rozpamiętywanych wydarzeń wyśpiewał tylko złowrogie krakanie ptastwa, co zlatywało się pożegnać trupy szlacheckie. Po wygłoszeniu tej kanibalskiej epopei kobzarz wyrusza do szynku, gdzie spodziewa się zastać żonę i do woli narągać się nieprzyjaciołom swoim“ (LIII.).

Hajdamacy zamykają poczet drukowanych utworów Szewczenki. Pobieżne opowiedzenie treści woleliśmy zastąpić przekładem całego poematu. Ułatwiamy przez to czytelnikowi zapoznanie się ze wszystkiemi wadami i zaletami ukraińskiego lirnika. Nie możemy się jednak powstrzymać od poprzedniego zkruszenia z nim włóczni sprawie dziejowego i chrześcijańskiego sumienia.

Wyobraźnia poety zatrzymała się nad Koliszczyzną, — i nie ma w tém nic dziwnego: poezya bowiem rozmiłowuje się w jękach tysiąców i w rumowiskach skrwawionych. Nie piérwszy Taras upoił się hajdamackiemi dymami; natchnęły one przed laty jednego z najznakomitszym pieśniarzy polskich. Lecz Szewczenko nie poprzestał na wyborze przedmiotu, a zamierzył rehabilitacyę czynu, co w oczach historyi pozostanie na zawsze najohydniejszą zbrodnią. Dla dopięcia założonego celu wypadało poecie zajątrzyć stosunek ówczesny stron obu, uogólnić doniosłość miejscowych wybuchów, i w zasadzie poruszenia zdradzającego dezorganizacyę i moralny upadek plemienia, postawić jakąś myśl organiczną i szlachetniejszą. Gromadzi więc kobzarz to wszystko, co dojmowało Ukrainę od czasów Zygmunta III [1]), przenosi okropności gwałtów wojennych w okres długoletniego pokoju, spotwarza najohydniéj Konfederacyę Barską [2]), a oczerniwszy w ten sposób obóz przeciwny, wywiesza po nad swoim chorągiew' niepodległości wyznania i kraju [3]). Żyjąca tradycya i świadectwa współczesnych dostatecznie zbijają urojenia poety. Jedynie niewiadomość, do której sam Szewczenko przyznaje się w przedmowie, wytłómaczyć je zdoła. Zdajmy się zresztą na rozwój nadany przez autora akcyi poematu, a przekonamy się po raz jeszcze, że historyi improwizować nie można, i że pamiętna katastrofa humańska była w najlepszym razie wybuchem zemsty szalonéj i oburzającym, na wielką skalę urządzonym rozbojem.

Cięższym jeszcze jest drugi zarzut, jaki nam leży na sercu. Wieszcz ludu powinien być chrześcijaninem. Ozłacając poezyą uczucia i sprawy gminu, wtenczas tylko dorówna powołaniu swojemu, gdy wyższy nad błędy i uniesienia ciżby, postawi je w obec ideału, w obliczu prawdy przedwiecznej, kierującéj losami indywiduów i narodów. Dusza piewcy gminnego jest mistrzynią swojego ludu. I płacz jéj i wesele powinny podnosić i uszla-

---

[1]) Porównaj ustęp: Święto w Czehrynie.
[2]) Por. ustępy: Introdukcya, Konfederaci i Tytar.
[3]) Porów. koniec ustępu: Trzeci kur.

TULA-online.org

cheiniać braci. Pieśń rozbestwiona żądzą, zatruta nienawiścią i zemstą, ziejąca krwią i płomieniem, może być wpływową, nie może być budującą i zacną. Czy pomyślał też o tém autor Hajdamaków? Trudno go usprawiedliwić w tym względzie. W całym poemacie, od początku do końca, kilka zaledwie ustępów jaśnieje myślą poczciwszą [1]). Wszędzie niemal uderza nas solidarność kobzarza z bohaterami dum jego, wszędzie opatrzność historyczna rozbija się o fatalizm bezmyślny, wszędzie ideał obywatelsko-chrześcijańskiej swobody poniża się do wymiarów bezwzględnéj równości i rozpasanéj swawoli.

Kulisz powiedział: „Ukraińska literatura jest rzeczą nielada: jest to nowe słowo pomiędzy narodami, zjawiające się po to, ażeby jakoś inaczéj, nie po dawnemu skierować umysł ludzki. Jakżeby to być mogło, ażeby słowo to przeszło od wschodu do zachodu swojego, jak słońce po niebie? Żywa to siła — słowo, nielada więc rzeczy pozostają mu do wykonania!“ Nic przeciw temu nie mamy. Zgadzamy się i na to, że „literatura ukraińska nie oderwała się od ludu prostego“, że „umie ona przemawiać o gminném życiu po sielsku, szanując w wieśniaku człowieka, a także i pańskie serce zamiera smutkiem szlachetnym lub rośnie od dumek błogich“, że „umie pogwarzyć i o losie państw i narodów nieobcym pospólstwu sposobem“. Lecz natenczas dopiéro uznamy jéj powołanie za święte i wielkie, skoro na prawdę „donośnym swym głosem zwoływać zacznie synów Ukrainy ku jednemu wielkiemu dziełu miłości bliźniego“.

Совіньскі в свойому очивидно дуже однобокому розумінню моралі, етики, християнськоі любови ближнього і взагалі основ міжлюдських взаємин — ані трішки ніде не рішився оправдати бунтівників. Бо дійсно, по дуже давнім наукам права, що завсе мусило дбати за право тих що власть правили, раб не сміє підніматись на пана свого. Таке вже право пануючих; ним вони й сильніщі за підчинених. На ньому і Совіньскі будує все своє обвинувачення поета в канибализмі і т. д. Він ані не пробує навіть виділити сюжет-фабулу від поетичного твору, та оцінити його з боку трагічноі грози і поетичноі сили. Він не бачить бесмертних образів, могучих своєю грізною силою — бо для нього поет має бути істориком, та ще й критичним і людяним, щоби — хрань Господи — кого нибудь не вразити!

Совіньскі, безумовно добрий знавець поезіі, що найкраще засвідчив своіми перекладами, людина освічена певне й в царині світовоі літератури, не міг в дану хвилину, коли він — поляк — станув перед кобзарем — украінцем, збагнути того, що: Гомер, Єсхил, Софокл, Вергілій, Данте, Шекспір, Шіллер, Гете — як поети є виразниками краси почування, сили, чину, в бесмертному плодові духа людського — живому всемогому слові. Прикладаючиж до Шевченкових творів поетичних мірило етичне і історично-національне польське, він забуває за те, що не-поляки дістають через те право приложити такеж мірило до творів польських поетів.

В цему етичному міркуванню з приводу естетичних явищ Совіньскі однаково сходиться з Белінського осудом обіймів Оксани з Яремою. Мало того, Совіньскі навіть дорікає Шевченкові з приводу вислову поета, зверненого до кобзаря в „Перебенді“: „А, щоб тебе не цурались — потурай ім, брате!... Скачи, враже, як пан каже: на те він богатий!“ „Czyż nie widoczna, питає він, że ideał moralny poety

[1]) Порів. Przedmowę a także ustępy Hupałowszczyzna i Gonta w Humaniu.

TULA-online.org

zanadto jest przyćmiony względami ziemskiemi?.. Nie liczy on sobie za złe przechować w tajemnicy rozmowę rzewną z Bogiem, pieszczoty dziecinne z matką naturą, cierpienia, łzy szlachetne; dla innych mieć może śmiech płaski i oczy spuszczone niewolnika...“ (XIX)

Рецензент „Biblioteki Warszawskiej“ (1862, I ст. 159—163) на Совіньского студію про Шевченка і переклад „Гайдамаків“ станув вже виразно на становищі світогляду панів, що тільки рік тому втеряли кріпаків. Він боронить Енгельгардта, що мав — мовляв — повне право по панському вкарати свого кріпака за те, „że mało co nie podpalił domu“, та взагалі для цего дуже зручно парафразує автобіографію Ш-ка, приведену Совіньским.

Навіть поет Сирокомля, перекладчик Кобзаря („Kobzarz. Wilno 1862) не переклав „Гайдамаків“ і „Тарасові ночі“, бо „Шевченко, пишучи ці стихи, вмочив у крові своє перо“.

Націоналістичні настроі всюди проявляються одним і тим самим способом. Тільки щира поступовість, що стала дійсною основою світогляду людини, дає змогу критикові найти то становище, з якою творчість навіть ворога можна вповні зрозуміти і освітити. Виразником такої критики в Росії був Григорьєв (№ 22), за яким пішла вже вся поважна літературна критика, а в Польщі A. J. Gorzałczyński, Taras Szewczenko (Kijów 1862) і Gwido baron Battaglia — Taras Szewczenko, życie i pisma jego, (Lwów 1865).

В Росії регабілітація Шевченка почалася з хвилею розгляду історії знесення кріпацтва. Для всіх стало ясно, що Шевченко своїми творами висловив один з перших голосних протестів против кріпацтва. „Деревня“ і „Антон Горемыка“ Григоровича, та перші оповідання образки із „Записок охотника“ Тургенева появилися тільки 1847 р.

Мало того. Нова Росія, що після знесення кріпацтва принялася живо за широку освітну працю серед люду, найшла в творах Шевченка значно краще джерело для пізнання душі люду навіть руського, як у стихах руського людового поета Кольцова. Тим-то вона признала за Кобзарем Шевченка велике педагогічне значіння.

Спроба регабілітації Шевченка серед поляків не увінчалися такими успіхами, хоча Горжалчиньскі виразно доказував про Совіньского, що він „skalał nam tę postać narodowego piewcy, zrobiwszy z niego krwawe widmo, a my jako dzieci schowaliśmy się za niańki, a niańki zawołały: „krzycz dziecko, a strach ucieknie!“. Г-кі показав, що український поет зовсім не думав за „регабілітацію чину“ в Гайдамаках, та не бачив ніякої органичної думки в Коліївщині (VII), коли після неї „на віки Україна — на віки заснула“ (Гайд.).

Критик і перекладчик, як польський громадянин, що звернув увагу на Шевченка як раз на передодні повстання 1863 р., віддає своїм землякам цю книжечку про українського поета з таким закінченням (XVIII): „Oddaję tę pracę w dani mym Rodakom z sumiennem przeświadczeniem, że to czynię na dobie, że stawiąc w prawdziwem świetle postać poety narodowego Ukrainy, wypłacam i winny dług narodowości mojej. Kto bowiem nie umie uszanować i uczcić obcej narodowości, nie szanuje i swojej, iest najwyższym despotą, bo despotą myśli...“ та закликає в імя „miłości i braterstwa“ причинитися до освіти народу України.

TULA-online.org

Із словянських народів найвчасніще звернули увагу на Шевченка болгари перекладами: Жинзифовъ 1863, Любенъ Каравеловъ 1869 і Славейковъ 1885 р. Крім перекладів Жинзифовъ наслідував Шевченка ще в своіх творах на македонському наріччю. Переспіви і наслідування обіймають твори з виразним словянським напрямком (Послання до Шафарика і Іван Гус), з виявом національного почуття і патріотизму та суспільницьких інтересів Шевченка. Представники болгарськоі нації, мужичої та порабоченої тяжким чужим ярмом, найшли в Шевченкові не тільки зразок ідейного людового поета, але й рідного брата-вчителя. Після освобождення Болгарії руська література своім виразним суспільницьким напрямком, та близкістю духа мови до болгарськоі стала для болгарів джерелом дальшого літературного розвитку.

5.

Питання про чужі впливи на творчість Шевченка.

Найважніщі праці про чужі впливи на Шевченка: О. Третяка — Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка (Крак. 1892) і О. Колесси — Шевченко і Міцкевич (Льв. 1894), торкнулися навіть до впливів руськоі літератури на Шевченка. Але в дійсности вони зовсім не доказали цего впливу, тільки підібрали деякий літературний матеріял, на основі якого можна хиба говорити про рівнолеглість природного ходу думок у деяких образах поодиноких творців.

Ітак. Шевченкову „Тополю“ порівнували в деяких місцях із Міцкевіча „Ucieczka“ (Кол. 25), а „Перебендю“ з Міцкевіча „Dudarz“ і Залєского „Teligoła“ (Кол. 45), та з Міцкевича „Improwizacja“ (Франко); початок „Черниці Маріяни“ з Міцкевіча „Dudarz“ (Кол. 52). Висліди цих порівнань доказують тільки одну рівнолеглість мотивів: смерти дівчини з туги за милим, що довго з походу не вертає; насилля батьків над серцем дівочим, що видають дочку за нелюба — старого багатія; появи кобзаря-дударя в селі, його співу й гри перед зібраною громадою жінок-цокотух; його випочивку на могилі. Ці образи в людовій словесности Україні і Білоруси (Міцк.) є на стільки свійські, що іх годі обминути народному поетові, а тим паче такому, що на людовий лад намагається творити (Залєскі).

Міцкевич — романтик, у своїому молодечому захопленню людовим побутом своєі батьківщини, зобразив білоруського дударя по сценичному штучно, тож добре таки неприродно:

Jakiż to dziadek jak gołąb siwy
z długą aż do pasa brodą,
dwaj go chłopczyki za rękę wiodą...
starzec na lirze brząka i nuci...
„Ja łzy ocieram, westchnienia tłumię“
cicho powtarza, w dłoń klaska —

TULA-online.org

В поета—маляря, рідного сина кобзарського люду, такий образ скоріще викличе посмішку, як охоту переймати його. Правда, може не по реальному зобразив і Шевченко свого „Перебендю“, що на могилі сам для себе грає, але безперечно близче до ідеальної дійсности творчого замислу і взагалі до поетичних образів поета — пророка, — без зрозуміння з боку черви, з якими стрічаємося в Пу́шкина і Лєрмонтова.

Не більше дали і порівнання О. Колеси (я. в. 10) Шевченкової „Причинни“ зі стихами Козлова „Чернецъ“ і „Сонъ невѣсты“, Жуковского „Людмила“, та Пушкина „Русалка Днѣпровая“ і „Казакъ“. Про рівнолеглість мотивів безперечно чимало свідчать порівнання, але поодинокі образи Шевченка на стільки яркі і випуклі, що відразу свідчать про джерело свого походження з творчої уяви м и с т ц я - п л а с т и к а.

„Причинна“, це не стільки баллада, скільки ряд прекрасних етюдів до величавої поеми—триптиха в красках. Колиж в Пушкиновім хородові русалок можна найти деякі аналогії і для Шевченкової пісні русалок, то це скоріще походить од тонкого музикального слуху Пушкина, що вспів на Вкраіні (1821—1823) схопити ритм людової пісні, та згодом передати його в своїому творові.

В мотивах творів ріжних (часово-місцево-національно) поетів можна найти чимало спільного; його одначе годі вязати похідною залежністю впли́ву часово вчасніщого на молодше. Для прикладу можна вказати на споріднення основної події молодшої „Москалевої Криниці“ Шевченка (1848, 1857) зі стихом Кольцова „Деревенская бѣда“ (1838). Коли одначе згадати про життьову дійсність, так часту між людьми: любов — заздрість — месть — підпал — нудьга, то ясною стане кожному можливість дальшого розвитку подій — вбивства і каяття. Можнаби з огляду на деяку частину однородних мотивів підтягнути сюда й „Варнака“ (1848), але цего рода порівнань вдалосьби набрати чимало з ріжних письменств, що вийшли з мотивів людового побуту.

Инший приклад дуже інтересної природної рівнолеглости мотивів. Пушкина „Романсъ“ (1814) „Подъ вечеръ осенью нещастной“ — Шевченкова Наймичка“ (1839) — Пре́шернова „Nezakonska mati“ (1848) присвячені гіркій долі дівчини—матери. Матеріяльно стюжет той сам, а в Пушкина і Шевченка з однаковим логічним ходом подій. Але з огляду на джерело і предмет поетичного замислу, всі три твори ріжні. Пушкина вразила суспільна несправедливість; Шевченко малює самовідречення матери, що все своє життя проводить біля рідної дітини, затаївши перед нею і ії новими батьками свій природний звязок із нею, та цим робом поет захоплюється як раз силою і красою самовідречення задля тоіж суспільної жорстокої несправедливости; а Прешерн захопився ніжною любовію матери-дівчини до рідної дітини.

В творчости Шевчеика можна би вказати ще на велику ролю мистецької уяви, що помагала йому творити образи навіть невиданої дійсности. Образи могучого реву і хвиль Дніпра (Причинна), моря (Гамалія 1842), Кавказу (1845) — найкращі приклади цему.

Проте одначе годі для них дошукатись джерел в чужих описах, хоча образи Кавказу в творах Пушкина („Кавказскій плѣнникъ“) і Лєрмонтова („Демонъ“), як раз двох поетів — яких Шевченко дуже любив і високо цінив (Дневник 20|7 1857: „нашъ великій Лермон-

TULA-online.org

товъ", 28|7 стихи), дійсно могли йому служити основою для створення мистецького образу власної уяви. Його одначе могли викликати й інші джерела — малюнки, рисунки, оповідання очевидців. Проте все це не в силі зменшити первісної творчої сили самого поета.

Зате, коли розглянути руські писання Шевченка, про які він сам говорить як про вислід чималої праці, якою „затопить грубу шкода", та за які „і грошей би хотілося" (письмо Кулішеві 26/1 1858), а ще більше руські стихи, про які сам поет говорить: „жаль, что я плохо владѣю русскимъ стихомъ" (19/1 1857), то ясно можна добачити в них деякі сліди руських поетів, особливо якогось списку „Демона" Лермонтова в поемі „Безталанный".

Але коли станемо читати „Кобзарь" за часовим рядом написання поодиноких творів — то нам ясним стане, як один твір з другого випливає; як усі вони у своїй лучности дають один великий образ розвитку його поетичної сили та національно-суспільної ідеології. Про запозичення немає в „Кобзареві" мови. Може бути тільки мова про природний звязок суспільно-поетичної ідеології Шевченка, горожанина Росії, із загальною ідеологією инших свободолюбивих горожан Росії — руських і поляків. Также природними будуть рівнолеглости між образами дійсних явищ і форм російського життя в творах ріжних поетів, що гляділи на них живими очима, та передали нам описи Єпетербурга, царського двірця, памятника Петру В., Марсового поля, муштри і т. п.

6.

Шевченко серед національних поетів.

Зміст вислову „національний поет" заключається не в скількости написаного, тільки в якости створеного і в силі його впливу на націю. На якість творів поета складається мова, форма і ідейний зміст. Поет, що перший вмів вихіснувати і показати усе багацтво живої народної мови збагнути ії силу, гармонійну мелодичність і ритміку, та в легкій образній мистецькій формі виявити народного духа і через своє власне „я" створити звязок між рідною нацією і людством, такий поет стає на все осереднім джерелом розвитку літератури рідного народу.

Пушкин († 1837), Міцкевич (1857), Шевченко († 1861) ось національні поети трьох сусідніх націй — руської, польської, української, що дістали від кожного з них свій особливший розмах ідеологічний. Кожний з названих поетів дав своїй національній літературі ясно і сміливо означений напрямок, промостивши для нього шлях ріжногранного розвитку в багацтві поетичних форм і родів, та глибокого змісту замислу.

Правда, народ в гущі своїй міг зовсім не знати всього поетичного обєму творів свого національного поета, він міг не інтересоватися навіть їх змістом, та несвідомо противставитися до їх ідеології. Але проте національний поет позістав завсе виразником ідеології тої части-

TULA-online.org

ни нації, яка його в дану хвилину вповні зрозуміла, або згодом піняти мала. В цему то потенціяльному засобові творчости національного поета й заключається його невміруще осереднє становище в житті нації.

В літературній публицистиці можна було замітити деякий нахил з боку декого з руських і польських кол не вважати Шевченка за гідного педесталу Пушкина і Міцкевича. Тимто доводиться розглянути питання про те місце, на якому його звичайно представники цих кол ставлять.

Не відмовляючи Шевченкові права на назву: народний—людовий в значінню простонародного, ставили його звичайно на рівні з Кольцóвим (1809—1842), або Некрáсовим (1821—1877).

Безперечно, між творчістю Шевченка і цих обох поетів можна найти чимало рівнолеглих рисів, та навіть між життям Шевченка і Кольцóва. Але з погляду на становище, яке всі три поети займають в своїй літературі, Шевченко стоїть осібняком од обох названих поетів.

Шевченко, син незаможного кріпака, змалку сирота, пастух, служка, до 25-ого року життя кріпак—ремесник, ледви з деякими початками освіти, опісляж з дещо більшою літературною і історично-мистецькою освітою, без тепла жіночої любови — нагадує дуже життя самого Кольцóва. — Кольцóв був сином вороніжського міщанина — торговця скотом, що держав усю свою сімю в тяжкому законі своїх грубих традицій і інтересів. Ледви пройшов хлопчина початки грамоти, вже батько взяв його до свого діла, яке зовсім не могло розвивати поетичну вдачу, а скоріще її вбивало. Чим для підростка Шевченка були всякі образки в його самородному мистецькому розвиткові, тим самим була для Кольцова принагідне пізнання стихів, які він читав співаючи. Подібно, як Ш-ко найшов свою долю через Сошенка — Брюлова на 24-ому рокові життя, так само і Кольцов тільки через знайомість з вороніжським книготорговцем і опісля завдяки дуже принагідній стрічі зі Станкевичем і Бєлінским (1831) зміг найти свій шлях творчого життя.

Але формою творчости оба поети ріжняться. Шевченко творить самохіть прямо в духові народної пісні, без впливу якихось зразків, бо в дану хвилину часу була по вкраїнському стихами тільки Єнеіда Котляревського. Кольцóв довго боровся із поетичною формою, поки наконець став творити під лад людової пісні. Обох їх захоплюють своєю красою образи рідної природи — степу і туга за милою.

Шевченко знає людовий побут, глибоко спочуває кривдам суспільної неволі, в якій находиться його народ, та ступньово піднімає против неї все голосніщий протест. Кольцóв таки знає людовий побут, але як найменьше присвячує уваги тяжким традиціям власного дрібно-міщанського осередку. Тож він не знімає протесту против суспільної кривди, тільки тужно співає про гніт на одиницю з боку осередку; сам людовий побут він навіть дещо ідеалізує первістками чутливости. Тож, не протестуючи против кріпацтва, він очивидно враз із масою ставиться до істнуючого факту і ладу страждально.

Тимто поезія Шевченка стає відразу джерелом національного і суспільного освідомлення — тож добром загальним; а пісня Кольцóва часово є явищем одиноким, але змістом і формою не виключним, тому й не загальним.

TULA-online.org

Ідейно дуже близько стоять один до одного Шевченко і Некрасов. Вони однаково знають добре з власного гіркого досвіду нужду найглибших верстов люду, Шевченко часово перший виступив у літературі з протестом против кріпацтва, як виразу суспільної неволі. Підняв цей протест і Некрасов як раз під ту пору, коли Шевченко мусив на довгі літа замовчати. Та відповідно до духа часу Некрасов поширив суспільницькі мотиви своєї музи поза межі одного протесту против кріпацтва і недолі жінки, змальованих на тлові людового побуту — віроюв успіхи освіти й поступу і радісним закликом до народної праці. Кличі до праці й поступу були одначе виразом тільки певної суспільної ідеології, але не загально-національної.

Поет — громадянин панучої нації не потребував освідомляти своїх земляків національно, він будив тільки одну горожанську совість. Але поет поневоленого народу мусив бути для своєї отчизни речником і вчителем — як суспільної так і національної самосвідомости. Цим він клав підвалини під нову будівлю національної літератури; зате поет—народник і громадянин міг тільки докласти декілька цеглин до давно закладеної і провадженої будівлі рідної літератури. Некрасов, як народник—громадянин, мусив піти шляхом народництва, бо шлях цей в дану хвилину був природним ступнем ідеологічного розвитку руської літератури. Шевченко найшов самохітно свій шлях поетичної творчости, без постороннього впливу, бо суспільно-національної ідеології в письменстві Вкраіни тоді майже ще не було. В своїому первісному народництві Ш-ко навіть згірдно віднісся до Некрасова (Дневн. 1858 апр. 11): „Некрасовъ — не только не поетъ, но даже стихотворецъ аляповатый“, хоча письменник цей належить всетаки до кращих представників руської літератури.

TULA-online.org

TULA-online.org

III.

Осереднє становище Шевченка в українському письменстві.

TULA-online.org

TULA-online.org

I.

Предтечі Шевченка в українському письменстві.

Котляревський, батько новітної української літератури, як письменник-громадянин одчув усю животворну силу і красу людової мови та її незвичайну вагу в красному письменстві. Піднявши мову простолюдина кріпака до значіння літературної, він намітив цим і природний розвиток її, як — товариської між освіченими верствами України. Народня літературна мова стала джерелом національної свідомости, та згодом предметом любови і досліду, а там основою наукового думання і творчої праці на всіх ділянках національної культури. Як мистець-письменник, Котляревський створив неминаючі, — вічно живі і сильні форми новітної української літератури, а саме форми — епосу, драми і комедії.

Отсю форму виповнив він — великий громадянин простим нескладним змістом людового побуту і щирим співчуттям суспільному положенню цего люду. В переробленій „Енеїді", що викликала колись та викликає ще сьогодні стільки щирого сміху, дає він в дійсности не образ давніх скитань по білому світові греко-латинського бурлаки Енея, тільки ряд картин з українського життя, людового та недавнього козачого побуту. Як освічений і свідомий громадянин він перший осмілився в літературному творові напятнувати прогріхи поодиноких суспільних шарів України, особливож т. зв. вищих освічених верстов українського народа.

Почуваючи себе в добу загального зневажання людських прав і національних традицій українського люду — сином свого страждучого люду, Котляревський вказав у „Наталці Полтавці" на одність душевних переживань і почувань простолюдина й панства, та на ніжність й красу сердешної простоти і душевної прямоти простолюддя. — По мистецьки викінченою веселогрою „Москаль чарівник" поет схватив зрівноваження людового характеру в подружних взаєминах чоловіка й жінки, та дав невмірущий зразок морального занепаду нібито підпанка, що гордячи своїм власним народом — його побутом і мовою, вносить в життя цего люду своє безмежне собківство — одну жажду заспокоєння своїх забаганок.

TULA-online.org

Слідами Котляревського в українському письменстві пішли скоро инші, особливож найзамітніщі серед цих письменників — Петро Гулак Артемовський (1790—1865), Евген Гребінка (1812—1848) і Григорий Основяненко-Квітка (1778—1843). Всі вони писали й по українському та щиро любили простий люд свій. Вони одначе не виступали ясно против істнуючого ладу — кріпацтва, тільки обиняками натякували на кривду від нього, чи то казкою: „Пан та собака“ (Гулак 1818), чи приказками (Гребінка 1834, Ісько Материнка 1835), чи то оповіданнями з життя люду (Квітка 1834).

Казка й приказка були в цю добу лютої сваволі панства і урядництва одиноко можливою одежою літературного твору, під якою можна було без усяких подробиць, короткими висловами змалювати суспільне положення поодиноких людий, та окреслити його ядерним моральним закінченням. Через те казка мимо невеликого обєму, стала дуже цінною для нас, бо неособовістю події та яркою влучністю образу давала привід до все нових міркувань читача, вона ставала рямками суспільного змісту, в якому можна було легко віднайти образ події даної хвилі.

Квітка-Основяненко, як щирий народолюбець забажав був зобразити в своіх оповіданнях „героів у свитках і героінь у квітках і запасках“, себто простонароддя. І дійсно він дав чимало прекрасних творів з життя люду, в яких по мистецьки зобразив усю красу його сердечних почувань (Маруся, Щира любов, Сердешна Оксана), його любови до правди божої (Перекотиполе, Козирь дівка), та братньої любови до людини як живини (Добре роби — добре й буде). Він же змалював і здирство, кривосуддя та продажність в оповіданнях „Конотопська відьма — Шельменко наймит — От тобі й скарб“. Але одночасно він закликав кріпаків у „Листах до любезних земляків“ до послуху і роботячости для своіх панів, що ніби то мали бути — по його думці — природними опікунами і провідниккми люду. Квітка, тихий маєтний пан, що сам не гнобив своіх кріпаків, та бачив у них саме найкраще, думав, що всі пани так само поступають, тож не міг зрозуміти всеі глибини вікової пропасти, що ділила кожного пана від люду, кривду від правди, сваволю від неволі. Тимто свій люд він знав та зображав його тільки пóверхи, з прекрасної святошної сторони його побуту, з боку зовнішньої покори волі божій але не з таємних закутків душі, та з боку злиднів сірого одностайного життя.

2.

Гоголь і Шевченко.

Погляди українців — Максимовича, Метлинського-Могили і Корсуна на другорядне значіння української мови порівняно із руською були висловом згального становища української суспільности до своєї мови, як мови глибокої провінції Росії. Їх писання на рідній мові були скоріще спробою заховати для потомства те, що — на їх думку — гинуло, як виразом стремління поставити простонародну мову на сту-

TULA-online.org

лінь літературної. В царині науки, вони й не думали вживати української мови. Максимович — Ісько Материнка Бодянський, та згодом Єремія Галка — Костомаров і Куліш свої наукові праці, присвячені питанням української минувшини і людового побуту, писали тільки по руськи. Вони йшли шляхом вікової традиції руської мови, та практичного обзнайомлення як найширших шарів російської суспільности з рідною Україною.

На цей традиційний шлях руїцини вступив і Микола Гоголь (1809—1852), син полтавського поміщика Василя († 1825), автора українських пєс для домового театру Трощинського, вихованок ліцея в Ніжині. Гоголь змалку любить народну українську пісню і взагалі людову словесність та побут. Він і знає навіть доволі багато про минувшину України, але одинокою мрією його хлопячих літ є — дістатися в столицю Петербург, деб він міг дослужитися і любоватися творами літератруи, мистецтва і сценою. Від 1829 р. Гоголь живе в Петербурзі, хоч не в таких обставинах, про які він мрів, але не падає духом і видає по руськи 1831—2 „Вечера на хуторѣ близь Дикáньки", та 1835 після побуту на Україні в матери „Миргородъ" I.—II. з повістю „Тарасъ Бульба."

Зміст цих перших творів українця-Гоголя — щиро український: з життя простонароддя і козацтва, із вводними мотто з українських пісень, з чималими слідами живої української мови в словництві та складні. Гоголь був свідомий цего особливщого характеру своїх перших писань, чому дав яскравий вираз в передмові до „Вечоровъ", де між иншими говорить: „нашему брату, хуторянину, высунуть носъ изъ своего захолустья въ большой свѣтъ — батюшки мои! — это все, какъ случается, иногда зайдешь въ покои великого пана: всѣ обступятъ тебя и пойдуть дурачить; еще бы ничего, пусть уже высшее лакейство, — нѣтъ, какой нибудь оборванный мальчишка, посмотрѣть дрянь, который копается на заднемъ дворѣ, и тотъ пристанетъ; и начнутъ со всѣхъ сторонъ притопывать ногами: „Куда? куда? зачѣмъ? пошелъ, мужикъ, пошелъ!"

Хоча змістом своїм ці твори були висловом романтичного захоплення поета давниною і побутом рідної України, то з боку літературної форми були вони виразом особливщого Гоголівського реалізму, що вмів навіть дивовижним витворам людової уяви про всяких відьом — чортів — упирів — чарівників надати всі ціхи дійсности.

Пишучи по руськи про Україну, Гоголь, як раз завдяки своїому мистецькому хистові, з яким він тонко ошліфував своїх українських дівчат — парубків — кумів— дячків і жінок, чинив ці типи близчими розумінню широких верстов російської суспільности, та підчиняв ії своїм власним почуванням українського патріота, яким він виявляється в повісти „Тарас Бульба".

Гоголь — українець своїм походженням і почуваннями, сюжетами і мовою, представник і виразник мужичого і козацького життя України, як письменик — стає відразу товаришем великоруса — Пушкина, представника і виразника духа і життя верхів російської суспільности. Великорусь, з дивно гарною мовою Пушкина, приняла без застережень українця Гоголя з виразними слідами української основи руської літературної мови його творів. Гоголь—мистець змусив великоруського генія дати і українському генієві рівнорядне місце на російському Парнасі.

TULA-online.org

Найкраще засвідчив це Бєлінский в статті про „Миргородъ“ і „Арабески“ Гоголя (Полн. Собр. сочин. II ст. 186—236). Критик щиро захоплюється простотою вимислу, народністю (-людовістю), правдивістю, оригінальністю і комізмом на тлі сумовитої туги творів Гоголя. Він прямо величає його поетом, поетом дійсного життя. — „Гоголь не знає ані ефектів, ані драматичних штучок, усе в нього просто і звичайно як день мужика, що в будні їсть і воре, воре і спить, а в свято їсть, пє і пяніє. Але в тому то й є завдання дійсної поезії, щоби видістати поезію життя з прози життя, та потрясати духа вравдивим зображенням цего життя“ (220). — — — Народність це правдивість зображення обичаїв, поведінок і характера народу—країни. Життя всякого народу виявляється в своїх, йому одному присущих формах, тож коли життя було зображено правдиво, то це й є народно. — — — Гоголь українець знає українське життя, але в його „Записках сумашедшаго“ и „Невскомъ проспектѣ“ всі руські й німці, але як вони зображені! Пора би перестати піклуватися народністю, та перестати писати без хисту. Гоголь не думає про народність — вона сама йде д'ньому“ (224). Бєлінский навіть боронить Гоголя перед тими критиками, що висказали бажання, щоби Гоголь попробував своїх сил для зображення вищих кол суспільности. Бож поет не може сказати собі: „візьму й опишу це або те, нехай попробую себе в цему або тому родові“. Чи притому предмет причиняється чим небудь для значіння твору? Чиж не є це аксіомом: де життя там і поезія? Ні, нехай Гоголь описує те, що велить йому описувати його натхніння і нехай боїться описувати те, що велять йому описувати його воля або пп. критики“ (236).

І мистець Гоголь, приступаючи до творів із сюжетами загальноросійського значіння в комедії „Ревизоръ“ і поемі „Мертвыя души“, пішов логічно шляхом чистої літературної руської мови, бо инакше не міг він промовити до того осередку, який він бажав сими творами справити на дорогу правди. Та хоча письменник думав про ціль суспільної моралі, то все таки позістав мистцем. Завдяки цій перемозі мистецького генія над учительством, Гоголь і став руським національним письменником, на що звернув увагу і Бєлінский в рецензії на „Мертвыя души“ (Пол. собр. соч. VII ст. 254).

Зовсім протилежну картину помічаємо в появі Шевченка на українській літературній ниві. Оба попередники Шевченка — Котляревський і Квітка — говорили про той сам люд український, якого став виводити в своїх творах і Шевчено. З цего боку поява Шевченка не зміняла ничого в українському письменстві.

Котляревський писав тільки доволі чистою українською мовою, не визволяючись до кінця своєї поетичної творчости від впливів шкільної і громадської російщини. Українська мова Квітки була майже бездоганна, але місцями за мягка та дещо солодкава загальною сентиментальною основою.

Шевченкова мова перш за все — це чиста мова кріпака, сильна і різка мова свідомого громадянина, що не вміє обгортати своїх думок в серпанки недосказаного і затаєного; це мова спротиву і гніву, це заклик до національної свідомости. Україна вперве з рядків Кобзаря почула отсю мову болю—туги за правдою і радістю життя (Катерина), за політичною незалежністю, бувшою славою (До Основянен-

TULA-online.org

ка, Іван Підкова, Тарасова ніч) — і зразуж признала Шевченка за речника своїх почувань і стремлінь.

Бачучи весь тягар життя, який доводиться двигати людові у всій масі і одинцем, Шевченко віднісся до нього як його рідний син, як один з тих, що змалку зазнав більше горя й лиха, як радости й добра. Не дивниця тому, що він захоплюється самим сюжетом, як громадянин—поет і дає твори зрозумілі українському громадянству перш за все, а там всім покривдженим самоволею і долею.

Поетична форма для Шевченка не важна, бо він має в душі готові образи — згуки людової пісні. Він вповні людовий поет і як такий він творить свій особливший світ українського романтизму, що виявився не стільки в сюжетові „Причинни“ і „Тополі“, скільки в ідеології всего „Кобзаря“, в гарячому патріотизмові українському, в великій любови до минулої величи й слави козацькоі, та в ідеалізації цієї минувшини і людового побуту.

Найкращим висловом цеі ідеалізації є „Перебендя“ і „Катерина“ з сучасности, „До Основяненка“, „Іван Підкова“ і „Тарасова ніч“ з минувшини. Але і в сій ідеалізації Шевченко поступає так, як мусить поступити кожний поет—мистець: він бере ідеальний сюжет, щоби через нього висказати свої почування і переживання, щоби тим певніще дістатись до сердець своіх читачів.

Дорогою ідеалізації побуту і історії України поет—громадянин хотів викликати серед своіх земляків співчуття для горя одиниці; влити людські почування в жорстокі звичаі безсердечної традиції (становище простолюддя до безмужнього материнства) і викресати огню національної самосвідомости згадками про колишню славу і силу козацьку.

Без усякої ідеалізації підійшов він тільки до сюжету „Гайдамаків“. Ряд образів, злучених історичним ходом події, розгортають перед читачем криваві сторінки української історії, та на їх тлі малюють трудну дорогу двоіх молодят, заки вони до пари зійшлися.

В цій поемі Шевченко перш за все поет—мистець, він думає і говорить тільки образами і фарбами. „Гайдамаки“ не знають ніяких ліричних інтермеццо, ніяких особистих вставок поета; поема передає в поетичній формі ті образи давнини, що іх змалювала людова уява, заховала народня память, та обєднала творча воля поета.

Інтересний звязок між „Тарасом Бульбою“ Гоголя і „Гайдамаками“ Шевченка. Це перш за все сюжети художних творів, що захопили обох письменників одною й тою самою сторінкою свого змісту; змаганням України з Польщею; це вираз віри обох письменників в непобідну силу творчого життя рідної України; це подив двох найкращих синів гнобленої отчизни для борців за іі волю; це іх заклик до боротьби за неі. Оба письменники жалують за колишньою силою України, вони радіють на спомин борні за волю і закликають до діяльної оборони природних прав країни—люду.

„Тарасом Бульбою“ (1835) Гоголь закінчив період свого українського романтизму, та звернувся до тем, що одиноко могли його цікавити і захоплювати своім комізмом, отже до фізично широких тем російського життя (Ревізор 1836, Мертвыя Души 1842), а Шевченко также логічно пішов дорогою національного провидства.

Гоголь, переважно мистець—поет, захоплювався самим актом

TULA-online.org

творчости; Шевченко-ж перш за все громадянин поневоленої країни, захоплюється сюжетом художної творчости — тож майбутнім художньо-громадським ефектом свого твору. Гоголь виступає речинком людської гідности в Росії, а Шевченко виразником національної і людської самосвідомости на Україні. Гоголь відкриває ворота мистецтва для змучених буденщиною людий, а Шевченко закликає свій народ до боротьби за природні права людини—нації. Гоголь стає всеросійським поетом і як такий належить до ряду світових поетів – юмористів; Шевченко стає пророком—провидцем нового культурно-національного життя України і як такий входить в ряд національних поетів провідників одродження і розвитку поодиноких націй, що зпровола обєднуються на основах загальнолюдської культури.

Говорячи про романтизм Гоголя і Шевченка, ми мусимо добре розрізняти їх природне мистецьке захоплення красою людового побуту України, та відділити їх природну любов до рідного краю, до його бувшої сили й слави — від чисто літературного романтизму, що захоплюється людовим взагалі тільки для мистецької краси і якось иноді невимовної таємної сили.

Гоголь і Шевченко були першими українськими письменниками, що в Росії зняли українське національне питання і тим робом перевели Україну зі ступня етнографізму на ступень патріотизму, Гоголь — історичного, Шевченко — національною.

Гоголь позістав при своїм патріотизмі пасивної любови до рідної країни, та розвинув поруч із нею активну любов обновленої Росії; а Шевченко розвинув свій національний патріотизм до безмежної любови України в минулім і будучім, до свідомого протиставлення українських інтересів — інтересам російської державности.

Гоголь, з природи рефлєксійна людина — зрівноважена спокоєм традиційного консерватизму, зрозумів скоро безцільність прямого протесту проти істнуючого ладу і пішов шляхом сатири та насмішки. Шевченко, натура первісна, палка, що горить внутрішнім огнем діяльної любови до рідної України і її закріпощеного люду, став знімати у своїх стихах чим раз то голосніщий протест проти гнету бувшого, істнуючого, та взагалі проти всякого поневолення.

Шевченко глядає за виходом з тяжкого положення сучасности і находить його в бурі й натискові давньої минувшини, в цих грізних проявах народного протесту проти гнету, та в живловій прояві суспільної самосвідомости мас. Цим робом він починає класти основи ідеології вольної України.

Шевченко, як свідомий український патріот, мусив стрінутися з иншими національними напрямами, а навіть стати з ними до борні. Тож на скільки Шевченко бачив основи української самобутности в православній вірі, в українській народности, та в гетьманщині з козацтвом, він сходиться ідеологічно з Гоголем — російським патріотом, що боронив православія, самодержавія і народности. А навіть у своїх мріях про волю України в кругові вольних словянських країн на основі осущеної евангельської любови, Шевченко, як Кирило-Мефодієць — стоїть близько до основної думки Гоголя про майбутню обнову Росії через церкву — релігію. Але, як свідомий український патріот, він стрічається з рішучим спротивом свідомих централістів російських, а навіть із суворою карою, що дало йому тільки більший розмах в сторону ідей про загальнолюдську волю, до якої стремлять усі поневолені.

TULA-online.org

Гоголь зате, дійшовши до думки про необхідність обнови Росії через релігію, апостолом якої він сам має стати, зійшов з висоти мистецької творчости і поставив проти себе моралізатора — суспільного назадника і стародума — всю поступову Росію.

Доосередність власного „я“ повела Гоголя шляхом традиції через самовистарчаючу творчість мистецьку в тенети моралізаторства; відосередність Шевченкового єства дала нації поета—революціонера, що від початку до кінця своєї поетичної творчости є виразником і основоположником суспільно-національної моралі.

3.

Тарас Шевченко.

Це перший український поет, що зняв голосний протест против істнуючого ладу, проти поневолення і гноблення українського люду своїми і чужими панами. А протест цей був тим голосніщий і тим щиріщий, що сам поет вийшов з убогої кріпацької сімьі, тож знав найкраще все безмежне горе поневоленого люду, якого недолю співав усе своє життя.

Життя Шевченка — це дійсно життя усего українського люду. Син незаможного кріпака, батька чималої сімьі, на 9-му році вже без матері — терпить побої лютої мачехи, на 12-му році круглий сирота на опіці старших сестер, громадський пастух, що ніяк не може погодитися із своєю долею попихача — бо його манить до себе краса світа божого, що ничим не може помогти своїм старшим браттям і сестрам по хазяйству, бо невідомі никому та йому самому мрійні сили вкладають хлопцеві в руки вуглик, та велять креслити якісь безерунки і образки на листкові паперу, що його він купив за пятака, вкраденого в пяного дяка. Наконець він втікає від рідні, щоби найти свій талан.

Непереможна любов до волі й краси, до творів мистецтва і творчости — спасла Шевченка кріпака, вона помогла йому — правда пізно, але все таки помогла — вийти на волю, найти ту ясну путь житейську, на яку він стільки літ хотів ступити, блукаючи манівцями своєї злиденної неволі. — На парубка-малярчука, що зрисовував якусь грецьку статую, звернув увагу малярь-мистець Сошенко. Земляком-кріпаком, що для краси зрисовує статуї, уважливий до людськеі душі мистець не міг не заопікуватися аж до належного кінця.

Чи не діється те саме з Українським Народом, що діялося з його найкращим поетом? І народ цей давно дістався був до лютої мачехи; і він довгі часи був предметом гніту, визиску і глузування з боку всякого нібито панства; і він теж скитався манівцями, не маючи змоги найти себе і свого призвання, поки наконець не купив собі волі участю у великій революції, та не найшов себе у невміручому стремлінню бути хазяіном у власній хаті.

„Кобзарь“ 1840, та „Гайдамаки“ 1841 р. були незвичайною появою в житті тогочасної України. Кожна сторінка писань Шевченка

TULA-online.org

свідчила за природну величну силу поета. Кожне слово було не тільки щиро українським по своєму людовому походженню, але й глибоко суспільним по своєму змістові. Шевченко не гуторив на зразок Квітки, що серед чималої балачки кине иноді замітку про негодяще життя панів та представників влади; Шевченко не ховав свого змісту в одяг казки, тільки щиро й просто заговорив про тяжке положення народа-кріпака, та цим будив протест проти поневолення люду.

Розглядаючись в історії України і сучасности, Шевченко найшов звязок між колишньою татарською і ляшською неволею та сучасним кріпацтвом люду і гнітом державним російським. Змальовуючи кроваву пімсту гайдамаків панам, ксєндзам і жидам, що вкупі вижирали народню кервавицю, він творив суд над усіми, що в дану хвилю немилосерно визискували і збиткували кріпака народ, що не вміли в добрі панувать.

Описуючи тяжке життя дівчини Катерини, що повірила в любов чужинця вояки та привела на світ синка-безбатченка, поет посередно виставив на показ камінне серце вірних ціпким і суворим завітам батьків—родителів ії, та безсердеччя обманця-пройдисвіта, що брехав про вічне кохання легковірній палкій дівчині, та не найшов ані за шага спочування для ії памяти, для ії розбитого життя — навіть на вид рідної дітини, що сліпця водила...

Як вольний художник вернув Шевченко на Вкраіну після 15-ти літнього скитання поза ії межами. Вірний свому художному запалові забажав він зобразити рисунком і малюнком давніх свідків вольного козачого життя — тож ріжні старосвітські будівлі та історичні місця, особливож красу самої України. Але, побувавши на ріжних місцях України і побачивши як на Хортиці — на місці давньої Січи Запорожської — німець картопельку садить, як недолюдки з рідної неньки України останню латану свитину знімають, Шевченко не стільки малював і рисував, скільки палав грізним гнівом у своіх творах.

Шевченко відчував це на кожному крокові, що він один щасливо видістався на волю, а його рідня дальше тягне кріпацьке ярмо. А що він усю Україну любив як свою близьку рідню, а що він знав про колишню волю й славу України, тож тим більше відчував він тяжку недолю свого козачого краю, та тим сильніще й краще оспівав ії в своіх стихах.

Отсе усвідомлене противенство між власним положенням вольної людини і поневоленням рідного люду викликало в Шевченкові бурю почувань і переживань, яких сердешно-кервавий слід оставив він у поемах цього часу: Сон, Іван Гус, Великий Льох, Кавказ, Посланіє, Холодний Яр, Псальми Давидові, Відьма, Заповіт. У всіх цих поемах горить поет святою ярістю против царів і іх псарів, рабів-підніжків — грязі Москви і сміття Варшави, оцих недолюдків, що гірш ката рідну неньку Вкраіну мучать і розпинають, та ії кровію торгують. В усіх цих творах Шевченко закликає до бунту-протесту проти неправди, що кругом панує, та люд вольний в кайдани заковує і в темноті держить.

Волі, правди, добра доброго — братерської любови! — ось кличі, що іх противставить поет сучасному лихові. Як іх здійснити? де вони заховалися з цего прекрасного раю світового? Ось питання, на які поет одповідає то вірою в побіду правди Божої на землі, то повною зневірою: „бо немає Господа на небі.“

Одинокий шлях поправи укладу суспільного на Вкраіні поет на-

TULA-online.org

ходить наконець у загальному перестроєві міжплемінних словянських взаємин на основі євангельської любови братньої. Шевченко стає Кирило-Мефодійським братчиком і враз із товаришами-братчиками звертається до руських і поляків із закликом занехати мучити і катувати Вкраїну, та взятись спільно до загального спасення, до будови словянської спільноти на основах рівности, братерства й любови до людини.

Протягом довгих, тяжких десяти літ солдатчини, поет живе одними спогадами про рідну землю, про її красу і недолю, та сам переживає ще раз своє хлопяче життя: коли то йому тринайцятий минало та він пас ягнята за селом, згадує садок вишневий коло хати, Дніпро — якого кращого не має в Бога, на якому лунає тужливо-весела пісня України, щасливу матірь молодую із своїм дитяточком малим. Але ці чудової краси спогади перемішуються зі свідомістю неволі й кривди людської. Шевченко малює їх, але вже без різкого протесту, тільки з безмежним сумом людини, що не має сама сили та не видить її в других, якою можна булоб горю людському конець покласти, та дати людям животворної радости.

Мій краю прекрасний, роскошний, про якого небудь одного магната
[богатий! історію правду, то перелякать
Хто тебе не нищив? Якби росказать саме пекло можна!

Ще більше тяжкого вміє він росказати про царів — помазанників божих — як катів людськик, та про ту паскуду людий, „що за шмат гнилої ковбаси — у вас хоч матір попроси, — то оддасте!“ Тож спомини про те хорошеє село, у якому: „чорніщі чорної землі блукають люди — німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть...“ викликають в нього один великий смуток:

Даєш ти, Господи єдиний, паниж неситиі, пузаті
сади панам в твоїм раю, на рай твій, Господи, плюють
даєш високиі палати, — і нам дивитись не дають
з убогої малої хати.

Таким раєм називають її, отсю хатинку у гаї над чистим ставом, край села, та забувають про те: „де люди плачуть живучи... де кров, та сльози, та хула — хула всьому! Ні! Ні! Нічого нема святого на землі!“

Цей оклик зневіри поета стане нам ще ясніщим, коли зважимо його велику самітність як людини, що не найшла на шляхові свого життя любої вірної дружини у тихій хатці над Дніпром. Шевченко, мягка мрійлива душа, усім своїм єством лине до радощів тихого семейного життя; він, що так ніжно малює красу дівочу і радість материжінки, не найшов собі пари, не зазнав щирого кохання. Не дивниця тому, що в своїй самітности та в неволі лютій він ще глибше співчує горю матери (Наймичка), та ще яркіще змальовує вірне кохання (Невольник, Сотник).

На цему тлові особистої самітности і розбитого суспільною та політичною насилою життя Сина вольного Духа найкраще зарисовується рішучий перехід Шевченка до голосного протесту проти всякого поневолення в сильному віршові „Юродивий“. Оцей вірш — нарис задуманого величного образу: як на Сібірі, за Байкалом в горах, вертепах темних і норах без дна глубоких, у тьмі, смороді й неволі рядами довгими в кайданах споборники святої волі караються, — ві-

TULA-online.org

щував нові твори — епопеї вже на загальні ненаціональні теми. Але з цего часу загальнолюдського настрою поета ми маємо тільки поеми „Неофіти“ (1857) та „Марія“ (1859), що з „Єретиком — Іваном Гусом“ (1845) і „Кавказом“ (1845) становлять по змістові особливу загальнолюдську громаду серед щиронаціональних творів Шевченка.

Обхоплюючи своїми новими замислами творчими все ширші й дальші простори, Шевченко глядить не без болючого сумніву в будучину з гірким запитом: „чому не йде апостол правди і науки?....“

Отсим апостолом не міг стати нихто инший, тільки сам Шевченко. Він — син люду страдальця, він — що усе своє життя страждав стражданням свого народу і для його визволення з ярма неволі та темноти, він — що в часі свойого страждання зумів захопитися стражданням усего людства, тільки він на Вкраіні міг стати апостолом і пророком нового прекрасного життя для усіх покривджених, катованих, закованих і вбогодухих.

В першу добу своєі творчости (1838—1845) Шевченко виступає переважно з гаслами національноі свідомости. „До Основяненка“ (1839), „Розрита могила“ (1843), „Чигирин“ — „Гоголю“ (1844), „Великий Льох“ — „Суботів“ — „Посланіє“ (1845), це голосні кличі до земляків прокинутися з вікової байдужности до Украіни, полюбити ii славне минуле і виступити в обороні ii національних прав. В цих творах поет-романтик захоплюється славним минулим козачого краю; він мріє про бунчуки, прапори, гармати та про поворот козачих жупанів і ясновельможних гетманів на Вкраіну.

В томуж часові дає Шевченко ряд творів з історіі Украіни — „Іван Підкова“ і „Тарасова ніч“ (1839), „Гайдамаки“ (1841) і „Холодний Яр“ (1845), присвячених образам давньої боротьби українського люду зі свавільним панством — чужиною, що довгими десятками літ збиткувались над мовчазним людом. Малюнками колишньої мести люду над своіми мучителями Шевченко виявляв і свій протест проти всякої сваволі і збиткування. А що сам він чимало зазнав кривди, а ще більше страждав од свідомости кривди, яка діялася Украіні від панів-чужинців і своіх, що відцуралися рідної Украіни, тож його слова: „схаменіться — будьте люди!“ ставали кличем політичної остороги гнобителям; а „розкуйтеся — братайтеся — учітеся — обнімітесь“ були мольбою-приказом тим, що живу славу дідів своіх забули, та через батьків лукавих залюбки в ярмі тяжкому ходити стали. Свідомість національної кривди викликає в поета свідомість і суспільної неправди.

Тим-то в „Посланію“, що було найсильніщим виразом страждущої національної самосвідомости поета, находимо і найяркіщі стрічки суспільної критики: „раби, підніжки, грязь Москви — варшавське сміття, ваші пани — ясновельможні гетьмани!“ Поет-патріот, що від початку будив у своіх земляків національну свідомість, що сам так гаряче захоплювався колишнім суспільним ладом козачої Украіни, в міру переходу від романтичного захоплення давниною до питань буденного життя — тож до реалізму, тим самим переходив од націоналізму до соціялізму. Переустрій суспільного ладу Росії і Словянства має стати основою нового національного життя Украіни.

Цим робом Шевченко, речник національної свідомости на Украіні — стає першим речником і суспільно політичного визволення Украіни.

TULA-online.org

4.

Од Шевченка до Драгоманова.

Поява Шевченкових творів 1840 і 1841 р. була на Вкраіні джерелом повного умового перевороту. Правда, переворот цей двигався з найсвідоміщого осередку освіти хвилями на щораз то ширші плеса українського моря, тож застигав поодинокі частини української суспільности в ріжні часи ії ідеологічного настрою і розмаху ; але він справляв своє. Деби і колиби не появилися вперве твори Шевченка, скрізь викликали вони цілу велику бурю думок, що перевертали по свойому весь спосіб думання людини.

Свідомий український патріот любувався сильним і ярким національним змістом творів Шевченка; а в несвідомого своєі національноі приналежности громадянина вони пробуджували почування єдности і споріднення з Україною та згодом і національноі свідомости. Живий і бадьорий діяч ще більше горів жаждою суспільноі праці для рідноі України; а пригноблена безвіллям людина задумувалася над солодким раєм живої кипучої діяльности в гуртові для спільноі цілн. Зрівноважений життям, досвідом і знаттям ум закипав наново до великої творчої праці, якої безліч показували йому твори поета; а палка уява і гаряче чуття молоді під свіжим вражінням кличів поета зосереджувалися на суспільно-національному ділі.

Це українське откровення — для одних було заразже після появи „Кобзаря“ і „Гайдамаків“, другим тільки після видання 1800 р. і смерти поета, иншим після розкріпощення народу в Росії і заведення парляментарноі конституції в Австрії. Від останньої події немає на всему світові ані одного кутка українськоі землі, що якнебудь прихильно не поставивбися до свого національного поета. Навіть Буковинська і Угорська Руси, що найпізніще прилучилися до загально-українського культурно-національного життя, вчинили це під подихом ідеології Шевченка.

Перший виступ Шевченка був безперечно наймогутніщим проявом національноі свідомости. Ані Енеіда Котляревського, ані повісти Квітки і писання Гребінки та Іська Материнки Бодянського не викликали такоі пошани і зрозуміння ваги рідньої мови власного простонароддя, як „Кобзарь“ і „Гайдамаки“ Шевченка. Найкращий доказ цему погляд Максимовича на українську народню мову як пригідну до легкого письменства, але не до науки; думки Метлинського — Могили і Лукашевича, збирачів памяток людовоі поезії, за майбутню скору загибіль українського слова, яке вони й бажають заховати на добру память для потомности в своіх збірках українських народніх пісень. Щойно після появи творів Шевченка таких думок — сумнівів уже немає. Правда, на Вкраіні поки що тоді ще нихто не думає за наукову працю на простонародній мові, але почва для ії появи підготовлюється від 1861. р. не без участи Придніпрян в Галичині. В кожному випадкові українська мова творів Шевченка стала символом українськоі національноі приналежности.

Українська національна самосвідомість, пробуджена Шевченком, викликала особливше захоплення декого з освічених верстов буваль-

TULA-online.org

щиною і побутом українського люду. Стали вони міркувати за перенесения усего цего на сучасність — чи то в образах, чи в поетичних творах, чи навіть в хатній обстанові і одягові. Історичні повісті, драми, поеми і безліч історичних композицій з української минувшини в мистецтві йшли в парі з вишиваними сорочками, сіряками та жіночими вінками, стяжками і намистами. Хоч, правда, величні спомини давнини і святочні строї на Вкраїні своєю поезією і красою могли навіть самі собою захопити вразливих на красу одиниць.

Але одної мови і побутовщини було мало для більше діяльних членів української суспільности. Тож вони старалися окреслити дещо ясніще завдання суспільної праці кличем: „йти в народ!“. І пішли в народ з освітою, та станули перед обличчям великого Сфінкса. Із творів Шевченка можна було скласти цілу велику книгу самих прекрасних кличів, от хочби: „Учітеся, розкуйтеся, братайтеся, обнімітеся“, та про них складати нові книги прегарних слів, опертих на прикладах з давньої давнини, або сучасности України. Але в дійсности це була тільки теорія.

Природне народолюбство, що проявилося в уживанні людової мови освіченими верствами панства, та суспільна освітна праця тогож панства в народі — поставили освічених людий перед необхідністю рішити й питання про ідейні основи цієї праці. Вони могли бути або виключно національні, за яких говорив і Шевченко до 1841 р.; або словянські і міжнаціональні, як це думали враз із Шевченком Кирило-Мефодіївці 1846—7 р.; або наконець загальнолюдські, як їх окреслив Шевченко за час своєї неволі. Очивидно ця розбіжність суспільнонаціональної праці була в части наслідком і внутрішнього українського суспільнонаціонального розділу.

Націоналісти і федаралісти — це природні прояви політичної думки свідомої України після появи Шевченка; але космополіти не мали в ній гідного речника аж до половини 70 тих рр. Через те можна сміло сказати, що твори Шевченка були перш за все джерелом національних течій на Україні, тож рівнолеглих до таких же течій консервативної Росії, Польщі й Австрії. Націоналізм цей був нерозривно злучений з клерикалізмом і консерватизмом навіть у ліберальних колах, бо вважав націю за явище і ціль самі в собі, тож і ненарушимі в подробицях та взагалі.

Природною одначе була гадка космополітів— горожан світа, про нерозлучний звязок націй одна з одною в людстві; про постійну залежність людства у всій його масі від явищ природи, тож всесвіту-космосу; про прояви космічних законів через поодинокі частини всесвіту — природи й людства. Тож людина — нація — людство не є явищами і цілями самі собою, не є осередками світу, тільки його невеликими частинами і шляхами космічного життя.

На Україні зрозумів це все перший Драгоманов. Сам — історик по фаху, свідомий український громадянин і щирий поступовець, він підійшов до питань про здійснення кличів-заповітів Шевченка, не як до красивого вислову загального патріотичного настрою, але як до нерозгаданих загадок. Чому, де, як, навіщо вчитися? Як, коли, чим, з ким волю здобути, кайдани пірвати? На ці питання нихто з послідовників Шевченка не дав ясної відповіди, хоча багато діячів і письменників продовжали освідомлювати, вчити і визволяти український народ, особливо по газетам і книжкам. Драгоманов зважився поста-

TULA-online.org

вити цю тьму питань, та в міру дальшої власної праці в царині науки і гіркого досвіду з життя суспільного, себто власної праці для суспільности і в суспільности і то нераз против її бажань, що були вислідом її недорозвитку умового, дати на них ясні і обосновані відповіди.

Треба вчитися так, щоби пізнати закони життя у всесвіті; щоби засвоїти собі духові придбання людства, до яких ще не розвинулася власна нація. Тож перш за все належить вчитися чужих мов високоосвічених народів, що творами свого національного генія збагатили скарбницю вселюдського життя. Отсі скарби належить засвоїти власній нації і тим робом дати їй змогу знятися на вищу ступінь розвитку та згодом самій стати джерелом думок і творів вселюдської ваги. Науки національної по своїому змістові й значінню немає, є тільки придбання міжнародного духа в формах національних.

Дійсне знаття вкаже й шляхи до здійснення кличів про визволення з неволі і кайданів. Освічений Українець мусить стати свідомим сином свойого народу, а як такий він знатиме всі потреби цего люду, що природно виплинуть з його політичного і економічного положення. Політичне положення звелить йому стати безумовним поступовцем — радікалом по формі, а революціонером по змістові — що безупинно змагатисьме із сучасним положенням за краще майбутнє. Політична воля мусить одначе йти в парі зі справедливим розділом праці й зиску, обовязків і прав одиниці в суспільности.

Одним словом: національне тісно лучиться з політичним і економічним та соціяльним. Воно в них і через них проявляється, та без них позістає одним тільки згуком без змісту і значіння. Національне мусить мати широку і сильну опору в міжнаціональному, та спираючися на досвідах і дослідах науки — йти до здійснення кличів загально-людської волі, рівности правди і братерства.

Національне стає ціллю самою в собі тільки через міжнаціональну єдноту поступу, науки і невпинної боротьби за повну самопрояву індівідуя в коллективі — єдиного у многому. Тимто щиро національне, оперте на основах міжнаціональної єдноти, не боїться ниякої насили, бо вона — як вислів хвилевого настрою непоступових кол уряду — мусить минутися, зате дійсні придбання національного духа, осягнені на вище вказаному шляхові і зложені до спільної скарбниці придбань людства, як вічні цінности стануть висловом невмірущого життя нації, що поконала всі перепони на шляху до своєї самопрояви.

Практично, Драгоманов бачить необхідність єднатися українським поступовим колам із поступовцями Росії, та через Росію поставити український рух на европейському грунтові. Але враз з Росією поступовці України мусять дбати за осущення кличів людяного соціялізму, що дає рівне право всім на самобутнє життя без визиску й насилля.

До осущення ідеалу національного можна дійти тільки через здійснення ідеалу інтернаціональної спільноти.

TULA-online.org

5.

Виснівки.

На шляхові національного і суспільного освідомлення та визволення Шевченко означує найвище напруження. Національна форма українського письменства наповняється в творах Шевченка не тільки національним змістом минувшини і сучасности, але й стає основою і джерелом дійсної національної свідомости для всіх, що до знайомости з творами сього національного поета ії не мали.

Шевченків націоналізм, опертий на любови козацької волі, переходить одначе дуже скоро в соціялізм, що бореться за волю для поневолених і за правду для покривджених взагалі.

Цей суспільницький напрямок національного самоосвідомлення стає в ріжних ступнях напруження тлом дальшого розвитку української літератури. Для Куліша і Нечуя-Левицького та ім подібних самим цікавим є національне освідомлення; для Драгоманова, Франка і Винниченка соціяльне визволення; а для Короленка — руського письменника з українського роду найцікавіщою є людина.

Загальне вчинило Гоголя і Короленка байдужими для форм національної свідомости; а національне повело найкращих письменників української літератури Шевченка—Франка—Винниченка від національного через соціяльне до інтернаціонального.

Шевненкові кличі до національної свідомости, до науки, внутрішнього обеднання і до визволення, проголошені поетом як рямки національного і суспільного життя України, виповнив Драгоманов одноцільним могутнім змістом культурно-національної і суспільної праці. Намічену поетом-геніем програму національної праці на Україні подрібно розібрав і зложив у систему національної політики великий ум вченого і гіркий досвід діяча. Драгоманівська ідеологія реальної політики, заснованої на нерозривному звязкові культурно-національного життя України з поступом, наукою і культурою людства, стала живим і ясним змістом давніх загальних кличів Шевченка, та основою нових напрямків української літератури.

Франко і Винниченко, ці найяркіщі представники української літератури після Шевченка, стоять твердо і певно на грунті дійсно братерського співжиття вольних національних і особових одиниць, так красиво і цілинно продуманному в анархо-соціялізмі Драгоманова. Для них національна форма українського слова стала самозрозумілим виразом родового самозахования, та природним висловом національної самопрояви в красі поетичного твору. Але суспільним змістом, вкладеним у прегарні рямки національної форми, виявили ці письменники стільки природних сил, давно заложених в них нацією потенцій, що дали змогу українській літературі взійти на вищу ступінь майбутньої виразниці загальнолюдських думок, почувань і чинів.

Природний розвиток всякої новітної літератури йшов через романтизм до націоналізму, через людяний реалізм до соціялізму, щоби остаточно примирити безмежно вольнолюбну особовість з людством — індівідуя з коллєктивом, та людство зі всесвітом. Згодом злучаться всі національні літератури в одну спільну скарбницю безсмертних творів людського духа.

TULA-online.org

Зміст.

I. Російська літературна критика на Шевченка 1840—1861 р. стор.

1. Кобзарь 1840. Против української мови і за неї . . . 5
2. Гайдамаки 1841 10
3. Молодикъ Бецкого і Шевченкові Гамалія та Тризна 1844 р. 17
4. 1847. Винен...? 20
5. Кобзарь 1860 29
6. † 26. лютня 1861. р. 42

II. Огляд російської і словянської критики на Шевченка

1. Шевченко і сучасна критика російська 49
2. Становище Бєлінского до народного письменства взагалі та українського в осібности 50
3. Бєлінский і Шевченко 59
4. Деякі аналогії в становищі словянських письменств до Шевченка 63
5. Питання про чужі впливи на творчість Шевченка . . 69
6. Шевченко серед національних поетів 71

III. Осереднє становище Шевченка в українському письменстві

1. Предтечі Шевченка в українському письменстві . . . 77
2. Гоголь і Шевченко 78
3. Тарас Шевченко 83
4. Од Шевченка до Драгоманова 87
5. Виснівки 90

TULA-online.org

TULA-online.org

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ У ЛЬВОВІ

ВУЛ. МОХНАЦЬКОГО ч. 42

має на складі ось такі видання:

І. СВЄНЦІЦКОГО, директора Нац. Муз.:

ПРО МУЗЕЇ І МУЗЕЙНИЦТВО,

80 стр. Q, 12 ілюстр. 1920 р.

Що таке музей? З російського музейництва. Дещо про музеї Києва і України. Збірки Галицькоі України і Національний Музей у Львові. Польські Музеї Галичини. Музеї іх роди і завдання. Музейне діло. З музейницькоі практики. Інвентаризація і книговодство. Квестіонар—програма обслідування краю. Підручна бібліотека. Розвиток Національного Музея у Львові за XV-ліття 1905—1919 р.

КАТАЛОГ ШЕВЧЕНКІВСЬКОІ ВИСТАВИ

з портретом батька Т. Шевченка 1920 р. 24 ст. Q.

„Се мій батько" стаття дра О. Боцяна. Видання Кобзаря, творів і переписки Т. Шевченка. Великоруські твори Шевченка та українські переклади. Переклади великоруські-польські-чеські-словенські-німецькі-англійські. Про життя і твори Шевченка. Шевченківські поминки і річниці. Памятки після Шевченка. Автографи Шевченка. Шевченко мистець. Портрети і бюсти Шевченка і Шевченківські теми в мистецтві. Музичні композиції на слова Шевченка. Родичі, приятелі і недруги Шевченка.

ЗАМОВЛЕННЯ ТІЛЬКИ ЗА ГОТІВКУ.

TULA-online.org

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ У ЛЬВОВІ

ВУЛ. МОХНАЦЬКОГО Ч. 42.

має на складі ось такі видання:

Архитекта А. ЛУШПИНСЬКОГО:

Рисунки деревляних церков Галицькоі Украіни XVI--XVIII. в.

40 таблиць (26×31 цм.) 1920 р.

Ілюстрований провідник по Національному Музеєви.

32 ілюстр. 36 ст. 8-ки 1913 р.

Каталог украінських старопечатних книг XVI--XVIII. в.

(700 н-рів) 213 ст. 1908 р.

Прикраси рукописів Галицькоі Украіни XV--XVI. в.

(Мінятюри і орнаменти) 1922 р.

ЗАМОВЛЕННЯ ТІЛЬКИ ЗА ГОТІВКУ.

TULA-online.org

ЛЬВІВ, вул. Мохнацького ч. 42.

В І. СВЄНЦІЦКОГО можна замовляти:

Нариси з історії української мови

XI--XVIII. в.

100 ст. 4-ки. 1920.

ЗМІСТ: Передмова. І. Загальні уваги про мову. ІІ. А) Приналежність української мови до індоевропейської мовної громади. Б) Українська звучня в світлі балто-словянських взаємин звучні й словотвору. ІІІ. Словянська спільнота мовна. IV. Теорія про мовну спільноту. V. Історичні наверствовання в мові. Основи історичної фізіології звуків. VI. Східне словянство-Русь. VII. Словяноруське письменство XI. в. Склад памятників. Взаємини між староруськими і старословянськими памятниками письменства. Приміти редакцій памяток письменства. Ближчий огляд памяток ст.-руського письменства XI. в. VIII. Розгляд памяток ст. руського письменства XII. віку. Дані памяток письменства XII. в. і живої мови. Загальний огляд великокняжої доби. IX. Огляд памяток XIII—XIV. в. Назва Русь-Україна. Книжне багацтво. Знаменні риси памяток українського письменства XIII—XIV. в. Рукописи неукраїнського походження. X. Особливости видозміни в памятниках староруського і руського-українського письменства. Зразки старословянської видозміни. XI. Зразки руського-української складні XIII. в. XIII. Загальна характеристика мови памяток письменства XI—XIV. в. XIV. Памятки канцелярського-народної мови. Бібліографія. Мова грамот XIV—XV. в. XV. Про мову памяток XVI—XVIII. в. Декілька записів XVI—XVII. в. на українських рукописях. Народна мова в українському письменстві XVI—XVIII. в. Деякі загальні виснівки Методичні уваги. Розселення і первісна мова Східного Словянства. Показчики.

Словник українсько-польський і польсько-український,

192 ст. 12-кий. 1920.

TULA-online.org

ВИННИЧЕНКО.

Спроба літературної характеристики, 44 ст. 8-ки. 1920.

ЗМІСТ: Краса і сила. Щаблі життя. Непримиримі противенства. Суспільно-національне життя. Становище Винниченка в українському письменстві.

ДРАГОМАНОВ І ГАЛИЧАНЕ.

Львів, 1922. 16 ст. 8-ки.

Два світи. — Вчитель учням. — Виімки з „Чудацких думок". — „Збурю і ви поставите". — Листування Галичан з Драгомановим.

Данте, любови співець бесмертний.

Львів, 1922. 16 ст. 8-ки.

Данте—батько національної мови в новітній літературі. — Генеза поетичної творчости Данте. — Деякі місця з творів Данте. — Історично-суспільна вага Божественої Комедії.

Дра С. ДРИМАЛИКА

ЛІКАРСЬКИЙ ПОРАДНИК У ВСІХ НЕДУГАХ ЛЮДИЙ,

Львів, 1921 р., 294 ст. мал. 8-ки.

TULA-online.org

TULA-online.org

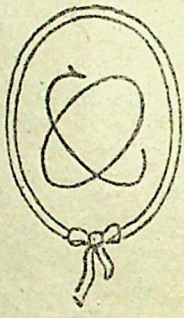

TULA-online.org